

LAPORAN KETUA AUDIT NEGARA

PENYATA KEWANGAN KERAJAAN NEGERI
DAN PENGURUSAN KEWANGAN KEMENTERIAN/JABATAN/AGENSI
NEGERI SABAH
TAHUN 2008

Dewan Undangan Negeri Sabah

JABATAN AUDIT NEGARA
MALAYSIA

LAPORAN KETUA AUDIT NEGARA

**PENYATA KEWANGAN KERAJAAN NEGERI
DAN PENGURUSAN KEWANGAN
JABATAN/AGENSI NEGERI SABAH
TAHUN 2008**

**JABATAN AUDIT NEGARA
MALAYSIA**

KANDUNGAN

KANDUNGAN

PERKARA	MUKA SURAT
KATA PENDAHULUAN	vii
INTI SARI LAPORAN	xiii
BAHAGIAN I - PENGESAHAN PENYATA KEWANGAN KERAJAAN NEGERI SABAH BAGI TAHUN BERAKHIR 31 DISEMBER 2008	
Pendahuluan	3
Objektif Dan Kaedah Pengauditan	4
Pengesahan Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah Bagi Tahun Berakhir 31 Disember 2008	4
BAHAGIAN II - ANALISIS KEWANGAN KERAJAAN NEGERI	
Analisis Kewangan	7
Kedudukan Kewangan Kerajaan Negeri	7
Wang Tunai	8
Pelaburan	9
Akaun Hasil Disatukan	10
Akaun Pinjaman Disatukan	16
Akaun Amanah Disatukan	16
Penerimaan Dan Pembayaran Wang Tunai	25
Akaun Memorandum	27
Rumusan Dan Syor Audit	31
BAHAGIAN III - RANCANGAN PEMBANGUNAN KERAJAAN NEGERI	
Pencapaian Pelaksanaan Projek Pembangunan Rancangan Malaysia Kesembilan	35
Rumusan	37

**BAHAGIAN IV - PENCAPAIAN PENGURUSAN KEWANGAN JABATAN/
AGANSI NEGERI**

Pelaksanaan Indeks Akauntabiliti (AI)	41
Objektif Pengauditan	42
Skop Dan Kaedah Pengauditan	42
Jenis Kawalan	43
Tahap Pencapaian Pengurusan Kewangan Jabatan/Agensi Negeri	53
Rumusan Dan Syor Audit	55

**BAHAGIAN V - PENYERAHAN, PENGESAHAN, PEMBENTANGAN
PENYATA KEWANGAN DAN PRESTASI KEWANGAN
AGANSI NEGERI**

Pendahuluan	59
Pengauditan Penyata Kewangan	59
Kedudukan Penyerahan Penyata Kewangan	59
Pengesahan Penyata Kewangan	61
Pembentangan Penyata Kewangan	64
Prestasi Kewangan	65
Rumusan Dan Syor Audit	68

**BAHAGIAN VI - PEMBENTANGAN LAPORAN KETUA AUDIT NEGARA
DAN MESYUARAT JAWATANKUASA KIRA-KIRA
WANG AWAM NEGERI**

Pembentangan Laporan Ketua Audit Negara Mengenai Penyata Kewangan	71
Mesyuarat Jawatankuasa Kira-kira Wang Awam Negeri	71

PENUTUP	75

LAMPIRAN

I Sijil Ketua Audit Negara	79
II Lembaran Imbangan	80
III Penyata Penerimaan Dan Pembayaran Wang Tunai	81
IV Penyata Akaun Memorandum	82
V Penyata Akaun Hasil Disatukan	83
VI Nota Kepada Penyata Kewangan	84

KATA PENDAHULUAN

KATA PENDAHULUAN

1. Perkara 106 dan 107 Perlembagaan Persekutuan dan Akta Audit 1957 menghendaki Ketua Audit Negara mengaudit Penyata Kewangan dan mengemukakan Laporan mengenainya kepada Seri Paduka Baginda Yang di-Pertuan Agong dan Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sabah. Seri Paduka Baginda Yang di-Pertuan Agong akan menitahkan supaya Laporan itu dibentangkan di Parlimen manakala Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri Sabah memperkenankan untuk dibentangkan di Dewan Undangan Negeri Sabah. Bagi memenuhi tanggungjawab ini, Jabatan Audit Negara telah menjalankan dua kaedah pengauditan seperti berikut:

1.1 Pengauditan Penyata Kewangan - Pengauditan ini bertujuan untuk memberi pendapat sama ada Penyata Kewangan Kerajaan Negeri bagi tahun berkenaan menggambarkan kedudukan yang benar dan saksama serta rekod perakaunan mengenainya telah diselenggarakan dengan teratur dan kemas kini. Jabatan Audit Negara juga membuat analisis terhadap penyata kewangan sama ada kedudukan Kewangan Kerajaan Negeri sangat baik, baik, memuaskan atau tidak memuaskan.

1.2 Pelaksanaan Sistem Penarafan Berdasarkan Indeks Akauntabiliti Pengurusan Kewangan Jabatan/Agensi - Mulai tahun 2007, Jabatan Audit Negara telah memperkenalkan Indeks Akauntabiliti bertujuan untuk membuat penilaian secara objektif terhadap pengurusan kewangan Jabatan dan Agensi Kerajaan Negeri bagi mengukur dan menambah baik kawalan pengurusan kewangan yang cemerlang. Indeks Akauntabiliti diberi penarafan berdasarkan kepada tahap pematuhan terhadap peraturan-peraturan kewangan berhubung dengan kawalan pengurusan, terimaan, perbelanjaan, kumpulan wang amanah/akaun amanah/deposit, aset, pinjaman, pelaburan dan penyediaan Penyata Kewangan. Dengan pelaksanaan Indeks Akauntabiliti ini boleh membantu mewujudkan budaya kerja berasaskan amalan terbaik. Selain itu, budaya “**membetulkan yang biasa dan membiasakan yang betul**” bukan sahaja dapat mempertingkatkan kecemerlangan pengurusan kewangan Jabatan malah aspek integriti, keutuhan dan akauntabiliti yang ditekankan oleh Kerajaan akan dapat dicapai.

2. Laporan saya mengenai Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Dan Pengurusan Kewangan Kementerian/Jabatan/Agensi Negeri Sabah Tahun 2008 disediakan hasil daripada pengauditan yang dijalankan di beberapa Jabatan/Agensi Negeri sepanjang tahun 2008. Bagi tujuan pengesahan Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Tahun 2008, pengauditan terhadap sistem perakaunan dan dokumen yang berkaitan dengan pembayaran dan terimaan telah dijalankan di Pejabat Perbendaharaan Negeri.

3. Laporan ini dibahagikan kepada enam Bahagian seperti berikut:

- Bahagian I** - Pengesahan Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah Bagi Tahun Berakhir 31 Disember 2008
- Bahagian II** - Analisis Kewangan Kerajaan Negeri
- Bahagian III** - Rancangan Pembangunan Kerajaan Negeri
- Bahagian IV** - Pencapaian Pengurusan Kewangan Jabatan/Agensi Negeri
- Bahagian V** - Penyerahan, Pengesahan, Pembentangan Penyata Kewangan Dan Prestasi Kewangan Agensi Negeri
- Bahagian VI** - Pembentangan Laporan Ketua Audit Negara Dan Mesyuarat Jawatankuasa Kira-kira Wang Awam Negeri

4. Di samping memenuhi kehendak perundangan, saya berharap Laporan ini dapat dijadikan sebagai salah satu asas untuk memperbaiki segala kelemahan, usaha penambahbaikan dan meningkatkan akauntabiliti serta integriti dalam pengurusan wang awam. Ini penting untuk menjamin setiap Ringgit Malaysia yang dipungut dan dibelanjakan akan dapat menyumbang kepada pembangunan dan kesejahteraan hidup rakyat.

5. Pada umumnya, pengurusan kewangan Jabatan Kerajaan Negeri pada tahun 2008 telah menunjukkan peningkatan berbanding dengan tahun sebelumnya. Pada pandangan saya, pencapaian pengurusan kewangan Kerajaan Negeri dan Agensinya boleh dipertingkatkan sekiranya semua pihak yang terlibat mempunyai 5 perkara utama yang diringkaskan sebagai **SIKAP** iaitu:

- a) **SUPERVISION** - Penyeliaan yang rapi diberi kepada kerja yang diserahkan kepada pegawai bawahan. Ketua Jabatan perlu memastikan garis panduan yang jelas dan terperinci disediakan sebagai rujukan oleh penjawat awam untuk menjalankan tugas mereka. Penjawat awam perlu melaporkan kemajuan kerja mereka secara berkala.
- b) **INTEREST** - Setiap penjawat awam melaksanakan tugas mereka dengan penuh minat dan dedikasi. Tidak ada sikap sambil lewa.
- c) **KNOWLEDGE** - Setiap penjawat awam mempunyai pengetahuan yang cukup dalam bidang tugas masing-masing. Bagi tujuan ini, program latihan yang bersesuaian dengan bidang tugas penjawat awam perlu dilaksanakan secara berterusan.
- d) **ATTITUDE** - Setiap penjawat awam melaksanakan tugas masing-masing dengan penuh tanggungjawab, jujur dan amanah.
- e) **PROCEDURE** - Prosedur kerja yang lengkap dan jelas diwujudkan serta dipatuhi.

6. Saya ingin merakamkan ucapan terima kasih kepada semua pegawai Jabatan/Agensi Negeri yang telah memberikan kerjasama kepada pegawai saya sepanjang pengauditan dijalankan. Saya juga ingin melahirkan penghargaan dan terima kasih kepada pegawai saya yang telah berusaha gigih serta memberikan sepenuh komitmen untuk menyiapkan Laporan ini.

(TAN SRI DATO' SETIA HAJI AMBRIN BIN BUANG)

Ketua Audit Negara

Malaysia.

Putrajaya

8 Julai 2009

INTI SARI LAPORAN

**BAHAGIAN I - PENGESAHAN PENYATA KEWANGAN KERAJAAN NEGERI SABAH
BAGI TAHUN BERAKHIR 31 DISEMBER 2008**

1. Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah bagi tahun berakhir 31 Disember 2008 telah dapat disahkan kerana dokumen sokongan adalah mencukupi untuk mengesahkan semua butiran dalam Lembaran Imbangan dan Penyata Memorandum. Pada keseluruhannya, Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah tersebut telah menunjukkan gambaran yang benar dan saksama tentang kedudukan kewangan Kerajaan Negeri bagi tahun berakhir 31 Disember 2008.

BAHAGIAN II - ANALISIS KEWANGAN KERAJAAN NEGERI

2. Analisis Audit mendapati kedudukan kewangan Kerajaan Negeri Sabah pada tahun 2008 adalah baik. Kedudukan kewangan Kerajaan Negeri bertambah baik berbanding tahun 2007. Kedudukan kecairan tunai sangat baik di mana aset semasa mampu menampung tanggungan semasa. Kedudukan Kumpulan Wang Disatukan Kerajaan Negeri mengalami peningkatan sejumlah RM490.73 juta atau 31.39% daripada RM1.56 bilion pada tahun 2007 menjadi RM2.05 bilion pada tahun 2008. Akaun Hasil Disatukan mencatatkan peningkatan dalam lebihan pendapatan bagi tahun 2008 sejumlah RM637.48 juta menjadikan baki terkumpul meningkat 36.02% kepada RM2.41 bilion pada tahun 2008 berbanding lebihan sejumlah RM585.50 juta pada tahun 2007. Kutipan hasil turut meningkat sejumlah RM562.21 juta atau 20.23% menjadi RM3.34 bilion pada tahun 2008. Pelaburan Kerajaan Negeri turut meningkat sejumlah RM469 juta atau 31.32% dan pelaburan di enam Perbadanan Awam dan satu Badan Berkanun Negeri telah memberikan pulangan dividen sejumlah RM50.33 juta pada tahun 2008. Bagaimanapun, perbelanjaan mengurus, Akaun Kena Bayar, tunggakan hasil, tunggakan bayaran balik pinjaman boleh dituntut dan tunggakan bayaran balik pinjaman Kerajaan Persekutuan telah meningkat pada tahun 2008.

BAHAGIAN III - RANCANGAN PEMBANGUNAN KERAJAAN NEGERI

3. Di bawah Rancangan Malaysia Kesembilan (RMKe-9), sebanyak 10,973 projek telah diluluskan oleh Kerajaan Negeri untuk dilaksanakan oleh 11 Kementerian/Jabatan bagi tempoh 2006 hingga 2010. Pencapaian pada tahun ketiga pelaksanaan RMKe-9 (tahun 2008), sebanyak 6,272 projek atau 57.16% telah siap dilaksanakan, sebanyak 852 projek atau 7.76% sedang dilaksanakan dan 3,849 projek atau 35.08% masih belum bermula. Selain itu, peruntukan RMKe-9 pada tahun 2008 adalah sejumlah RM6.22 bilion. Daripada jumlah tersebut, pencapaian prestasi perbelanjaan adalah RM3.81 bilion atau 61.26% yang telah dibelanjakan oleh 11 Kementerian/Jabatan sehingga akhir tahun 2008.

BAHAGIAN IV - PENCAPAIAN PENGURUSAN KEWANGAN JABATAN/AGENSI NEGERI

4. Pada tahun 2008, Jabatan Audit Negara Cawangan Sabah telah melaksanakan pengurusan kewangan berdasarkan Indeks Akauntabiliti di 18 Jabatan/Agensi Negeri berbanding sebanyak 15 Kementerian/Jabatan/Agensi Negeri pada tahun 2007. Indeks Akauntabiliti dilaksanakan dengan memberi penarafan berdasarkan tahap pematuhan kepada peraturan Kerajaan dan elemen pengurusan kewangan yang disemak terdiri daripada kawalan pengurusan organisasi, kawalan terimaan, kawalan perbelanjaan, pengurusan Akaun Amanah/Kumpulan Wang Amanah dan deposit, pengurusan aset dan stor, pengurusan pelaburan, pengurusan pinjaman serta penyata kewangan tahunan.

Semakan Audit mendapati pengurusan kewangan berdasarkan Indeks Akauntabiliti di tiga Jabatan/Agensi Negeri berada di tahap pencapaian sangat baik, tujuh Jabatan/Agensi berada di tahap pencapaian baik dan lapan Jabatan/Agensi Negeri lain berada di tahap pencapaian memuaskan. Berbanding tahun 2007, sembilan Kementerian/Jabatan/Agensi Negeri mendapat tahap baik dan enam mencapai tahap memuaskan. Secara keseluruhannya, pencapaian pengurusan kewangan di Jabatan/Agensi Negeri telah bertambah baik kecuali bagi lapan Jabatan/Agensi Negeri. Kelemahan tersebut didapati berpunca daripada pegawai dan penjawat awam yang terlibat kurang kompeten terhadap prosedur kewangan yang ditetapkan.

BAHAGIAN V - PENYERAHAN, PENGESAHAN, PEMBENTANGAN PENYATA KEWANGAN DAN PRESTASI KEWANGAN AGENSI NEGERI

5. Sehingga 30 April 2009, sebanyak 51 penyata kewangan bagi Badan Berkanun Negeri, Majlis Ugama Islam Sabah, Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah dan Pihak Berkuasa Tempatan telah disijilkan yang melibatkan 38 Sijil Tanpa Teguran dan 13 Sijil Berteguran. Sebanyak 17 Badan Berkanun Negeri belum menyerahkan 18 Penyata Kewangan bagi tahun 2007 dan 2008 untuk diaudit. Manakala sembilan Pihak Berkuasa Tempatan belum menyerahkan Penyata Kewangan bagi tahun 2008. Selain itu, sebanyak 37 penyata kewangan bagi Badan Berkanun Negeri, Majlis Ugama Islam Sabah, Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah dan Pihak Berkuasa Tempatan yang telah disahkan belum dibentang di Dewan Undangan Negeri sehingga 30 April 2009.

BAHAGIAN VI - PEMBENTANGAN LAPORAN KETUA AUDIT NEGARA DAN MESYUARAT JAWATANKUASA KIRA-KIRA WANG AWAM NEGERI

6. Laporan Ketua Audit Negara mengenai Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah Tahun 2007 telah dibentangkan di Dewan Undangan Negeri pada 25 Ogos 2008. Sepanjang tahun 2008, Jawatankuasa Kira-kira Wang Awam Negeri tidak bermesyuarat kerana Dewan Undangan Negeri dibubarkan dan pilihan raya umum diadakan pada bulan Mac 2008.

**BAHAGIAN I
PENGESAHAN PENYATA KEWANGAN
KERAJAAN NEGERI SABAH
BAGI TAHUN BERAKHIR
31 DISEMBER 2008**

BAHAGIAN I
PENGESAHAN PENYATA KEWANGAN KERAJAAN NEGERI SABAH
BAGI TAHUN BERAKHIR 31 DISEMBER 2008

1. PENDAHULUAN

1.1 Seksyen 16(1) Akta Acara Kewangan, 1957 menghendaki Pihak Berkuasa Kewangan Negeri menyediakan Penyata Kewangan secepat mungkin selepas penutupan akaun bagi tahun berkenaan. Penyata Kewangan tersebut hendaklah dikemukakan kepada Ketua Audit Negara dalam tempoh 7 bulan selepas berakhirnya tahun kewangan berkenaan untuk diaudit seperti diperuntukkan di bawah Seksyen 9 Akta Audit, 1957.

1.2 Selaras dengan peruntukan undang-undang tersebut, Pegawai Kewangan Negeri telah mengemukakan Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah bagi tahun berakhir 31 Disember 2008 kepada Jabatan Audit Negara pada **20 April 2009**. Penyata tersebut melaporkan semua urusan kewangan asas tunai bagi tahun 2008 yang berkaitan dengan sumber dan penggunaan wang awam. Penyata tersebut mengandungi Lembaran Imbangan, Penyata Penerimaan Dan Pembayaran Wang Tunai, Penyata Akaun Memorandum dan Nota Kepada Akaun.

1.2.1 Lembaran Imbangan menunjukkan jumlah wang tunai dan pelaburan yang dipegang bagi ketiga-tiga Akaun Kumpulan Wang Disatukan iaitu Akaun Hasil Disatukan, Akaun Amanah Disatukan dan Akaun Pinjaman Disatukan. Selaras dengan asas perakaunan tunai ubah suai yang diguna pakai oleh Kerajaan Negeri, hanya pelaburan yang dipegang bagi maksud amanah tertentu dilaporkan dalam Lembaran Imbangan. Manakala pelaburan lain dilaporkan dalam Penyata Akaun Memorandum.

1.2.2 Penyata Penerimaan Dan Pembayaran Wang Tunai menunjukkan terimaan dan bayaran bagi tahun 2008. Terimaan adalah terdiri daripada hasil, pinjaman dan terimaan lain seperti amanah dan bayaran balik pemberian Persekutuan. Bayaran pula adalah untuk membiayai perbelanjaan mengurus, pembangunan, modal dan bayaran balik pinjaman.

1.2.3 Penyata Akaun Memorandum adalah akaun yang menunjukkan aset dan tanggungan Kerajaan Negeri. Aset Kerajaan Negeri merangkumi Pinjaman Boleh Dituntut, Pelaburan dan Tunggakan Hasil. Manakala tanggungan Kerajaan Negeri pula terdiri daripada Hutang Awam iaitu hutang Kerajaan Negeri kepada Kerajaan Persekutuan.

2. OBJEKTIF DAN KAEDAH PENGAUDITAN

2.1 Pengauditan terhadap Penyata Kewangan Kerajaan Negeri bagi tahun berakhir 31 Disember 2008 adalah untuk memberi pendapat sama ada penyata itu menggambarkan kedudukan kewangan yang benar dan saksama serta rekod perakaunan yang berkaitan telah diselenggarakan dengan teratur dan kemas kini.

2.2 Pengauditan terhadap sistem perakaunan dan dokumen dijalankan secara berterusan sepanjang tahun 2008. Teguran mengenainya telah dibangkitkan dengan pihak Bendahari Negeri dan Kementerian/Jabatan Negeri melalui pemerhatian Audit sebaik sahaja sesuatu pengauditan selesai dijalankan.

3. PENGESAHAN PENYATA KEWANGAN KERAJAAN NEGERI SABAH BAGI TAHUN BERAKHIR 31 DISEMBER 2008

Pengauditan Penyata Kewangan telah dilaksanakan mengikut Akta Audit 1957 dan berpandukan piawaian pengauditan yang diluluskan. Akta dan piawaian tersebut menghendaki pengauditan dirancang dan dilaksanakan bagi mendapat kepastian yang munasabah sama ada Penyata Kewangan adalah bebas daripada kesilapan dan ketinggalan yang ketara. Pengauditan itu termasuk memeriksa rekod secara semak uji, menyemak bukti yang menyokong angka dan memastikan penzahiran yang mencukupi dalam persembahan Penyata Kewangan. **Pada pendapat Audit, Penyata Kewangan Kerajaan Negeri pada keseluruhannya menunjukkan gambaran yang benar dan saksama tentang kedudukan kewangan Kerajaan Negeri bagi tahun berakhir 31 Disember 2008 dan rekod perakaunannya telah diselenggarakan dengan teratur dan kemas kini.** Sijil Ketua Audit Negara mengenai Penyata Kewangan Kerajaan Negeri yang disertakan bersama dengan Lembaran Imbangan, Penyata Penerimaan Dan Pembayaran Wang Tunai, Penyata Akaun Memorandum dan Nota Kepada Akaun adalah seperti di **Lampiran I hingga Lampiran VI.**

BAHAGIAN II ANALISIS KEWANGAN KERAJAAN NEGERI

BAHAGIAN II

ANALISIS KEWANGAN KERAJAAN NEGERI

4. ANALISIS KEWANGAN

Jabatan Audit Negara di samping mengesahkan Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Tahun 2008, juga membuat analisis mengikut prinsip asas tunai terhadap data kewangan bagi menentukan tahap prestasi kewangan Kerajaan Negeri. Hasil analisis yang dijalankan adalah berdasarkan Penyata Wang Tunai, Penyata Pelaburan, Penyata Akaun Hasil Disatukan, Penyata Akaun Pinjaman Disatukan, Penyata Akaun Amanah Disatukan, Penyata Akaun Memorandum Aset dan Penyata Akaun Memorandum Tanggungan serta maklumat kewangan yang berkaitan.

Penyata Kewangan ini telah disediakan mengikut format yang ditetapkan dalam Piawaian Perakaunan Kerajaan (PPK 2) mengenai Persembahan Penyata Kewangan yang dikeluarkan oleh Jabatan Akauntan Negara. Analisis Audit dibuat terhadap penyata kewangan berdasarkan data/dokumen dan rekod yang dihasilkan melalui Sistem *Main Account* serta dokumen kewangan lain yang berkaitan.

4.1 KEDUDUKAN KEWANGAN KERAJAAN NEGERI

4.1.1 Mengikut Lembaran Imbangan, jumlah Kumpulan Wang Disatukan pada akhir tahun 2008 adalah berjumlah RM2.05 bilion. Jumlah tersebut terdiri daripada aset berbentuk wang tunai sejumlah RM87.29 juta dan pelaburan sejumlah RM1.97 bilion. Kumpulan Wang Disatukan terdiri daripada 3 akaun iaitu Akaun Hasil Disatukan, Akaun Pinjaman Disatukan dan Akaun Amanah Disatukan. Kedudukan Kumpulan Wang Disatukan pada tahun 2008 berbanding tahun 2007 adalah seperti di **Jadual 4.1**.

Jadual 4.1
Kedudukan Kumpulan Wang Disatukan Pada Tahun 2008 Berbanding Tahun 2007

Bil.	Butiran	Tahun		Peningkatan/ (Penurunan)	
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)
1.	Akaun Hasil Disatukan	1,769.95	2,407.43	637.48	36.02
2.	Akaun Pinjaman Disatukan	0	0	0	0
3.	Akaun Amanah Disatukan:	(206.82)	(353.57)	(146.75)	(70.95)
	<i>i) Kumpulan Wang Amanah Kerajaan:</i>				
	- Kumpulan Wang Pembangunan	(1,313.47)	(1,535.25)	(221.78)	(16.88)
	- Pelbagai Kumpulan Wang Amanah Kerajaan	97.77	140.36	42.59	43.56
	- Akaun Kena Bayar	475.92	489.00	13.08	2.75
	<i>ii) Kumpulan Wang Amanah Awam</i>	173.79	198.76	24.97	14.37
	<i>iii) Deposit</i>	359.17	353.56	(5.61)	(1.56)
	Jumlah	1,563.13	2,053.86	490.73	31.39

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

4.1.2 Kedudukan Kumpulan Wang Disatukan bagi tahun 2004 hingga 2008 adalah seperti di **Jadual 4.2**.

Jadual 4.2
Kedudukan Kumpulan Wang Disatukan Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Bil.	Butiran	2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
1.	Akaun Hasil Disatukan	704.82	845.70	1,184.46	1,769.95	2,407.43
2.	Akaun Pinjaman Disatukan	0	0	0	0	0
3.	Akaun Amanah Disatukan terdiri	(27.82)	81.92	155.25	(206.82)	(353.57)
	daripada:					
	i) Kumpulan Wang Amanah Kerajaan:					
	- Kumpulan Wang Pembangunan	(729.54)	(799.69)	(871.01)	(1,313.47)	(1,535.25)
	- Pelbagai Kumpulan Wang Amanah Kerajaan	108.95	169.99	37.70	97.77	140.36
	- Akaun Kena Bayar	232.93	319.62	524.46	475.92	489.00
	ii) Kumpulan Wang Amanah Awam	88.09	91.58	108.02	173.79	198.76
	iii) Deposit	271.75	300.42	356.08	359.17	353.56
	Jumlah	677.00	927.62	1,339.71	1,563.13	2,053.86

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

4.1.3 Pada tahun 2008, Kumpulan Wang Disatukan mengalami peningkatan berjumlah RM490.73 juta atau 31.39% kepada RM2.05 bilion berbanding RM1.56 bilion pada tahun 2007. Peningkatan ini antara lain disebabkan oleh peningkatan hasil kepada RM3.34 bilion atau 20.23% pada tahun 2008 berbanding hasil berjumlah RM2.78 bilion pada tahun 2007.

4.1.4 Analisis Nisbah Semasa adalah untuk mengukur kemampuan Kerajaan Negeri menjelaskan jumlah tanggungan semasa dengan membandingkan aset semasa dengan liabiliti semasa. Aset semasa Kerajaan Negeri terdiri daripada Wang Tunai dan Pelaburan. Manakala tanggungan semasa terdiri daripada Akaun Kena Bayar, Deposit dan Tunggakan Bayaran Balik Hutang Awam. Analisis Audit pada tahun 2008 mendapati **Nisbah Semasa Kerajaan Negeri adalah lebih daripada 1 iaitu 2.27:1. Ini menunjukkan bahawa Kerajaan Negeri mempunyai kecairan tunai yang sangat baik di mana aset semasa berjumlah RM2.05 bilion mampu menampung tanggungan semasa berjumlah RM905.26 juta.**

4.2 WANG TUNAI

4.2.1 Wang tunai merupakan aset yang terdiri daripada Wang Tunai Dalam Tangan, Wang Tunai Dalam Perjalanan dan Wang Tunai Dalam Bank. Kedudukan wang tunai pada tahun 2008 berbanding tahun 2007 adalah seperti di **Jadual 4.3**.

Jadual 4.3
Baki Wang Tunai Pada Tahun 2008 Berbanding 2007

Bil.	Butiran	Tahun		Peningkatan/ (Penurunan)	
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)
1.	Wang Tunai Dalam Bank	51.20	82.78	31.58	61.68
2.	Wang Tunai Dalam Perjalanan	14.29	4.43	(9.86)	(69.00)
3.	Wang Tunai Dalam Tangan	0.06	0.08	0.02	33.33
	Jumlah	65.55	87.29	21.74	33.17

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Kedudukan wang tunai pada tahun 2008 menunjukkan peningkatan berjumlah RM21.74 juta atau 33.17% menjadi RM87.29 juta berbanding RM65.55 juta pada tahun 2007. Peningkatan ini antara lain disebabkan oleh peningkatan terimaan wang tunai terutama daripada hasil Kerajaan Negeri pada tahun 2008 berbanding tahun 2007.

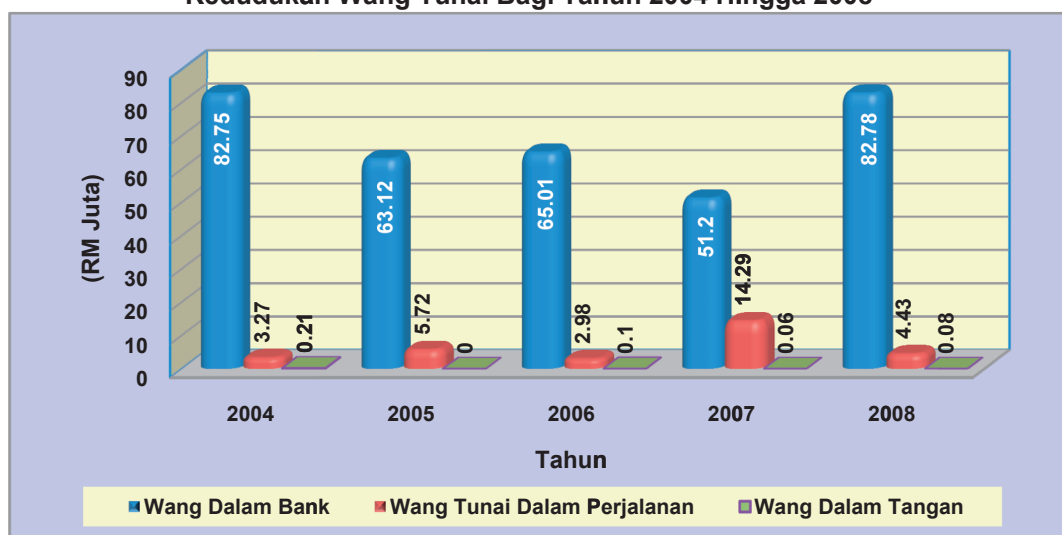
4.2.2 Baki wang tunai bagi tahun 2004 hingga 2008 adalah seperti di **Jadual 4.4** dan **Carta 4.1**.

Jadual 4.4
Baki Wang Tunai Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Bil.	Butiran	Tahun				
		2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
1.	Wang Tunai Dalam Bank	82.75	63.13	65.01	51.20	82.78
2.	Wang Tunai Dalam Perjalanan	3.27	5.72	2.98	14.29	4.43
3.	Wang Tunai Dalam Tangan	0.21	0	0.10	0.06	0.08
Jumlah		86.23	68.85	68.09	65.55	87.29

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Carta 4.1
Kedudukan Wang Tunai Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

4.3 PELABURAN

4.3.1 Pelaburan Kerajaan Negeri adalah dalam bentuk simpanan tetap dengan institusi kewangan yang diluluskan. Pelaburan yang dibuat adalah daripada lebihan Kumpulan Wang Disatukan dan diambil kira pada nilai buku. Kedudukan pelaburan pada tahun 2008 berbanding tahun 2007 adalah seperti di **Jadual 4.5**.

Jadual 4.5
Pelaburan Pada Tahun 2008 Berbanding Tahun 2007

Bil.	Pelaburan	Tahun		Peningkatan	
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)
1.	Bank Perdagangan Tempatan	1,496.86	1,965.86	469.00	31.32
2.	Perbadanan Pembangunan Borneo Sdn. Bhd.	0.71	0.71	0	0
Jumlah		1,497.57	1,966.57	469.00	31.32

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

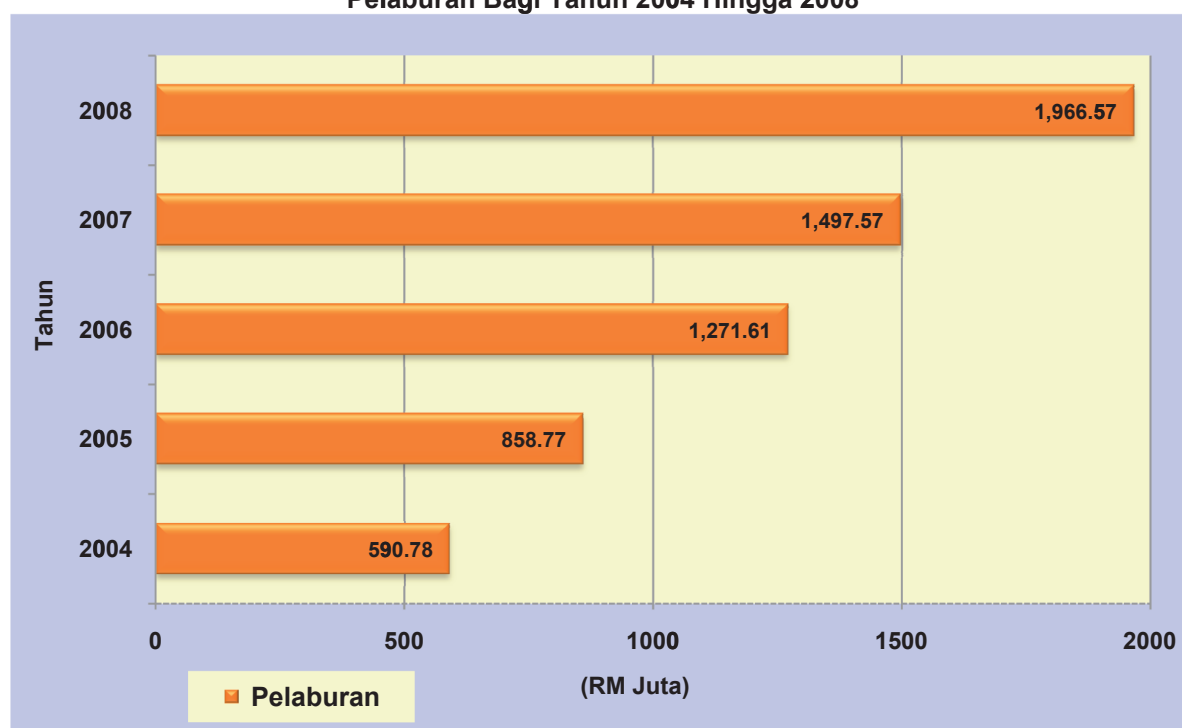
4.3.2 Pelaburan terdiri daripada deposit dengan bank perdagangan tempatan dan Perbadanan Pembangunan Borneo Sdn. Bhd. masing-masing berjumlah RM1.96 bilion dan RM710,178. Pelaburan pada akhir tahun 2008 meningkat sejumlah RM469 juta atau 31.32% menjadi RM1.97 bilion berbanding RM1.50 bilion pada tahun 2007. Peningkatan pelaburan adalah disebabkan pertambahan simpanan tetap sejumlah RM469 juta di Bank Perdagangan Tempatan. Trend pelaburan bagi tahun 2004 hingga 2008 adalah seperti di **Jadual 4.6** dan **Carta 4.2**.

Jadual 4.6
Pelaburan Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Bil.	Pelaburan	Tahun				
		2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
1.	Bank Perdagangan Tempatan	590.02	858.02	1,270.86	1,496.86	1,965.86
2.	Perbadanan Pembangunan Borneo Sdn. Bhd.	0.71	0.71	0.71	0.71	0.71
3.	Sekuriti Kerajaan Asing	0.05	0.04	0.04	0	0
Jumlah		590.78	858.77	1,271.61	1,497.57	1,966.57

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Carta 4.2
Pelaburan Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Sumber : Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

4.4 AKAUN HASIL DISATUKAN

Akaun Hasil Disatukan ditubuhkan mengikut Perkara 97 dan Perkara 98 Perlembagaan Persekutuan dan Seksyen 7 (a), Akta Acara Kewangan 1957. Akaun ini menunjukkan jumlah hasil yang diterima dengan jumlah perbelanjaan mengurus bagi sesuatu tahun kewangan.

4.4.1 Hasil

Kerajaan Negeri Sabah memungut 3 jenis hasil yang terdiri daripada Hasil Cukai, Hasil Bukan Cukai dan Terimaan Bukan Hasil. Pada tahun 2008, kutipan hasil sebenar meningkat sejumlah RM445.69 juta atau 15.39% berbanding dengan anggaran yang diluluskan seperti di **Jadual 4.7**.

Jadual 4.7
Kutipan Hasil Sebenar Berbanding Anggaran Yang Diluluskan

Bil.	Kategori Hasil	Anggaran Diluluskan (RM Juta)	Hasil Sebenar (RM Juta)	Lebihan	
				(RM Juta)	(%)
1.	Hasil Cukai	1,106.19	1,370.95	264.76	23.93
2.	Hasil Bukan Cukai	1,494.87	1,651.46	156.59	10.47
3.	Terimaan Bukan Hasil	294.56	318.90	24.34	8.26
Jumlah		2,895.62	3,341.31	445.69	15.39

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Hasil sebenar yang dikutip oleh Kerajaan Negeri pada tahun 2008 pula berjumlah RM3.34 bilion iaitu meningkat sejumlah RM562.21 juta atau 20.23% berbanding tahun 2007 yang berjumlah RM2.78 bilion. Jumlah hasil mengikut 3 kategori pada tahun 2008 berbanding tahun 2007 adalah seperti di **Jadual 4.8**.

Jadual 4.8
Kutipan Hasil Pada Tahun 2008 Berbanding Tahun 2007

Bil.	Kategori Hasil	Tahun		Lebihan	
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)
1.	Hasil Cukai	1,091.09	1,370.95	279.86	25.65
2.	Hasil Bukan Cukai	1,411.84	1,651.46	239.62	16.97
3.	Terimaan Bukan Hasil	276.17	318.90	42.73	15.47
Jumlah		2,779.10	3,341.31	562.21	20.23

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Analisis Audit terhadap kutipan hasil pada tahun 2008 mendapati sebanyak 51 butiran hasil mengalami peningkatan berjumlah RM806.38 juta manakala 52 butiran hasil mengalami penurunan berjumlah RM244.17 juta. Peningkatan dan penurunan hasil yang ketara pada tahun 2008 berbanding tahun 2007 adalah seperti di **Jadual 4.9** dan **Jadual 4.10**.

Jadual 4.9
Peningkatan Hasil Yang Ketara Pada Tahun 2008 Berbanding Tahun 2007

Bil.	Butiran Hasil	Tahun		Peningkatan		Punca Peningkatan
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)	
1.	Royalti Petroleum	365.37	750.89	385.52	105.51	Harga minyak mentah melonjak naik sehingga hampir USD150/tong berbanding harga purata USD100/tong pada tahun sebelumnya.
2.	Cukai Jualan Minyak Kelapa Sawit	959.95	1,237.32	277.37	28.89	Harga minyak sawit naik pada tahun 2008 dengan harga purata RM2,832/tan metrik berbanding RM2,416/tan metrik pada tahun 2007.
3.	Pemberian Pertambahan Hasil	4.19	20.03	15.84	378.04	Kerajaan Persekutuan telah meminda Akta Pemberian Hasil pada tahun 2007 menyebabkan Kerajaan Negeri Sabah mendapat kesan positif dengan menikmati peningkatan pemberian sehingga RM20 juta.
Jumlah		1,329.51	2,008.24	678.73	51.05	

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Jadual 4.10
Penurunan Hasil Yang Ketara Pada Tahun 2008 Berbanding Tahun 2007

Bil.	Butiran Hasil	Tahun		Penurunan		Punca Penurunan
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)	
1.	Royalti Dan Bayaran	461.91	341.37	120.54	26.10	Penurunan pengeluaran balak daripada 5,941,229 m3 pada tahun 2007 kepada 4,886,256 m3 bagi tahun 2008.
2.	Jualan Susu Segar	5.10	0.24	4.86	95.29	Program bekalan susu ke sekolah telah diberhentikan oleh Kementerian Pelajaran Malaysia pada awal tahun 2008 sehingga syarikat pengedar menghadapi masalah memasarkan susu segar dan turut menjejaskan terimaan hasil susu segar.
3.	Sewa Bangunan Sime Darby	16.13	12.69	3.44	21.33	Bermula 1.7.2008, perjanjian sewa baru hanya berjumlah RM10 juta berbanding kontrak lama sejumlah RM16 juta.
Jumlah		483.14	354.30	128.84	26.67	

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

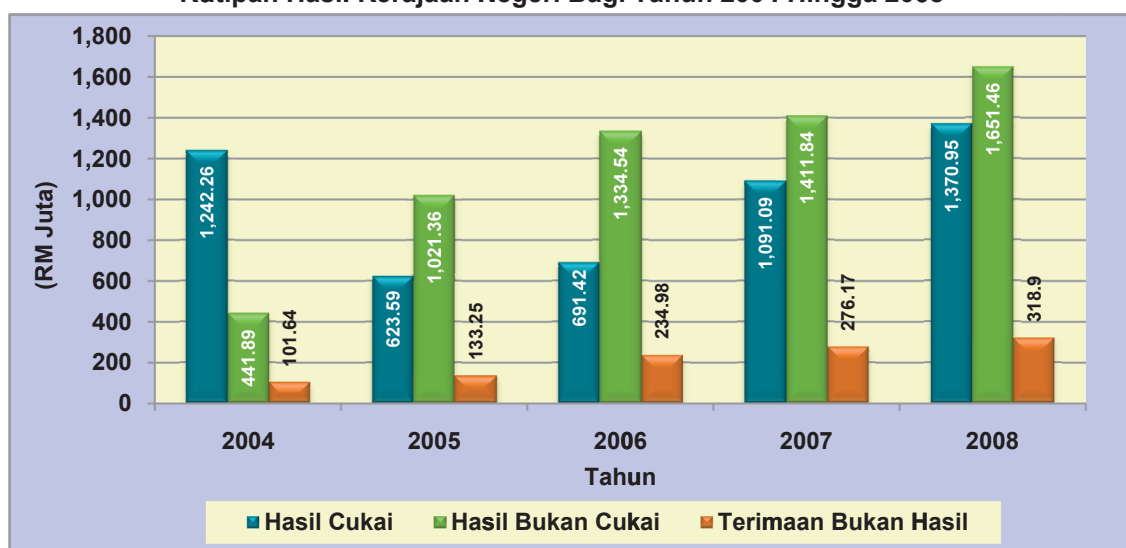
Hasil Kerajaan Negeri merupakan sumber utama yang akan digunakan bagi tujuan perbelanjaan mengurus dan pembangunan. Trend kutipan hasil bagi tahun 2004 hingga 2008 adalah seperti di **Jadual 4.11** dan **Carta 4.3**.

Jadual 4.11
Kutipan Hasil Kerajaan Negeri Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Bil.	Kategori Hasil	Tahun				
		2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
1.	Hasil Cukai	1,242.26	623.59	691.42	1,091.09	1,370.95
2.	Hasil Bukan Cukai	441.89	1,021.36	1,334.54	1,411.84	1,651.46
3.	Terimaan Bukan Hasil	101.64	133.25	234.98	276.17	318.90
Jumlah		1,785.79	1,778.20	2,260.94	2,779.10	3,341.31

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Carta 4.3
Kutipan Hasil Kerajaan Negeri Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

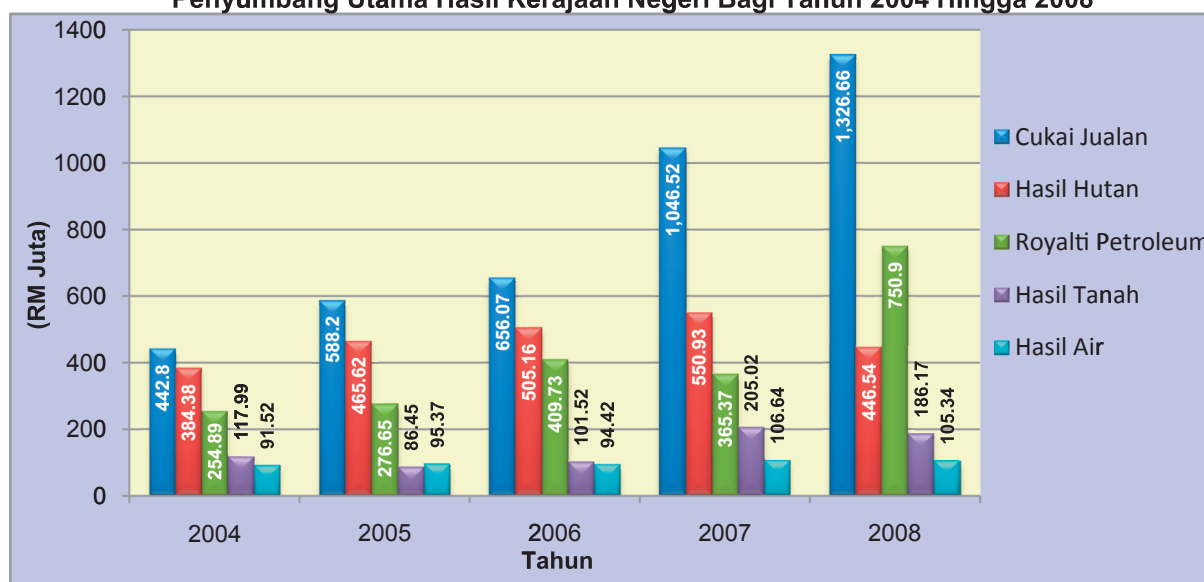
Penyumbang utama hasil Kerajaan Negeri bagi tahun 2004 hingga 2008 adalah daripada Cukai Jualan, Hasil Hutan, Royalti Petroleum, Hasil Tanah dan Hasil Air seperti di **Jadual 4.12**. Trend 5 butiran penyumbang utama hasil Kerajaan Negeri bagi tahun 2004 hingga 2008 adalah seperti di **Carta 4.4**.

Jadual 4.12
Penyumbang Utama Hasil Kerajaan Negeri Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Bil.	Butiran Hasil	Tahun				
		2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
1.	Cukai Jualan	442.80	588.20	656.07	1,046.52	1,326.66
2.	Hasil Hutan	384.38	465.62	505.16	550.93	446.54
3.	Royalti Petroleum	254.89	276.65	409.73	365.37	750.90
4.	Hasil Tanah	117.99	86.45	101.52	205.02	186.17
5.	Hasil Air	91.52	95.37	94.42	104.76	105.34
Jumlah		1,291.58	1,512.29	1,766.90	2,272.60	2,815.61

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Carta 4.4
Penyumbang Utama Hasil Kerajaan Negeri Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Analisis Audit mendapati bagi tahun 2004 hingga 2008, kutipan Cukai Jualan adalah merupakan penyumbang terbesar di antara 5 butiran hasil tersebut dengan kutipan berjumlah RM4.06 bilion. Penyumbang kedua dan ketiga terbesar adalah daripada Hasil Hutan dan Royalti Petroleum yang berjumlah RM2.35 bilion dan RM2.06 bilion bagi tempoh 5 tahun berkenaan.

4.4.2 Perbelanjaan Mengurus

Perbelanjaan mengurus terbahagi kepada 2 jenis iaitu Perbelanjaan Tanggungan dan Perbelanjaan Perbekalan. Mengikut Perkara 98 Perlembagaan Persekutuan, Perbelanjaan Tanggungan adalah perbelanjaan yang dipertanggungjawabkan terus kepada Kumpulan Wang Disatukan seperti gaji dan elaun Tuan Yang Terutama Yang di-Pertua Negeri, elaun/ganjaran/pencen Ahli Majlis Mesyuarat Kerajaan dan Ahli Dewan Undangan Negeri, bayaran balik pinjaman dan lain-lain bayaran dengan perintah mahkamah. Manakala Perbelanjaan Perbekalan adalah untuk membiayai aktiviti dan kegiatan harian.

Pada tahun 2008, Kerajaan Negeri telah melaksanakan penambahbaikan dengan mengubah suai kod perakaunan lama mengikut *Modified Budgeting System* (MBS). Sebelum penggunaan MBS, perbelanjaan mengurus dikategorikan kepada 3 iaitu Emolumen, Perbelanjaan Lain Berulang Setiap Tahun dan Perbelanjaan Khas. Selepas MBS dilaksanakan, perbelanjaan mengurus telah dibahagi kepada 5 kategori iaitu Emolumen, Perkhidmatan Dan Bekalan, Aset, Pemberian Dan Kenaan Tetap dan Perbelanjaan Lain. Oleh itu, analisis terperinci terhadap perbandingan perbelanjaan mengurus tahun semasa dengan tahun sebelumnya berdasarkan format MBS tidak dapat dilaksanakan.

Kedudukan Perbelanjaan Mengurus pada tahun 2008 berbanding Anggaran Diluluskan mengikut Pecahan Butiran Perbelanjaan adalah seperti di **Jadual 4.13**.

Jadual 4.13
Perbelanjaan Mengurus Pada Tahun 2008 Berbanding Anggaran Diluluskan

Bil.	Pecahan Butiran Perbelanjaan	Anggaran Diluluskan (RM Juta)	Perbelanjaan Mengurus (RM Juta)	Kurangan		Perbelanjaan Sebenar (%)
				(RM Juta)	(%)	
1.	Emolumen	603.23	556.93	46.30	7.67	92.33
2.	Perkhidmatan Dan Bekalan	951.11	862.75	88.36	9.29	90.71
3.	Aset	413.80	363.25	50.55	12.22	87.78
4.	Pemberian Dan Kenaan Bayaran Tetap	358.77	313.99	44.78	12.48	87.52
5.	Perbelanjaan Lain	614.07	606.91	7.16	1.16	98.84
Jumlah		2,940.98	2,703.83	237.15	8.06	91.94

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Kedudukan perbelanjaan mengurus Kerajaan Negeri pada tahun 2008 berbanding tahun 2007 mengikut 3 kategori Pecahan Butiran Perbelanjaan adalah seperti di **Jadual 4.14**.

Jadual 4.14
Perbelanjaan Mengurus Pada Tahun 2008 Berbanding Tahun 2007

Bil.	Pecahan Butiran Perbelanjaan	Tahun		Peningkatan	
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)
1.	Emolumen	497.27	556.93	59.66	12.00
2.	Perbelanjaan Lain Berulang Setiap Tahun	703.23	862.75	159.52	22.68
3.	Perbelanjaan Khas	993.10	1,284.15	291.05	29.31
Jumlah		2,193.60	2,703.83	510.23	23.26

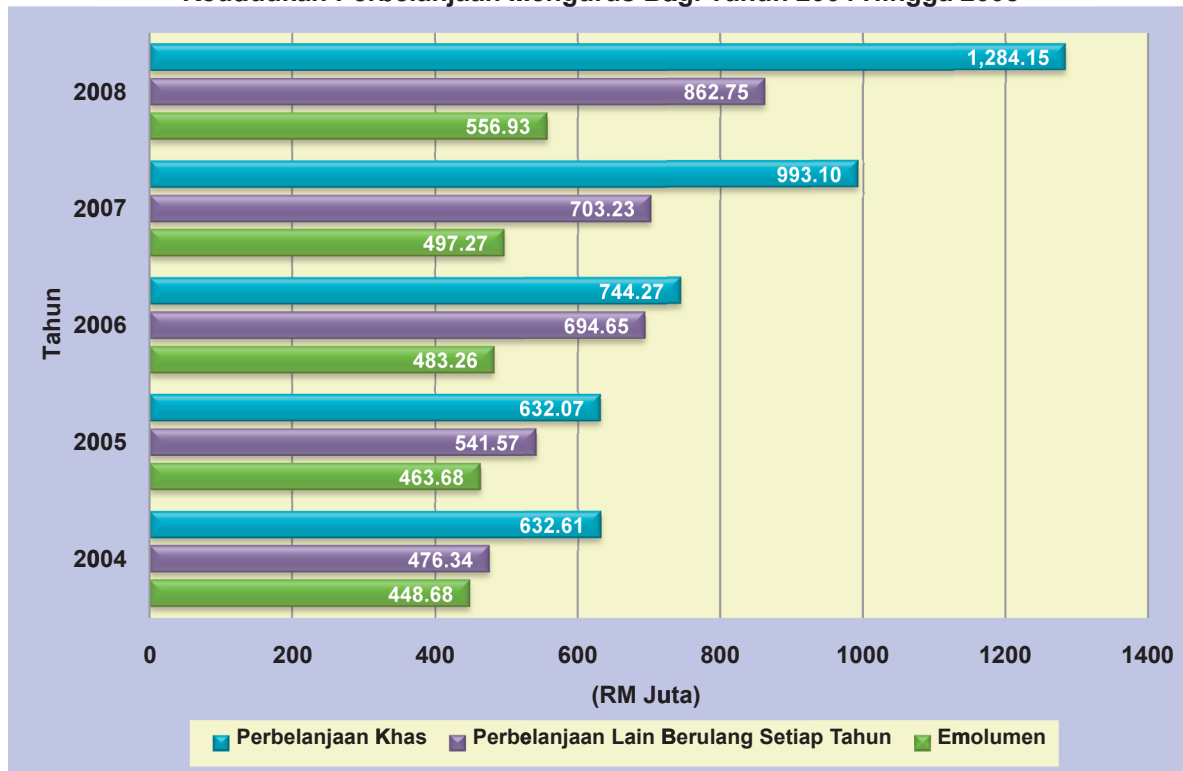
Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Perbelanjaan Mengurus pada tahun 2008 berjumlah RM2.70 bilion berbanding RM2.19 bilion pada tahun 2007 iaitu meningkat sejumlah RM510.23 juta atau 23.26%. Pada keseluruhannya, peningkatan Perbelanjaan Mengurus tahun 2008 adalah disebabkan peningkatan Perbelanjaan Khas berjumlah RM291.05 juta, Perbelanjaan Lain Berulang Setiap Tahun sejumlah RM159.52 juta dan Emolumen sejumlah RM59.66 juta.

Trend Perbelanjaan Mengurus Kerajaan Negeri bagi tahun 2004 hingga 2008 adalah seperti di **Carta 4.5**.

Carta 4.5
Kedudukan Perbelanjaan Mengurus Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Sumber : Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Analisis Audit mendapati trend Perbelanjaan Mengurus bagi tahun 2004 hingga 2008 mengalami peningkatan setiap tahun. Perbelanjaan Kerajaan Negeri yang terbesar dalam tempoh tersebut adalah Perbelanjaan Khas yang berjumlah RM4.29 bilion. Ini diikuti oleh Perbelanjaan Lain Berulang Setiap Tahun berjumlah RM3.28 bilion dan Emolumen berjumlah RM2.45 bilion bagi tempoh 5 tahun berkenaan.

4.4.3 Prestasi Kewangan Akaun Hasil Disatukan

Pada tahun 2008, Akaun Hasil Disatukan Kerajaan Negeri telah mencatat lebih pendapatan sejumlah RM637.48 juta iaitu peningkatan sejumlah RM51.98 juta atau 8.88% berbanding lebih pada tahun 2007 yang berjumlah RM585.50 juta seperti di **Jadual 4.15**. Peningkatan ini adalah disebabkan oleh peningkatan hasil berjumlah RM562.21 juta atau 20.23%.

Jadual 4.15
Prestasi Kewangan Akaun Hasil Disatukan Pada Tahun 2007 dan 2008

Bil.	Butiran	Tahun		Peningkatan	
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)
1.	Hasil	2,779.10	3,341.31	562.21	20.23
2.	Perbelanjaan Mengurus	2,193.60	2,703.83	510.23	23.26
	Lebihan	585.50	637.48	51.98	8.88

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Manakala analisis perbandingan lebih pendapatan bagi tahun 2004 hingga 2008 menunjukkan lebih pendapatan menurun pada tahun 2005 dan meningkat semula pada tahun 2006 hingga 2008 seperti di **Jadual 4.16**.

Jadual 4.16
Prestasi Hasil Berbanding Perbelanjaan Mengurus Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Bil.	Butiran	Tahun				
		2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
1.	Hasil	1,785.79	1,778.20	2,260.94	2,779.10	3,341.31
2.	Perbelanjaan Mengurus	1,557.63	1,637.32	1,922.18	2,193.60	2,703.83
	Lebihan	228.16	140.88	338.76	585.50	637.48

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

4.5 AKAUN PINJAMAN DISATUKAN

Akaun Pinjaman Disatukan adalah satu akaun yang digunakan untuk mengakaun penerimaan pinjaman dan pindahan terimaan pinjaman ke Akaun Kumpulan Wang Pembangunan. Pada tahun 2008, pinjaman sejumlah RM536.77 juta telah diterima daripada Kerajaan Persekutuan untuk membiayai projek bekalan air dan pelbagai. Pinjaman yang diperolehi telah diambil kira dalam akaun ini sebelum dipindahkan kesemuanya kepada Kumpulan Wang Pembangunan. Pada akhir tahun 2008, akaun ini tidak mempunyai baki seperti pada tahun 2007 dan tahun sebelumnya.

4.6 AKAUN AMANAH DISATUKAN

Akaun Amanah Disatukan terdiri daripada Kumpulan Wang Amanah Kerajaan, Kumpulan Wang Amanah Awam dan Wang Deposit. Pada akhir tahun 2008, Akaun Amanah Disatukan berbaki debit berjumlah RM353.57 juta berbanding baki debit berjumlah RM206.82 juta pada tahun 2007 iaitu peningkatan baki debit sejumlah RM146.75 juta atau 70.95%.

4.6.1 Kumpulan Wang Amanah Kerajaan

Kumpulan Wang Amanah Kerajaan ditubuhkan di bawah Seksyen 10 Akta Acara Kewangan 1957 untuk maksud tertentu. Kumpulan Wang Amanah Kerajaan terdiri daripada 3 komponen utama iaitu Kumpulan Wang Pembangunan, Pelbagai Kumpulan Wang Amanah Kerajaan dan Akaun Kena Bayar.

a) Kumpulan Wang Pembangunan

Kumpulan Wang Pembangunan ditubuhkan di bawah Akta Kumpulan Wang Pembangunan (Akta 70 Tahun 1966). Punca kewangan Kumpulan Wang ini terdiri daripada caruman Akaun Hasil Disatukan, Terimaan Imbuhan Balik dan Pemberian daripada Kerajaan Persekutuan serta Terimaan daripada Akaun Pinjaman. Akaun Pinjaman merupakan dana pinjaman daripada Kerajaan Persekutuan yang akan disalurkan kepada Kumpulan Wang Pembangunan untuk membiayai projek pembangunan Negeri serta dipinjam semula kepada Agensi Negeri. Pada tahun 2008, Kumpulan Wang ini telah menerima pindahan sejumlah RM536.77 juta daripada Akaun Pinjaman Disatukan, RM450 juta daripada Akaun Hasil Disatukan, RM43.28 juta daripada imbuhan balik dan RM47.78 juta daripada pemberian Kerajaan Persekutuan.

Pada tahun 2008, Kumpulan Wang Pembangunan telah terlebih dikeluarkan sejumlah RM221.78 juta. Oleh itu, baki defisit terkumpul pada tahun 2008 meningkat sejumlah RM221.78 juta menjadi RM1.54 bilion berbanding RM1.31 bilion pada tahun 2007 seperti ditunjukkan di **Jadual 4.17**.

Jadual 4.17
Akaun Kumpulan Wang Pembangunan Pada Tahun 2007 Dan 2008

Perihal	Tahun		Peningkatan/ (Penurunan)	
	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)
Baki pada 1 Januari	(871.01)	(1,313.47)	(442.46)	(50.80)
Terimaan	953.63	1,077.84	124.21	13.02
Bayaran	1,396.09	1,299.62	(96.47)	(6.91)
Baki Pada 31 Disember	(1,313.47)	(1,535.25)	(221.78)	16.88

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Baki terkumpul Kumpulan Wang Pembangunan untuk tempoh 5 tahun ditunjukkan di **Jadual 4.18**.

Jadual 4.18
Baki Kumpulan Wang Pembangunan Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Perihal	Tahun				
	2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
Baki pada 1 Januari	(700.22)	(729.54)	(799.69)	(871.01)	(1,313.47)
Terimaan	456.45	608.71	1,043.62	953.63	1,077.84
Bayaran	485.77	678.86	1,114.94	1,396.09	1,299.62
Kurangan Perbelanjaan Daripada Hasil	(29.32)	(70.15)	(71.32)	(442.46)	(221.78)
Baki pada 31 Disember	(729.54)	(799.69)	(871.01)	(1,313.47)	(1,535.25)

Sumber : Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Analisis Audit mendapati jumlah dana yang disalurkan ke dalam Kumpulan Wang Pembangunan tidak mencukupi untuk menampung perbelanjaan pembangunan sebenar. Ini disebabkan Kerajaan Negeri menyediakan bajet defisit terhadap hasil dan perbelanjaan pembangunan menyebabkan baki defisit terkumpul Kumpulan Wang Pembangunan terus meningkat pada setiap tahun. Anggaran Hasil dan Perbelanjaan Pembangunan untuk tahun 2004 hingga 2008 ditunjukkan di **Jadual 4.19**.

Jadual 4.19
Anggaran Hasil Dan Perbelanjaan
Kumpulan Wang Pembangunan Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Perihal	Tahun				
	2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
Caruman Daripada Anggaran Perbekalan	280.00	287.60	300.00	400.00	450.00
Bayaran Balik Pemberian Persekutuan	19.38	14.81	117.44	74.93	95.38
Wang Pinjaman Persekutuan	39.16	269.18	129.56	533.00	449.60
Hasil Pembangunan Yang Lain	195.92	143.52	53.52	81.17	81.17
Anggaran Hasil	534.46	715.11	600.52	1,089.10	1,076.15
Anggaran Perbelanjaan	502.71	726.28	797.19	1,263.56	1,384.26
Lebihan/(Kurangan) Perbelanjaan Daripada Hasil	31.75	(11.17)	(196.67)	(174.46)	(308.11)

Sumber : Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

i) Perbelanjaan Pembangunan Sebenar Berbanding Peruntukan

Pada tahun 2008, sejumlah RM1.67 bilion telah diperuntukkan kepada satu Jabatan dan 10 Kementerian. Daripada jumlah tersebut, sejumlah RM1.30 bilion atau 77.92% telah dibelanjakan. Analisis perbandingan terhadap perbelanjaan Pembangunan sebenar dengan peruntukan tahun 2008 adalah seperti di **Jadual 4.20**.

Jadual 4.20
Perbelanjaan Berbanding Peruntukan Tahun 2008

Bil.	Kementerian/Jabatan	Peruntukan (RM Juta)	Perbelanjaan (RM Juta)	(%)
1.	Jabatan Ketua Menteri	176.83	158.74	89.77
2.	Kementerian Pembangunan Luar Bandar	64.80	58.36	90.06
3.	Kementerian Kewangan	60.00	32.29	53.82
4.	Kementerian Pertanian Dan Industri Makanan	275.22	229.92	83.54
5.	Kementerian Pembangunan Infrastruktur	842.34	626.65	74.39
6.	Kementerian Kerajaan Tempatan Dan Perumahan	42.16	26.18	62.10
7.	Kementerian Pembangunan Masyarakat Dan hal Ehwal Pengguna	24.02	17.23	71.73
8.	Kementerian Pelancongan, Kebudayaan Dan Alam Sekitar	12.71	7.90	62.15
9.	Kementerian Pembangunan Perindustrian	143.53	124.78	86.94
10.	Kementerian Belia Dan Sukan	23.90	15.87	66.40
11.	Kementerian Pembangunan Sumber Dan Kemajuan Teknologi Maklumat	2.38	1.70	71.43
Jumlah		1,667.89	1,299.62	77.92

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Pada tahun 2008, hanya Kementerian Pembangunan Luar Bandar telah mencapai prestasi perbelanjaan melebihi 90%. Manakala prestasi perbelanjaan bagi satu Jabatan dan 9 Kementerian yang lain adalah antara 53.82% hingga 89.77%. Kementerian Kewangan menunjukkan prestasi perbelanjaan terendah iaitu 53.82% disebabkan peruntukan sejumlah RM15 juta tidak dibelanjakan langsung. Peruntukan tersebut adalah untuk Penyediaan Infrastruktur Projek Sandakan *Education Hub* untuk Projek Bekalan Air. Peruntukan tidak dapat dibelanjakan kerana tapak Projek Bekalan Air belum dapat ditentukan.

ii) Perbelanjaan Pembangunan Sebenar Tahun 2008 Berbanding Tahun 2007

Perbelanjaan pembangunan pada tahun 2008 menurun sejumlah RM96.46 juta menjadi RM1.30 bilion berbanding RM1.40 bilion pada tahun 2007. Perbelanjaan di bawah 1 Jabatan dan 5 Kementerian meningkat sejumlah RM94.01 juta menjadi RM480.22 juta. Manakala perbelanjaan di bawah 5 Kementerian menurun sejumlah RM190.47 juta menjadi RM819.40 juta. Pada tahun 2008, lima butiran perbelanjaan pembangunan telah meningkat dengan ketara adalah seperti di **Jadual 4.21**.

Jadual 4.21
Peningkatan Perbelanjaan Pembangunan Yang Ketara
Pada Tahun 2008 Berbanding 2007

Bil.	Butiran Perbelanjaan	Tahun		Peningkatan		Punca Peningkatan
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)	
1.	Skim Pembetulan : Pembinaan & Mempertingkatkan	27.99	119.13	91.14	325.62	Pada tahun 2008, 9 projek telah diluluskan berbanding 3 projek pada tahun 2007. Lima daripadanya adalah projek baru manakala 3 projek lagi adalah projek sambungan daripada tahun sebelumnya.
2.	Program Khas Bekalan Air	58.07	92.64	34.57	59.53	Sejumlah RM23 juta adalah untuk pembayaran <i>fix monthly fees</i> kepada Syarikat pemegang konsesi.
3.	Taman Perindustrian Kota Kinabalu	35.00	59.57	24.57	70.20	Perbelanjaan tahun 2007 hanya dibayar pada tahun 2008 kerana peruntukan sejumlah RM26.40 juta bagi tahun 2007 hanya diterima pada tahun 2008.
4.	Rancangan Mencegah Banjir	14.98	36.67	21.69	144.79	Perbelanjaan bagi menyambung kerja-kerja dari tahun 2007 melibatkan 11 projek mencegah banjir dan bagi memulakan kerja di Sg. Manila.
5.	Rancangan Pengairan	9.45	19.91	10.46	110.69	Perbelanjaan bagi menyambung 6 projek dari tahun 2007 dan bagi memulakan kerja di Makakumpai/Entabuan, Tenom dan Tambunan.
Jumlah		145.49	327.92	182.43	125.39	

Sumber : Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Tiga butiran perbelanjaan pembangunan yang menurun dengan ketara ditunjukkan di **Jadual 4.22**.

Jadual 4.22
Penurunan Perbelanjaan Pembangunan Yang Ketara
Pada Tahun 2008 Berbanding 2007

Bil.	Butiran Perbelanjaan	Tahun		Penurunan		Punca Penurunan
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)	
1.	Bekalan Air Serta Merta/Rancangan Bekalan Air Sabah	476.82	208.56	268.26	56.26	Lima projek telah mencapai 50% hingga 85% siap menyebabkan pembayaran interim berkurangan pada tahun 2008.
2.	Program Penyambungan Paip	33.68	18.95	14.73	43.73	Lima belas projek telah siap dan 3 projek telah mencapai 70% hingga 98% siap.
3.	Pembangunan POIC, Lahad Datu	100.00	52.40	47.60	47.60	Projek besar hampir siap di mana hanya projek kecil sedang dilaksanakan.
Jumlah		610.50	279.91	330.59	54.15	

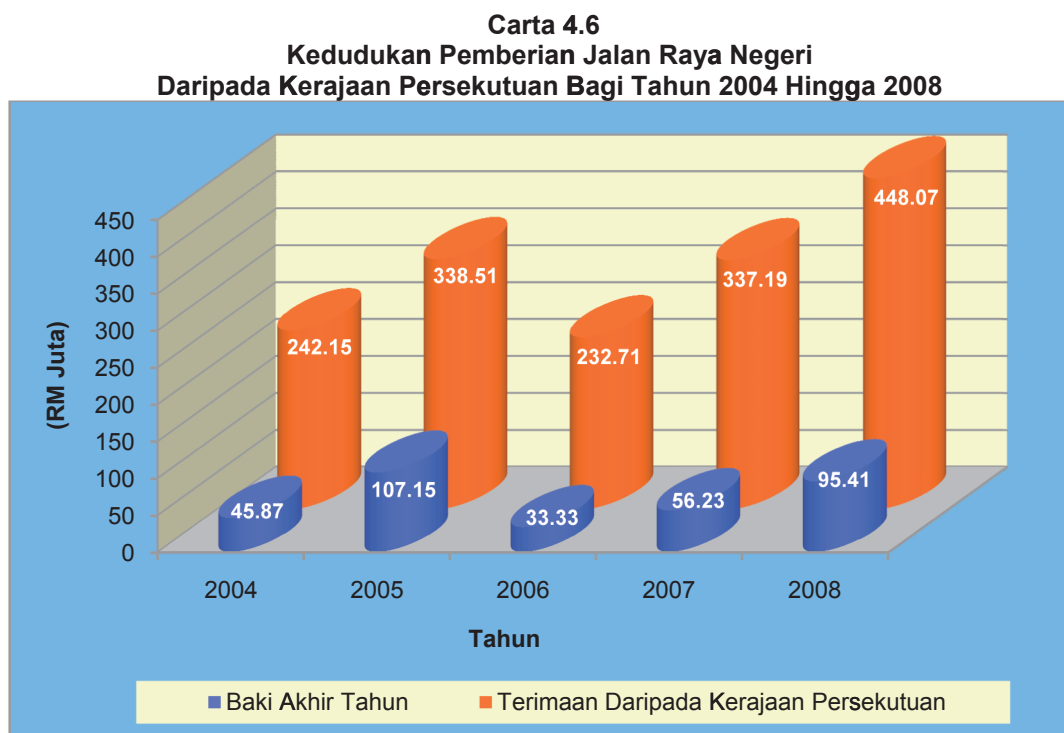
Sumber : Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

b) Pelbagai Kumpulan Wang Amanah Kerajaan

Penyata Pelbagai Kumpulan Wang Amanah Kerajaan terdiri daripada 5 komponen utama iaitu Akaun Antara Pentadbiran, Akaun Penyelesaian, Akaun Perniagaan, Akaun Pinjaman dan Kumpulan Wang Luar Jangka. Pada akhir tahun 2008, Penyata Pelbagai Kumpulan Wang Amanah Kerajaan menunjukkan baki kredit berjumlah RM140.36 juta berbanding sejumlah RM97.77 juta pada tahun 2007 iaitu peningkatan sejumlah RM42.59 juta atau 43.56%. Punca utama peningkatan baki kredit Pelbagai Kumpulan Wang Amanah Kerajaan disebabkan oleh penurunan baki debit bagi Akaun Antara Pentadbiran sejumlah RM51.68 juta atau 87.46% iaitu daripada RM59.09 juta pada tahun 2007 kepada RM7.41 juta pada tahun 2008. Selain itu, pada tahun 2008 sebanyak 2 kumpulan wang telah ditutup iaitu Kumpulan Wang Amanah Kuari Dan Premix-Pembaharuan dan Kumpulan Wang Rancangan Kemajuan Tanah Belia.

i) Kumpulan Wang Amanah Penyenggaraan Jalan Raya Negeri Dan Jambatan

Kumpulan wang ini ditubuhkan pada awal bulan Januari 1994 untuk menyediakan kewangan dan pengawalan perakaunan yang akan dijalankan ke atas operasi dan penyenggaraan jalan raya dan jambatan Kerajaan Negeri. Baki akaun dan jumlah terimaan Pemberian Jalan Raya Negeri daripada Kerajaan Persekutuan bagi tahun 2004 hingga 2008 adalah seperti di **Carta 4.6**.

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Pada tahun 2008, baki Kumpulan Wang Amanah Penyenggaraan Jalan Raya Negeri Dan Jambatan berjumlah RM95.41 juta meningkat sejumlah RM39.18 juta atau 69.68% berbanding RM56.23 juta pada tahun 2007. Peningkatan baki Kumpulan Wang Amanah Penyenggaraan Jalan Raya Negeri Dan Jambatan adalah disebabkan oleh pertambahan pendapatan dari Pemberian Jalan Raya Negeri yang diterima daripada Kerajaan Persekutuan sejumlah RM110.88 juta atau 32.88%

menjadi RM448.07 juta berbanding RM337.19 juta pada tahun 2007. Walaupun jumlah perbelanjaan meningkat sejumlah RM94.56 juta atau 30.08% kepada RM408.88 juta pada tahun 2008 berbanding RM314.32 juta pada tahun 2007, namun peningkatan jumlah terimaan adalah melebihi peningkatan jumlah perbelanjaan.

ii) Akaun Pendahuluan Diri

Akaun Pendahuluan Diri diwujudkan bagi maksud memberi pendahuluan wang kepada pegawai untuk keperluan menjalankan tugas rasmi, pendahuluan gaji sementara menunggu surat pelantikan atau bagi menyelesaikan kehilangan wang atau sebab lain sementara menanti penyiasatan dan penyelesaian muktamad. Peruntukan bagi Akaun Pendahuluan Diri adalah berjumlah RM12 juta. Pada akhir tahun 2008, Akaun Pendahuluan Diri telah lebih dikeluarkan sejumlah RM67.17 juta. Oleh itu, terdapat peningkatan dalam baki terlebih dikeluarkan sejumlah RM25.99 juta atau 63.11% berbanding RM41.18 juta pada tahun 2007.

Pendahuluan diri yang belum dibayar balik semenjak tahun 1993 hingga 2007 adalah berjumlah RM45.58 juta melibatkan 42 Kementerian/Jabatan/Pejabat Negeri. Daripada jumlah itu, sejumlah RM18.40 juta atau 40.36% adalah merupakan pendahuluan pelbagai Jabatan Pengairan Saliran dan RM5.51 juta atau 12.09% pendahuluan gaji penjawat awam Jabatan Hal Ehwal Ugama Islam Negeri Sabah.

Akaun Pendahuluan Diri juga termasuk bayaran yang dibuat di bawah Arahan Perbendaharaan 54. Bayaran ini memerlukan kelulusan khas Pegawai Kewangan Negeri bagi membayar perbelanjaan yang tidak mempunyai peruntukan. Perbelanjaan tersebut hendaklah dipertanggungjawabkan kepada Akaun Pendahuluan Diri (Pegawai Awam) sebagai suatu pendahuluan kepada pegawai atas nama jawatannya, sementara menunggu keputusan mengenai cara penyelesaiannya. Pada tahun 2008, pihak Kementerian Kewangan telah meluluskan pembayaran dan penyelesaian masing-masing berjumlah RM58.73 juta dan RM52.79 juta berbanding RM67.76 juta dan RM56.13 juta pada tahun 2007. Antara pembayaran terbesar yang diluluskan adalah bagi menjelaskan tunggakan kepada syarikat konsesi air berjumlah RM20 juta. Manakala penyelesaian terbesar Akaun Pendahuluan Diri adalah bagi peruntukan perbelanjaan bil elektrik berjumlah RM26.77 juta.

c) Akaun Kena Bayar

Akaun ini diwujudkan bagi menyelesaikan tanggungan Kerajaan Negeri terhadap pelbagai bekalan dan perkhidmatan pada bulan Disember yang perlu dijelaskan pada bulan Januari tahun berikutnya. Peningkatan dan penurunan perbelanjaan Akaun Kena Bayar pada tahun 2007 dan 2008 mengikut Jabatan adalah seperti di **Jadual 4.23**.

Jadual 4.23
Akaun Kena Bayar Mengikut Jabatan Pada Tahun 2008 Berbanding Tahun 2007

Bil.	Jabatan	Tahun		Peningkatan/ (Penurunan)	
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)
1.	Pelbagai Kementerian/Jabatan	415.81	406.80	(9.01)	(2.17)
2.	Jabatan Kerja Raya	35.57	55.89	20.32	57.13
3.	Jabatan Pertanian	12.95	16.18	3.23	24.94
4.	Jabatan Perhutanan	7.21	6.62	(0.59)	(8.18)
5.	Jabatan Tanah Dan Ukur	4.38	3.51	(0.87)	(19.86)
Jumlah		475.92	489.00	13.08	2.75

Sumber : Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Lima Jabatan yang membuat perbelanjaan Akaun Kena Bayar terbesar pada tahun 2008 adalah seperti di **Jadual 4.24**.

Jadual 4.24
Perbelanjaan Akaun Kena Bayar Bagi 5 Jabatan Pada Tahun 2008

Bil.	Kementerian/ Jabatan	Perbelanjaan					
		Emolumen	Perkhidmatan Dan Bekalan	Aset	Pemberian Dan Kenaan Tetap	Perbelanjaan Lain	Jumlah
		(RM Juta)	(RM Juta)	(RM Juta)	(RM Juta)	(RM Juta)	(RM Juta)
1.	Kementerian Pembangunan Infrastruktur	0.05	0.14	0	0	93.61	93.80
2.	Jabatan Air	0.21	38.57	7.94	0	9.01	55.73
3.	Kementerian Kewangan	0.71	30.38	9.08	3.91	6.30	50.38
4.	Jabatan Ketua Menteri	0.04	2.61	0.13	0.14	32.48	35.40
5.	Jabatan Kerja Raya	0.22	7.26	9.04	0	13.93	30.45
Jumlah		1.23	78.96	26.19	4.05	155.33	265.76

Sumber : Rekod Jabatan Bendahari Negeri Sabah

Pada akhir tahun 2008, Akaun Kena Bayar mempunyai baki berjumlah RM489 juta berbanding RM475.92 juta pada tahun 2007. Ini menunjukkan peningkatan sejumlah RM13.08 juta atau 2.75%. Secara keseluruhannya, pembayaran yang dikenakan oleh 2 Jabatan Mengakaun Sendiri telah meningkat manakala pembayaran yang dikenakan oleh Pelbagai Kementerian/Jabatan dan 2 Jabatan Mengakaun Sendiri telah menurun. **Analisis Audit terhadap 5,757 baucar bayaran Akaun Kena Bayar mendapati pembayaran sejumlah RM4.45 juta bagi 1,078 baucar bayaran tidak boleh dipertanggungjawabkan kepada Akaun Kena Bayar kerana perbelanjaan untuk bekalan/perkhidmatan/tuntutan dibuat pada bulan November dan sebelumnya.**

Analisis Audit selanjutnya mendapati bagi tempoh 5 tahun, Akaun Kena Bayar hanya menurun satu kali iaitu pada tahun 2007 seperti yang ditunjukkan di **Jadual 4.25**.

Jadual 4.25
Kedudukan Akaun Kena Bayar Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Perkara	Tahun				
	2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
Baki Akaun Kena Bayar Pada 31 Disember	232.93	319.62	524.46	475.92	489.00

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

4.6.2 Kumpulan Wang Amanah Awam

Kumpulan Wang Amanah Awam ditubuhkan di bawah Seksyen 9, Akta Acara Kewangan 1957. Kumpulan Wang Amanah Awam terdiri daripada Akaun Amanah Kumpulan Wang Khas dan Akaun Wang Amanah Pelbagai. Semakan Audit terhadap Kumpulan Wang Amanah Awam mendapati perkara berikut:

a) Kumpulan Wang Khas

Kumpulan Wang Khas adalah terdiri daripada akaun yang tidak aktif dan dilaburkan sebagai simpanan tetap. Pada tahun 2008, akaun ini berbaki RM50.01 juta. Sejumlah RM50 juta daripadanya merupakan peruntukan bagi Tabung Amanah Warisan Negeri Sabah yang diwujudkan pada tahun 1996. Setakat akhir tahun 2008, Tabung tersebut masih belum beroperasi.

b) Akaun Amanah Pelbagai

Akaun Amanah Pelbagai ditubuhkan untuk mengakaunkan caruman wang daripada badan-badan atau orang perseorangan yang diamanahkan kepada Kerajaan Negeri di samping daripada peruntukan yang ditetapkan. Setiap akaun amanah dikawal oleh satu Arahan Amanah. Setakat akhir tahun 2008, terdapat 62 akaun amanah telah ditubuhkan. Baki keseluruhan akaun ini telah meningkat sejumlah RM24.98 juta atau 20.18% menjadi RM148.76 juta pada tahun 2008 berbanding RM123.78 juta pada tahun 2007. Penyumbang utama peningkatan ini disebabkan oleh terimaan sejumlah RM35.50 juta daripada FELDA untuk Akaun Amanah Khas Pembasmian Kemiskinan yang dikendalikan oleh Kementerian Pembangunan Luar Bandar. Selain itu, peningkatan tersebut juga disebabkan oleh penubuhan 2 akaun amanah baru pada tahun 2008 yang terdiri daripada Akaun Amanah Program Pembasmian Kemiskinan Sumbangan FELDA dan Akaun Amanah Koridor Pembangunan Sabah berjumlah RM16 juta. Akaun Amanah Pelbagai yang menunjukkan peningkatan/penurunan ketara pada tahun 2008 adalah seperti berikut:

i) Akaun Amanah Projek Koridor Pembangunan Sabah

Akaun amanah ini telah diwujudkan melalui Arahan Amanah pada tahun 2008 bertujuan untuk mengakaun wang sumbangan dari Kerajaan Persekutuan sejumlah RM2.37 bilion bagi membiayai Projek Koridor Pembangunan Sabah yang telah diluluskan oleh Unit Perancang Ekonomi, Jabatan Perdana Menteri. Akaun amanah ini adalah di bawah tanggungjawab Unit Perancang Ekonomi Negeri Sabah yang akan menyelaraskan dan menyalurkan peruntukan yang diterima terus kepada agensi pelaksana. Pelaksanaan projek adalah untuk tahun 2008 hingga tahun 2025. Pada tahun 2008, akaun amanah ini telah mencatat terimaan bersamaan dengan baki penutupan sejumlah RM10 juta kerana belum ada perbelanjaan dilakukan. Ini disebabkan peruntukan hanya diterima daripada Kerajaan Persekutuan pada akhir bulan November 2008.

ii) Akaun Amanah Khas Pembasmian Kemiskinan

Akaun amanah ini telah diwujudkan melalui Arahan Amanah pada tahun 2007 bagi pengendalian Program Pembasmian Kemiskinan. Akaun amanah ini adalah di bawah tanggungjawab Kementerian Pembangunan Luar Bandar. Pada tahun 2008, akaun amanah ini telah mencatat terimaan berjumlah RM35.50 juta. Sejumlah RM423,553 telah dibelanjakan untuk kerja pengukuran tanah dan pembinaan 44 unit rumah di bawah Program Penempatan Masyarakat Setempat. Manakala sejumlah RM14 juta telah dipindahkan ke Akaun Amanah Program Pembasmian Kemiskinan Sumbangan FELDA yang dikendalikan oleh Kementerian Kewangan Negeri Sabah. Oleh itu, akaun amanah ini telah mengakhiri tahun 2008 dengan baki penutupan berjumlah RM51.56 juta berbanding RM30.48 juta iaitu peningkatan sejumlah RM21.08 juta atau 69.16%.

iii) Bantuan Untuk Meningkatkan Taraf Kualiti Hidup Dan Membasmi Kemiskinan Di Kalangan Rakyat Sabah

Akaun amanah ini telah diwujudkan melalui Arahan Amanah pada tahun 2007 bertujuan untuk mengaun bantuan kewangan berkaitan dengan program/aktiviti untuk meningkatkan taraf kualiti hidup dan membasmi kemiskinan di kalangan rakyat Negeri Sabah. Pada tahun 2008, sejumlah RM16.18 juta telah dibelanjakan melalui Jabatan Perkhidmatan Dan Kebajikan Am, Pejabat Daerah dan Majlis Perbandaran untuk pelbagai aktiviti/program seperti projek bekalan air dan elektrik kepada penduduk miskin, pembelian pakaian dan kasut sekolah untuk pelajar miskin, bantuan bekalan makanan dan membina/membaiki rumah. Oleh itu, baki penutupan akaun amanah ini telah menurun sejumlah RM16.18 juta atau 80.90% kepada RM3.82 juta pada tahun 2008 berbanding RM20 juta pada tahun 2007.

iv) Pusat Kemahiran Dan Teknologi Sabah

Akaun amanah ini diwujudkan melalui Arahan Amanah pada tahun 2007 dengan peruntukan diluluskan sejumlah RM11.86 juta. Tujuan penubuhannya adalah untuk menerima sumbangan dan membuat pembayaran berkaitan dengan aktiviti yang dijalankan oleh Pusat Kemahiran Dan Teknologi Sabah untuk program *Industrial Skills Enhancement Programme (INSEP)* dan *Workforce Technical Transformation Programme (WTTP)*. Pada tahun 2008, kesemua baki peruntukan sejumlah RM4.50 juta telah habis dibelanjakan menjadikan akaun ini berbaki sifar. Berdasarkan kepada Laporan Kemajuan Program INSEP Dan WTTP, seramai 600 belia lepasan sekolah dan 355 siswazah telah/sedang dilatih di bawah program tersebut pada tahun 2007 hingga 2009.

v) Akaun Amanah Bantuan Pelajar Miskin

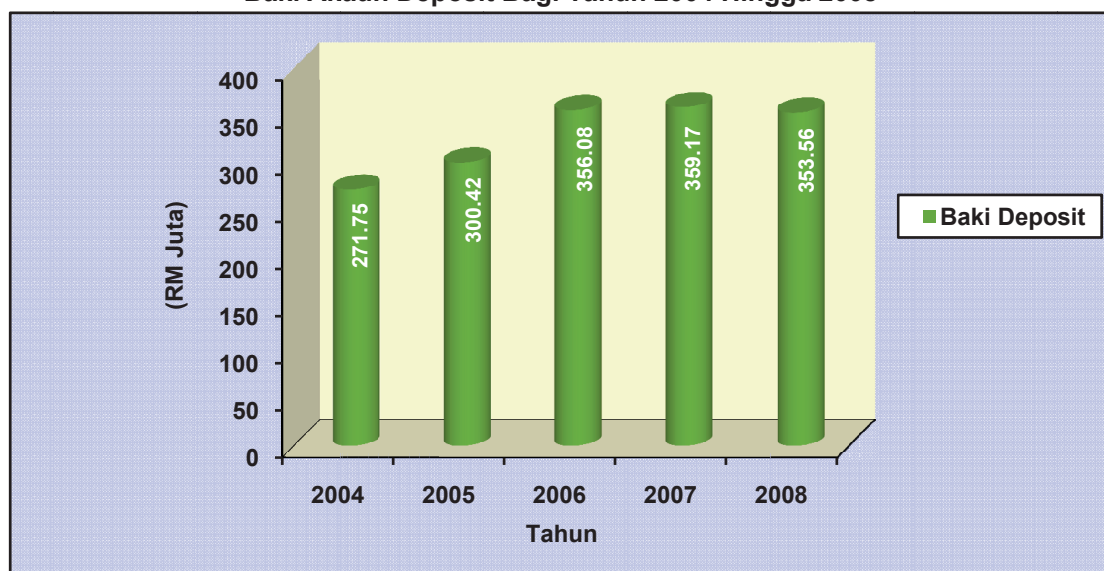
Akaun amanah ini ditubuhkan pada tahun 2007 dan dikendalikan oleh Jabatan Perkhidmatan Awam Negeri Sabah. Tujuan penubuhannya adalah untuk mengaun terimaan wang sumbangan daripada FELDA bagi membantu pelajar miskin dari segi kewangan untuk melanjutkan pelajaran ke Institut Pengajian Tinggi melalui

pemberian biasiswa atau dermasiswa. Pada tahun 2008, sejumlah RM8,677 telah diterima manakala perbelanjaan yang dibuat melalui akaun amanah ini berjumlah RM3.12 juta. Oleh itu, akaun amanah ini mengakhiri tahun 2008 dengan baki penutupan berjumlah RM6.47 juta berbanding RM9.58 juta pada tahun 2007 iaitu penurunan sebanyak RM3.11 juta atau 32.46%.

4.6.3 Akaun Deposit

Pada akhir tahun 2008, baki deposit terdiri daripada 52 akaun berjumlah RM353.56 juta. Jumlah ini menurun sejumlah RM5.61 juta atau 1.56% berbanding RM359.17 juta pada tahun 2007. Punca utama penurunan disebabkan oleh penurunan Akaun Deposit Am sejumlah RM18.06 juta atau 6.81% iaitu daripada RM265.10 juta pada tahun 2007 kepada RM247.04 juta pada tahun 2008. Baki akaun Deposit bagi tahun 2004 hingga 2008 adalah seperti di **Carta 4.7**.

Carta 4.7
Baki Akaun Deposit Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Selain itu, terdapat 3 Akaun Deposit di bawah kawalan Jabatan Tanah Dan Ukur tidak bergerak sejak tahun 1992 berjumlah RM56,832. Tindakan perwartaan mengikut Arahan Perbendaharaan 162 telah disyorkan kepada Jabatan tersebut sekiranya deposit tersebut tidak diperlukan lagi.

4.7 PENERIMAAN DAN PEMBAYARAN WANG TUNAI

4.7.1 Semua penerimaan dan pembayaran wang tunai Kerajaan ditunjukkan dalam penyata ini. Terimaan wang tunai adalah terdiri daripada terimaan hasil, pinjaman daripada Kerajaan Persekutuan dan terimaan lain. Manakala bayaran wang tunai terdiri daripada bayaran semua perbelanjaan mengurus dan pembangunan, perbelanjaan modal dan bayaran balik pinjaman. Pada tahun 2008, Kerajaan Negeri telah mencatat peningkatan wang tunai sejumlah RM21.73 juta berikutan jumlah terimaan melebihi jumlah bayaran.

4.7.2 Terimaan Kerajaan Negeri pada tahun 2008 adalah berjumlah RM4.04 bilion. Komponen terbesar daripada jumlah terimaan ini adalah terimaan hasil yang berjumlah RM3.34 bilion atau 82.62%. Komponen lain iaitu terimaan pinjaman berjumlah RM536.77 juta atau 13.27% dan terimaan lain berjumlah RM166.11 juta atau 4.11%. Terimaan hasil meningkat sejumlah RM562.21 juta atau 20.23% menjadi RM3.34 bilion pada tahun 2008 berbanding RM2.78 bilion pada tahun 2007. Terimaan daripada wang pinjaman Kerajaan Persekutuan turut meningkat sejumlah RM110.95 juta atau 26.05% menjadi RM536.77 juta pada tahun 2008 berbanding RM425.82 juta pada tahun 2007. Terimaan lain pula telah menurun sejumlah RM42.08 juta atau 20.21% kepada RM166.11 juta pada tahun 2008 berbanding RM208.19 juta pada tahun 2007.

4.7.3 Bayaran Kerajaan Negeri pada tahun 2008 pula adalah sejumlah RM4.02 bilion. Komponen terbesar daripada jumlah bayaran ini adalah perbelanjaan mengurus dan pembangunan masing-masing berjumlah RM2.22 bilion atau 55.07% dan RM1.30 bilion atau 32.31%. Selain itu, bayaran bagi perbelanjaan modal pula berjumlah RM469 juta atau 11.66% dan bayaran balik pinjaman adalah RM38.75 juta atau 0.96%. Bayaran bagi perbelanjaan mengurus dan perbelanjaan modal masing-masing meningkat sejumlah RM518.51 juta atau 30.56% dan RM243.04 juta atau 107.56% menjadi RM2.22 bilion dan RM469 juta pada tahun 2008 berbanding RM1.70 bilion dan RM225.96 juta pada tahun 2007. Manakala bayaran untuk perbelanjaan pembangunan dan bayaran balik pinjaman masing-masing menurun sejumlah RM96.46 juta atau 6.91% dan RM58.30 juta atau 60.07% kepada RM1.30 bilion dan RM38.75 juta pada tahun 2008 berbanding RM1.40 bilion dan RM97.05 juta pada tahun 2007.

4.7.4 Penerimaan dan pembayaran wang tunai pada tahun 2008 berbanding tahun 2007 adalah seperti di **Jadual 4.26**.

Jadual 4.26
Penerimaan Dan Pembayaran
Wang Tunai Pada Tahun 2008 Berbanding Tahun 2007

Bil.	Butiran	Tahun		Peningkatan/ (Penurunan)	
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)
1.	Terimaan:	3,413.11	4,044.18	631.07	18.49
	<i>Hasil</i>	2,779.10	3,341.31	562.21	20.23
	<i>Pinjaman</i>	425.82	536.77	110.95	26.05
	<i>Terimaan Lain</i>	208.19	166.11	(42.08)	(20.21)
2.	Bayaran:	3,415.65	4,022.44	606.79	17.76
	<i>Perbelanjaan Mengurus</i>	1,696.56	2,215.07	518.51	30.56
	<i>Perbelanjaan Pembangunan</i>	1,396.08	1,299.62	(96.46)	(6.91)
	<i>Perbelanjaan Modal</i>	225.96	469.00	243.04	107.56
	<i>Bayaran Balik Pinjaman</i>	97.05	38.75	(58.30)	(60.07)
Tambahan/(Kurangan) Wang Tunai		(2.54)	21.74	24.28	(955.91)

Sumber : Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

4.8 AKAUN MEMORANDUM

Akaun Memorandum menunjukkan baki aset dan tanggungan Kerajaan yang boleh dilupuskan atau dilunaskan pada masa akan datang yang tidak dinyatakan dalam Lembaran Imbangan.

4.8.1 Pinjaman Boleh Dituntut

Pinjaman Boleh Dituntut merupakan pinjaman Kerajaan Negeri kepada Perbadanan Awam, Badan Berkanun, Pihak Berkuasa Tempatan dan Agensi lain yang masih belum dibayar balik. Pada tahun 2008, baki pinjaman Kerajaan Negeri kepada 36 Agensi adalah berjumlah RM1.65 bilion berbanding RM1.55 bilion pada tahun 2007. Peningkatan sejumlah RM95.25 juta ini adalah disebabkan 7 pinjaman baru berjumlah RM106.32 juta kepada 4 Agensi dan pemindahan baki pinjaman Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sabah kepada K.K.I.P Sdn. Bhd. bagi projek perindustrian berjumlah RM130.11 juta serta faedah pinjaman yang dipermodalkan dari Korporasi Pembangunan Desa sejumlah RM40,000. Selain itu, bayaran balik pinjaman oleh Agensi adalah berjumlah RM141.22 juta. Sejumlah RM130.11 juta daripadanya merupakan pemindahan baki pinjaman Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sabah kepada K.K.I.P Sdn. Bhd., sejumlah RM7.63 juta dihapus kira, sejumlah RM3.34 juta dikontra dengan bayaran sewa pejabat Kerajaan Negeri dan sejumlah RM0.14 juta merupakan bayaran secara tunai. Kedudukan Pinjaman Boleh Dituntut Kerajaan Negeri bagi tempoh 5 tahun adalah seperti di **Jadual 4.27**.

Jadual 4.27
Pinjaman Boleh Dituntut Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Bil.	Agensi	Bil.	Tahun				
			2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
1.	Perbadanan Awam	8	289.24	266.24	253.74	348.74	573.99
2.	Badan Berkanun	10	1,259.68	1,240.63	1,233.92	1,161.98	1,032.06
3.	Pihak Berkuasa Tempatan	11	34.90	34.89	34.89	34.89	34.89
4.	Agensi Lain	7	7.92	7.71	7.53	7.43	7.35
Jumlah		36	1,591.74	1,549.47	1,530.08	1,553.04	1,648.29

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

Pada tahun 2008, lima Agensi membuat bayaran balik pinjaman berjumlah RM143.65 juta yang terdiri daripada bayaran pokok dan faedah masing-masing sejumlah RM141.22 juta dan RM2.43 juta. Dengan itu, tunggakan bayaran balik pinjaman meningkat sejumlah RM42.32 juta atau 3.78% menjadi RM1.16 bilion berbanding RM1.12 bilion pada akhir tahun 2007. Kedudukan tunggakan ansuran bayaran balik oleh Agensi berkenaan adalah seperti di **Jadual 4.28**.

Jadual 4.28
Tunggakan Bayaran Balik Pinjaman Pada Tahun 2008

Bil.	Agensi	Bil.	Baki Pada 1.1.2008 (RM Juta)	Bayaran Balik Semasa (RM Juta)	Jumlah Bayaran Balik Sepatutnya (RM Juta)	Bayaran Diterima (RM Juta)	Baki Pada 31.12.2008 (RM Juta)
1.	Perbadanan Awam	7	227.41	122.27	349.68	0	349.68
2.	Badan Berkanun	8	839.52	63.16	902.68	143.57	759.11
3.	Pihak Berkuasa Tempatan	11	44.29	0.06	44.35	0	44.35
4.	Agensi Lain	7	7.84	0.48	8.32	0.08	8.24
Jumlah		33	1,119.06	185.97	1,305.03	143.65	1,161.38

Sumber: Rekod Jabatan Bendahari Negeri Sabah

Analisis Audit terhadap tunggakan bayaran balik pinjaman bagi tahun 2004 hingga 2008 mendapati tunggakan bayaran balik pinjaman hanya menurun satu kali iaitu pada tahun 2007. Kedudukan tunggakan bayaran balik pinjaman bagi tahun 2004 hingga 2008 ditunjukkan di **Jadual 4.29**.

Jadual 4.29
Tunggakan Bayaran Balik
Pinjaman Boleh Tuntut Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Bil.	Agensi	Tahun				
		2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
1.	Perbadanan Awam	268.33	250.29	262.19	227.41	349.68
2.	Badan Berkanun	793.10	817.13	852.03	839.52	759.11
3.	Pihak Berkuasa Tempatan	44.13	44.17	44.23	44.29	44.35
4.	Agensi Lain	6.50	6.66	7.46	7.84	8.24
Jumlah		1,112.06	1,118.25	1,165.91	1,119.06	1,161.38

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

4.8.2 Pelaburan

Pelaburan saham oleh Kerajaan Negeri melalui perbelanjaan mengurus ditunjukkan di Penyata Akaun Memorandum Pelaburan. Pada 31 Disember 2008, Kerajaan Negeri melabur sejumlah RM3.17 bilion di 46 Perbadanan Awam dan 3 Badan Berkanun. Jumlah ini meningkat sejumlah RM231.13 juta atau 7.85% berbanding RM2.94 bilion pada akhir tahun 2007. Peningkatan ini adalah disebabkan Kerajaan Negeri telah membuat pelaburan baru di 3 Perbadanan Awam dan satu Badan Berkanun Negeri. Semakan Audit mendapati pelaburan di 3 Perbadanan Awam berjumlah RM232.10 juta telah dibuat melalui bayaran secara tunai dan pelaburan di satu Badan Berkanun berjumlah RM5 juta dibuat melalui pertukaran dividen kepada ekuiti. Sementara itu, pelaburan di dalam Warisan Harta Sabah Sdn. Bhd. berjumlah RM5.96 juta telah dikeluarkan daripada Penyata Akaun Memorandum kerana masih menunggu proses pindah milik saham.

Perbadanan Ketua Menteri dan Kerajaan Negeri telah membuat pelaburan masing-masing sejumlah RM556 juta dan RM2.62 bilion. Sehingga akhir tahun 2008, Kerajaan Negeri telah menerima dividen berjumlah RM50.33 juta daripada 6 Perbadanan Awam dan 1 Badan Berkanun. Kedudukan pelaburan Kerajaan Negeri bagi tahun 2004 hingga 2008 adalah seperti di **Jadual 4.30**.

Jadual 4.30
Kedudukan Pelaburan Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Bil.	Perbadanan Awam / Badan Berkanun	Tahun				
		2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
Perbadanan Ketua Menteri						
1.	Sawit Kinabalu Berhad	249.00	249.00	249.00	549.00	549.00
2.	K.K.I.P Sdn. Bhd.	7.00	7.00	7.00	7.00	7.00
Jumlah		256.00	256.00	256.00	556.00	556.00
Kerajaan Negeri						
1.	Perbadanan Awam (44)	1,494.54	1,481.38	1,576.89	1,639.08	1,865.21
2.	Badan Berkanun (3)	747.48	747.48	747.48	747.48	752.48
Jumlah		2,242.02	2,228.86	2,324.37	2,386.56	2,617.69
Jumlah Besar		2,498.02	2,484.86	2,580.37	2,942.56	3,173.69

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

4.8.3 Tunggakan Hasil

Pada akhir tahun 2008, tunggakan hasil negeri berjumlah RM460.10 juta iaitu meningkat sejumlah RM11.44 juta atau 2.55% berbanding tunggakan pada tahun 2007 yang berjumlah RM448.66 juta. Tunggakan hasil mengikut butiran hasil pada tahun 2007 dan 2008 adalah seperti di **Jadual 4.31**.

Jadual 4.31
Tunggakan Hasil Pada Tahun 2008 Berbanding Tahun 2007

Bil.	Jenis Hasil	Tahun		Peningkatan/ (Penurunan)	
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)
1.	Faedah Pinjaman	241.57	255.04	13.47	5.58
2.	Air	141.43	135.93	(5.50)	(3.89)
3.	Cukai Tanah	43.23	38.88	(4.35)	(10.06)
4.	Jualan Susu Segar	4.68	12.52	7.84	167.52
5.	Sewa Perkhidmatan Pembetulan	3.80	4.08	0.28	7.37
6.	Lain-lain	13.95	13.65	(0.30)	(2.20)
Jumlah		448.66	460.10	11.44	2.55

Sumber: Penyata Tunggakan Hasil

Analisis Audit terhadap tunggakan hasil mendapati perkara berikut:

- a) Jumlah tunggakan hasil yang dilaporkan adalah termasuk tunggakan Faedah Pinjaman berjumlah RM255.04 juta pada tahun 2008 berbanding RM241.57 juta pada tahun 2007 iaitu peningkatan sejumlah RM13.47 juta atau 5.58%. Peningkatan ini disebabkan 28 daripada 33 Agensi yang membuat pinjaman tidak membuat bayaran balik pinjaman pada tahun 2008.
- b) Tunggakan hasil Air berjumlah RM135.93 juta pada tahun 2008 iaitu berkurangan sejumlah RM5.50 juta atau 3.89% berbanding RM141.43 juta pada tahun 2007. Penurunan ini disebabkan usaha berterusan Jabatan Air dan peningkatan penguatkuasaan undang-undang seperti pemotongan bekalan pengguna air yang gagal menjelaskan bil.
- c) Tunggakan hasil Cukai Tanah menurun sejumlah RM4.35 juta atau 10.06% pada tahun 2008 menjadi RM38.88 juta berbanding RM43.23 juta pada tahun 2007. Penurunan ini disebabkan usaha Jabatan Tanah Dan Ukur meningkatkan prestasi kutipan sewa tanah dengan pengeluaran notis di surat khabar meminta tuan punya tanah membayar sewa tanah dan mewujudkan perkhidmatan kaunter tambahan di Wisma Sabah.
- d) Tunggakan hasil Jualan Susu Segar meningkat sejumlah RM7.84 juta atau 167.52% pada tahun 2008 menjadi RM12.52 juta berbanding RM4.68 juta pada tahun 2007. Peningkatan ini disebabkan oleh pemberhentian Program Bekalan Susu ke sekolah oleh Kementerian Pelajaran Malaysia pada awal tahun 2008. Syarikat yang merupakan pembeli utama susu segar daripada Jabatan Perkhidmatan Haiwan Dan Perusahaan Ternak tidak dapat membuat pembayaran susu segar kepada Jabatan kerana pihak syarikat menghadapi masalah pemasaran di samping pembekalan susu ke sekolah diberhentikan.

- e) Tunggakan Sewa Perkhidmatan Pembetulan telah meningkat sejumlah RM0.28 juta atau 7.37% pada tahun 2008 kepada RM4.08 juta berbanding RM3.80 juta pada tahun 2007. Bayaran yang diterima untuk Sewa Perkhidmatan Pembetulan pada tahun 2008 berjumlah RM2.59 juta berbanding caj yang dikenakan bagi tahun semasa dan tunggakan sewa tahun sebelumnya berjumlah RM6.68 juta menyebabkan jumlah tunggakan terus meningkat.
- f) Analisis perbandingan antara kutipan hasil sebenar pada tahun 2008 berbanding tunggakan hasil pada tahun 2008 mendapati prestasi kutipan hasil tahun 2008 adalah baik kerana kutipan hasil dan tunggakan hasil masing-masing meningkat sejumlah RM562.21 juta dan RM11.44 juta.

Butiran tunggakan hasil bagi tahun 2004 hingga 2008 adalah seperti di **Jadual 4.32**.

Jadual 4.32
Tunggakan Hasil Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Bil.	Jenis Hasil	Tahun				
		2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
1.	Faedah Pinjaman	226.59	229.28	236.03	241.57	255.04
2.	Air	166.50	161.61	146.77	141.43	135.93
3.	Cukai Tanah	31.83	34.67	44.47	43.23	38.88
4.	Sewa Perkhidmatan Pembetulan	7.13	3.14	3.40	3.80	4.08
5.	Susu Segar	6.61	3.30	4.65	4.68	12.52
6.	Lain-lain Hasil	22.74	17.85	14.76	13.95	13.65
Jumlah		461.40	449.85	450.08	448.66	460.10

Sumber : Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

4.8.4 Hutang Awam

Kerajaan Negeri dari semasa ke semasa menerima pinjaman daripada Kerajaan Persekutuan bagi membiayai projek pembangunannya. Semua hutang Kerajaan Negeri yang diterima pada tahun 2008 untuk projek tertentu telah dipindahkan ke Akaun Kumpulan Wang Pembangunan sebelum diagihkan. Kedudukan hutang Kerajaan Negeri pada tahun 2008 berbanding tahun 2007 adalah seperti di **Jadual 4.33**.

Jadual 4.33
Kedudukan Hutang Awam Kerajaan Negeri Pada Tahun 2008 Berbanding 2007

Bil.	Butiran Pinjaman	Baki Pinjaman		Peningkatan/ (Penurunan)	
		2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)	(RM Juta)	(%)
1.	Perumahan Awam Kos Rendah	68.06	65.01	(3.05)	(4.48)
2.	Pembangunan Ekonomi Negeri	100.45	90.54	(9.91)	(9.86)
3.	Bekalan Air	1,274.10	1,553.42	279.32	21.92
4.	Pelbagai	437.26	655.55	218.29	49.92
Jumlah		1,879.87	2,364.52	484.65	25.78

Sumber: Rekod Jabatan Bendahari Negeri Sabah

Pada akhir tahun 2008, baki hutang Kerajaan Negeri adalah berjumlah RM2.36 bilion berbanding RM1.88 bilion pada akhir tahun 2007 iaitu meningkat sejumlah RM484.65 juta atau 25.78%. Peningkatan hutang ini adalah disebabkan Kerajaan Negeri menerima 23 pinjaman baru berjumlah RM536.77 juta bagi tujuan membiayai projek Bekalan Air dan

pelbagai. Analisis Audit mendapati baki hutang Kerajaan Negeri menunjukkan peningkatan yang berturutan bagi tempoh 5 tahun seperti ditunjukkan di **Jadual 4.34**.

Jadual 4.34
Hutang Kerajaan Negeri Bagi Tahun 2004 Hingga 2008

Bil.	Jenis Hutang	Tahun				
		2004 (RM Juta)	2005 (RM Juta)	2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	2008 (RM Juta)
1.	Perumahan Awam Kos Rendah	71.84	74.66	71.62	68.06	65.01
2.	Pembangunan Ekonomi Negeri	126.17	120.37	110.05	100.45	90.54
3.	Bekalan Air	292.72	509.32	990.81	1,274.10	1,553.41
4.	Pelbagai	297.25	295.87	351.25	437.26	655.56
Jumlah		787.98	1,000.22	1,523.73	1,879.87	2,364.52

Sumber: Rekod Jabatan Bendahari Negeri Sabah

Pada tahun 2008, Kerajaan Negeri telah membuat bayaran balik pinjaman berjumlah **RM38.75 juta** yang terdiri daripada bayaran pokok berjumlah **RM33.67 juta** dan faedah berjumlah **RM5.08 juta** kepada Kerajaan Persekutuan. Dengan itu, tunggakan bayaran balik pinjaman meningkat sejumlah **RM28.99 juta** atau 86% menjadi **RM62.70 juta** berbanding **RM33.71 juta** pada tahun 2007. Daripada jumlah tersebut, sejumlah **RM31.42 juta** merupakan ansuran bagi tahun 2008 dan selebihnya adalah ansuran dan tunggakan pinjaman bagi tahun 2007 yang masih belum dibayar.

Analisis perbandingan antara jumlah hutang awam berbanding baki tunggakan bayaran balik pinjaman pada tahun 2008 mendapati prestasi pembayaran balik pinjaman hutang awam pada tahun 2008 adalah tidak memuaskan. Ini disebabkan baki hutang awam dan tunggakan bayaran balik masing-masing telah meningkat sejumlah **RM484.65 juta** dan **RM28.99 juta** pada tahun semasa.

4.9 RUMUSAN DAN SYOR AUDIT

4.9.1 Secara keseluruhannya, analisis Audit mendapati kedudukan kewangan Kerajaan Negeri Sabah pada tahun 2008 adalah baik. Kedudukan kewangan Kerajaan Negeri bertambah baik berbanding tahun 2007. Analisis nisbah semasa menunjukkan Kerajaan Negeri mempunyai kecairan tunai yang sangat baik di mana aset semasa mampu menampung tanggungan semasa. Kedudukan Kumpulan Wang Disatukan Kerajaan Negeri mengalami peningkatan sejumlah **RM490.73 juta** atau 31.39% daripada **RM1.56 bilion** pada tahun 2007 menjadi **RM2.05 bilion** pada tahun 2008. Akaun Hasil Disatukan mencatatkan peningkatan dalam lebih pendapatan bagi tahun 2008 sejumlah **RM637.48 juta** menjadikan baki terkumpul meningkat 36.02% kepada **RM2.41 bilion** pada tahun 2008 berbanding lebih sejumlah **RM585.50 juta** pada tahun 2007. Kutipan hasil turut meningkat sejumlah **RM562.21 juta** atau 20.23% menjadi **RM3.34 bilion** pada tahun 2008. Pelaburan Kerajaan Negeri turut meningkat sejumlah **RM469 juta** atau 31.32% dan pelaburan di enam Perbadanan Awam dan satu Badan Berkanun Negeri telah memberikan pulangan dividen sejumlah **RM50.33 juta** pada tahun 2008. Bagaimanapun, perbelanjaan mengurus, Akaun Kena Bayar, tunggakan hasil, tunggakan bayaran balik pinjaman boleh dituntut dan tunggakan bayaran balik pinjaman Kerajaan Persekutuan telah meningkat pada tahun 2008.

4.9.2 Adalah disyorkan Kerajaan Negeri berusaha untuk mengutip tunggakan hasil yang berjumlah RM460.10 juta dan tunggakan bayaran balik pinjaman daripada Agensi Negeri berjumlah RM1.16 bilion pada tahun 2008. Selain itu, Kerajaan Negeri juga perlu meneruskan amalan perbelanjaan berhemat tanpa menjejaskan mutu perkhidmatan dan sumbangan kepada rakyat.

BAHAGIAN III RANCANGAN PEMBANGUNAN KERAJAAN NEGERI

BAHAGIAN III

RANCANGAN PEMBANGUNAN KERAJAAN NEGERI

5. PENCAPAIAN PELAKSANAAN PROJEK PEMBANGUNAN RANCANGAN MALAYSIA KESEMBILAN

5.1 Rancangan Malaysia Kesembilan (RMKe-9) Negeri Sabah untuk tempoh 5 tahun bermula pada tahun 2006. Rancangan ini digubal bagi menjelaskan strategi, program dan projek yang akan diperkenal dan dilaksanakan untuk mencapai objektif pembangunan Sabah. Ia adalah signifikan ke arah menggerakkan Negeri Sabah mencapai status negeri maju pada tahun 2015.

5.2 Bagi menjayakan RMKe-9 siling peruntukan asal yang telah diluluskan oleh Kerajaan Negeri adalah berjumlah RM2.85 bilion. Bagaimanapun, pada tahun 2008 peruntukan RMKe-9 disemak semula menjadi berjumlah RM6.22 bilion. Peruntukan ini telah diagihkan kepada 10 Kementerian dan satu Jabatan. Pada tahun 2008, jumlah peruntukan yang diluluskan adalah RM1.67 bilion. Empat daripada 11 Kementerian/Jabatan yang menerima peruntukan tertinggi adalah Kementerian Pembangunan Infrastruktur berjumlah RM842.34 juta atau 50.5%, Kementerian Pertanian Dan Industri Makanan berjumlah RM275.22 juta atau 16.5%, Jabatan Ketua Menteri berjumlah RM176.83 juta atau 10.6% serta Kementerian Pembangunan Perindustrian berjumlah RM143.53 juta atau 8.6%.

5.3 Secara keseluruhannya, pada akhir tahun 2008 hanya 6 Kementerian dan 1 Jabatan telah mencapai prestasi perbelanjaan melebihi 50% iaitu Kementerian Kewangan (69.9%), Kementerian Pembangunan Infrastruktur (68.9%), Kementerian Pembangunan Perindustrian (60.9%), Jabatan Ketua Menteri (55.9%), Kementerian Pertanian Dan Industri Makanan (53.3%), Kementerian Pembangunan Sumber Dan Kemajuan Teknologi Maklumat (50.8%) dan Kementerian Pembangunan Luar Bandar (50.2%). Dua Kementerian membelanjakan 41.9% dan 41.3% daripada keseluruhan peruntukan, manakala 2 Kementerian lagi telah membelanjakan antara 38.02% hingga 39.2% daripada keseluruhan peruntukan. Sejumlah RM3.81 bilion atau 61.3% daripada RM6.22 bilion telah dibelanjakan oleh 10 Kementerian dan satu Jabatan setakat Disember 2008. Prestasi pencapaian perbelanjaan pembangunan di bawah RMKe-9 adalah seperti di **Jadual 5.1**.

Jadual 5.1
Prestasi Pencapaian Perbelanjaan Pembangunan
Di Bawah RMKe-9 Sehingga 31 Disember 2008

Bil.	Kementerian/Jabatan	Peruntukan Yang Diluluskan RMKe-9 (Disemak) (RM Juta)	Perbelanjaan Sehingga 31 Disember 2008 (RM Juta)	Pencapaian (%)
1.	Jabatan Ketua Menteri	721.27	403.10	55.89
2.	Kementerian Pembangunan Luar Bandar	330.73	166.05	50.21
3.	Kementerian Kewangan	105.37	73.65	69.90
4.	Kementerian Pertanian Dan Industri Makanan	1,131.01	602.86	53.30
5.	Kementerian Pembangunan Infrastruktur	3,094.95	2,134.27	68.96
6.	Kementerian Kerajaan Tempatan Dan Perumahan	150.47	62.19	41.33
7.	Kementerian Pembangunan Masyarakat Dan Hal Ehwal Pengguna	77.33	32.37	41.86
8.	Kementerian Pelancongan, Kebudayaan Dan Alam Sekitar	63.73	24.23	38.02
9.	Kementerian Pembangunan Perindustrian	444.96	270.98	60.90
10.	Kementerian Belia Dan Sukan	85.73	33.60	39.19
11.	Kementerian Pembangunan Sumber Dan Kemajuan Teknologi Maklumat	14.47	7.35	50.79
Jumlah		6,220.02	3,810.65	61.26

Sumber: Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah

5.4 Di bawah RMKe-9, sebanyak 10,974 projek telah dirancang untuk dilaksanakan oleh 11 Kementerian/Jabatan. Bagaimanapun, 1 projek Jabatan Cetak telah dibatalkan. Semakan Audit mendapati 4 Kementerian/Jabatan mempunyai bilangan projek melebihi 100 projek bernilai RM5.30 bilion adalah Jabatan Ketua Menteri, Kementerian Pembangunan Luar Bandar, Kementerian Pertanian Dan Industri Makanan serta Kementerian Pembangunan Infrastruktur. Sebanyak 7,124 projek atau 64.9% daripada 10,973 projek yang diluluskan telah dilaksanakan. Daripada jumlah tersebut, sebanyak 6,272 projek telah disiapkan sepenuhnya, sebanyak 852 projek sedang dilaksanakan manakala 3,849 projek masih belum dimulakan lagi. Projek tersebut masih belum dimulakan kerana masih dalam peringkat kerja-kerja perancangan tanah, kerja ukur dan proses penyediaan tender. Prestasi pencapaian pelaksanaan projek sehingga akhir tahun 2008 adalah seperti di **Jadual 5.2**.

Status Pencapaian Pelaksanaan Projek RMKe-9 Setakat 31 Disember 2008

Bil.	Kementerian/Jabatan	Status Pelaksanaan Projek					Jumlah
		Siap Sebenar	Sedang Dilaksanakan			Belum Mula	
			Dahulu Jadual	Ikut Jadual	Lewat Jadual		
1.	Jabatan Ketua Menteri	26	1	22	5	54	108
2.	Kementerian Pembangunan Luar Bandar	6,081	0	467	0	3,653	10,201
3.	Kementerian Kewangan	0	0	1	0	2	3
4.	Kementerian Pertanian Dan Industri Makanan	20	0	166	9	1	196
5.	Kementerian Pembangunan Infrastruktur	82	4	82	9	59	236
6.	Kementerian Kerajaan Tempatan Dan Perumahan	18	0	39	6	12	75
7.	Kementerian Pembangunan Masyarakat Dan Hal Ehwal Pengguna	18	0	10	0	10	38
8.	Kementerian Pelancongan, Kebudayaan Dan Alam Sekitar	15	0	5	6	19	45
9.	Kementerian Pembangunan Perindustrian	5	0	7	2	28	42
10.	Kementerian Belia Dan Sukan	5	0	9	1	6	21
11.	Kementerian Pembangunan Sumber Dan Kemajuan Teknologi Maklumat	2	0	1	-	5	8
Jumlah		6,272	5	809	38	3,849	10,973

Sumber: Unit Perancang Ekonomi Negeri, Jabatan Ketua Menteri

5.5 RUMUSAN

Pada keseluruhannya, prestasi pencapaian pelaksanaan RMKe-9 adalah memuaskan di mana RM3.81 bilion atau 61.3% daripada peruntukan sejumlah RM6.22 bilion telah dibelanjakan. Selain itu sejumlah 6,272 projek atau 57.2% daripada 10,973 projek telah siap. Manakala 852 projek atau 7.8% projek lagi sedang dilaksanakan dan 3,849 projek atau 35.1% masih belum bermula lagi.

**BAHAGIAN IV
PENCAPAIAN
PENGURUSAN KEWANGAN
JABATAN/AGENSI NEGERI**

BAHAGIAN IV

PENCAPAIAN PENGURUSAN KEWANGAN JABATAN/AGENSI NEGERI

6. PELAKSANAAN INDEKS AKAUNTABILITI (AI)

6.1 Seksyen 15(A) Akta Acara Kewangan, 1957 dan Arahan Perbendaharaan (AP) telah menetapkan tugas dan tanggungjawab Pegawai Pengawal di sesebuah Jabatan bagi menjamin wujudnya akauntabiliti dan integriti dalam pengurusan kewangan. Antara lain, Pegawai Pengawal adalah bertanggungjawab untuk menentukan peruntukan kewangan dan sumber lain yang secukupnya diperolehi, digunakan dan diperakaunkan mengikut peraturan kewangan. Selain itu, Bahagian IV, Enakmen Badan-Badan Berkanun (Peruntukan-Peruntukan Tambahan) 1997, Bahagian VII, Ordinan Kerajaan Tempatan Negeri Sabah 1961, Arahan Kewangan Pihak Berkuasa Tempatan Negeri Sabah Tahun 1961 dan pindaan Tahun 2007 telah menetapkan peraturan peruntukan kewangan, tanggungjawab dan kawalan kewangan bagi menjamin pengurusan kewangan di sesebuah Agensi Negeri.

6.2 Selaras dengan Perkara 106 dan 107 Perlembagaan Persekutuan serta Akta Audit 1957, setiap tahun Jabatan Audit Negara telah menjalankan pengauditan terhadap Penyata Kewangan Kerajaan Negeri, pematuhan terhadap undang-undang dan peraturan kewangan Jabatan/Agensi Negeri dan mengemukakan laporan mengenainya untuk dibentangkan di Dewan Undangan Negeri.

6.3 Bagi memenuhi kehendak undang-undang yang tersebut di atas, Jabatan Audit Negara juga telah menjalankan pengauditan terhadap pengurusan kewangan di Jabatan/Agensi Negeri untuk menentukan tahap pematuhan terhadap undang-undang dan peraturan yang berkaitan. Berdasarkan pengauditan tersebut, didapati bahawa masih ada Jabatan/Agensi Negeri yang tidak serius dalam meningkatkan pencapaian pengurusan kewangan walaupun telah diberi teguran oleh Jabatan Audit Negara berulang kali. Ini dapat digambarkan daripada kelemahan-kelemahan yang dibangkitkan setiap tahun yang mana ia adalah berkisar kepada isu-isu yang sama.

6.4 Sebagai satu usaha untuk meningkatkan tahap motivasi Jabatan/Agensi Negeri agar lebih gigih memperbaiki, mempertingkat dan memperkasakan pencapaian pengurusan kewangan masing-masing pada masa akan datang, Jabatan Audit Negara telah melaksanakan sistem penarafan berdasarkan Indeks Akauntabiliti. Jabatan/Agensi Negeri yang diberi tahap penarafan yang sangat baik boleh dijadikan sebagai tanda aras (*role model*) kepada Jabatan/Agensi Negeri yang lain.

6.5 Melalui pelaksanaan sistem penarafan ini, setiap pematuhan terhadap peraturan kewangan bagi 6 aspek kawalan utama diberikan markah. Aspek tersebut ialah kawalan pengurusan organisasi, kawalan bajet, kawalan terimaan, kawalan perbelanjaan, pengurusan Akaun Amanah/Kumpulan Wang Amanah dan deposit serta pengurusan aset dan stor. Bagi Agensi Negeri, kawalan tambahan iaitu pengurusan pelaburan, pengurusan pinjaman dan penyata kewangan turut dinilai. Secara umumnya, sesuatu Jabatan/Agensi Negeri diberi tahap pencapaian pengurusan kewangan berdasarkan markah keseluruhan seperti di **Jadual 6.1**.

Jadual 6.1
Tahap Pencapaian Pengurusan Kewangan

Markah Keseluruhan (%)	Tahap	Penarafan
90 – 100	Sangat Baik	
70 – 89	Baik	
50 – 69	Memuaskan	
49 ke bawah	Tidak Memuaskan	

6.6 OBJEKTIF PENGAUDITAN

Objektif pengauditan adalah untuk mengukur sama ada pengurusan kewangan Jabatan/Agensi Negeri dijalankan dengan berkesan dan membuat rumusan mengenai tahap pengurusan kewangan Jabatan/Agensi Negeri berdasarkan Indeks Akauntabiliti dengan menentukan sama ada:

- a) Wujud struktur dan sistem pengurusan kewangan yang berkesan.
- b) Wujud sistem kawalan dalaman yang berkesan terhadap kutipan hasil, perbelanjaan, amanah dan aset.
- c) Pengurusan kewangan dibuat mengikut undang-undang dan peraturan yang ditetapkan.
- d) Rekod-rekod berkaitan diselenggarakan dengan lengkap dan kemas kini.

6.7 SKOP DAN KAEDAH PENGAUDITAN

6.7.1 Pengauditan telah dijalankan di 11 Jabatan dan 7 Agensi Negeri iaitu 4 Pihak Berkuasa Tempatan (PBT) dan 3 Badan Berkanun Negeri (BBN). Di peringkat Jabatan terdiri daripada Jabatan Bendahari Negeri, Jabatan Pelabuhan Dan Dermaga Sabah Wilayah Persekutuan Labuan, Jabatan Perkhidmatan Awam Negeri, Jabatan Cetak Kerajaan, Jabatan Hal Ehwal Wanita Sabah, Jabatan Perikanan, Pejabat Daerah Keningau, Pejabat Daerah Tenom, Pejabat Daerah Kunak, Pejabat Daerah Beluran dan Dewan Undangan Negeri Sabah. Di peringkat PBT pula ialah Majlis Perbandaran Sandakan, Majlis Daerah Tuaran, Majlis Daerah Semporna dan Lembaga Bandaran Kudat. Manakala di

peringkat BBN ialah Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sabah (SEDCO), Majlis Ugama Islam Sabah dan Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah. Pemilihan pengauditan pengurusan kewangan berdasarkan Indeks Akauntabiliti bagi 15 Jabatan/Agensi Negeri adalah berdasarkan pusingan manakala 3 Agensi Negeri iaitu SEDCO, Majlis Ugama Islam Sabah dan Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah dilaksanakan setiap tahun.

6.7.2 Pengauditan telah dijalankan dengan memberi tumpuan terhadap 6 aspek kawalan utama iaitu kawalan pengurusan organisasi, kawalan bajet, kawalan terimaan, kawalan perbelanjaan, pengurusan Akaun Amanah/Kumpulan Wang Amanah dan deposit serta pengurusan aset dan stor. Bagi Jabatan Bendahari Negeri dan Agensi Negeri, kawalan tambahan terhadap pengurusan pelaburan, pengurusan pinjaman dan pengurusan penyata kewangan turut diaudit.

6.7.3 Bagi menilai tahap kawalan yang telah diwujudkan bagi setiap aspek kawalan utama yang tersebut di atas, pengauditan telah dijalankan dengan menyemak rekod dan dokumen kewangan bagi tahun 2008. Selain itu, semakan juga dibuat terhadap Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Tahun 2008 dan Penyata Kewangan Agensi Negeri Tahun 2007/2008 bagi menentukan kedudukan pencapaian pengurusan kewangan Jabatan/Agensi Negeri secara menyeluruh. Setiap aspek kawalan pengurusan kewangan dinilai menggunakan indikator dan sub-indikator berdasarkan kepada kriteria yang ditetapkan, mengikut kehendak undang-undang dan peraturan kewangan yang berkuat kuasa.

6.8 JENIS KAWALAN

Pelaksanaan sistem penarafan bagi 18 Jabatan/Agensi Negeri adalah berdasarkan pengauditan terhadap tahap pencapaian pengurusan kewangan mengikut 6 jenis kawalan utama serta 3 jenis kawalan tambahan bagi Jabatan Bendahari Negeri/Agensi Negeri. Keseluruhan kriteria bagi kawalan masing-masing adalah seperti berikut:

6.8.1 Kawalan Pengurusan Organisasi

Bagi menentukan sama ada struktur pengurusan kewangan yang berkesan telah diwujudkan, semakan Audit telah dijalankan terhadap 4 aspek utama kawalan pengurusan iaitu struktur organisasi, sistem dan prosedur, keberkesanan Unit Audit Dalam dan Jawatankuasa yang diwujudkan serta pengurusan sumber manusia seperti berikut:

a) Struktur Organisasi

Bagi mewujudkan struktur organisasi yang berkesan, Jabatan/Agensi Negeri hendaklah memastikan:

- i) Ahli Majlis/Lembaga/Perbadanan dilantik berdasarkan kuasa di bawah Ordinan Kerajaan Tempatan Negeri Sabah 1961, Seksyen 11, Enakmen Majlis Agama Islam Negeri Sabah No. 5 Tahun 2004, Seksyen 4(1), Enakmen Perbadanan Pembangunan Ekonomi Negeri Sabah 1981 dan Perkara 4, Enakmen Perbadanan Baitulmal 1998.

- ii) Carta organisasi disediakan dengan lengkap dan kemas kini sepertimana yang ditetapkan di dalam Pekeliling Kemajuan Pentadbiran Awam Bil. 8 Tahun 1991.
- iii) Surat penurunan kuasa disediakan dengan lengkap dan sentiasa dikemaskinikan. Had kuasa dan tugas pegawai yang menjalankan tanggungjawab juga perlu dinyatakan dengan jelas. Seksyen 15A(2) Akta Acara Kewangan, AP 11, AP 69 dan AP 101 adalah berkaitan.
- iv) Kehendak Pekeliling Kemajuan Pentadbiran Awam Bil. 8 Tahun 1991 dan Arahan Perkhidmatan Negeri Sabah Bab 1, Perkara 9 hingga 13 dipatuhi. Pekeliling/Arahan tersebut menetapkan senarai tugas bagi setiap pegawai perlu disediakan dengan lengkap dan jelas menunjukkan hubungan kait antara Penyelia dengan pegawai bawahan serta rakan sejawat dalam organisasi yang sama. Senarai tugas ini juga perlu diberi tarikh dan ditandatangani oleh pegawai yang bertanggungjawab supaya kemas kini dan berkuat kuasa serta dikaji semula dari semasa ke semasa.
- v) Kehendak Pekeliling Perkhidmatan Bil. 5 Tahun 2007 dipatuhi. Selaras dengan pekeling tersebut, perancangan dan pelaksanaan pusingan kerja mengikut tempoh yang sesuai dalam pelbagai bidang tugas perlu dilaksanakan bagi membangunkan sumber manusia berpotensi serta berupaya menyumbang kepada kecemerlangan organisasi.

b) Sistem Dan Prosedur

Bagi memastikan sistem dan prosedur yang teratur telah diwujudkan, Jabatan/Agensi Negeri hendaklah memastikan:

- i) Manual Prosedur Kerja disediakan dengan lengkap, kemas kini dan dikaji semula secara berterusan. Pekeliling Kemajuan Pentadbiran Awam Bil. 8 Tahun 1991 dan Arahan Perkhidmatan Negeri Sabah, Bab 1 adalah berkaitan.
- ii) Fail Meja bagi setiap jawatan disediakan dengan lengkap, kemas kini dan memiliki kesemua 14 ciri-ciri asas Fail Meja yang ditetapkan. Pekeliling Kemajuan Pentadbiran Awam Bil. 8 Tahun 1991 dan Arahan Perkhidmatan Negeri Sabah, Bab 1 adalah berkaitan.
- iii) Pemeriksaan mengejut (sepertimana yang ditetapkan di bawah AP 309, Perkara 337 hingga 339 Amalan Terbaik Pengurusan Kewangan Bagi Majlis Agama Islam dan Arahan Kewangan PBT Bil. 66) dijalankan secara berkala (tidak kurang dari sekali dalam 6 bulan bagi Jabatan/BBN dan 4 kali setahun bagi PBT) terhadap peti besi, peti wang tunai, laci atau bekas-bekas lain yang diguna untuk menyimpan wang, setem atau barang-barang lain yang berharga. Hasil pemeriksaan itu hendaklah direkodkan dengan lengkap untuk memudahkan rujukan.

c) Jawatankuasa Yang Diwujudkan Dan Unit Audit Dalam

Kerajaan menetapkan pelbagai Jawatankuasa berkaitan hal kewangan ditubuhkan di peringkat Jabatan/Agensi Negeri. Fungsi dan tanggungjawab Jawatankuasa tersebut telah ditetapkan melalui surat pekeling, arahan dan garis panduan yang dikeluarkan dari semasa ke semasa. Bagi memastikan Jawatankuasa-jawatankuasa yang telah diwujudkan berfungsi dengan berkesan, Kerajaan juga telah mengeluarkan Panduan

Pengurusan Mesyuarat Dan Urusan Jawatankuasa-jawatankuasa Kerajaan melalui Pekeliling Kemajuan Pentadbiran Awam Bil. 2 Tahun 1991. Panduan ini menetapkan dengan jelas peranan Pengerusi dan Urusetia dalam sesuatu mesyuarat bagi memastikan keberkesanan Jawatankuasa yang telah diwujudkan. Antara Jawatankuasa/Unit yang perlu diwujudkan bagi memantapkan tahap pengurusan kewangan adalah seperti berikut:

i) Jawatankuasa Pengurusan Kewangan Dan Akaun

Jawatankuasa Pengurusan Kewangan Dan Akaun (JPKA) ditubuhkan di setiap pusat tanggungjawab supaya dapat memantapkan lagi pengurusan kewangan dan akaun Agensi-agensi Kerajaan. Sepertimana yang ditetapkan dalam Surat Pekeliling Kementerian Kewangan Negeri Bil. 1 Tahun 1998, Jabatan/Agensi Negeri hendaklah memastikan seorang Pengerusi dan ahli-ahli Jawatankuasa dilantik, bermesyuarat setiap 2 bulan, membincangkan perkara yang telah ditetapkan dan mengemukakan Laporan Suku Tahun dengan lengkap kepada Kementerian Kewangan, Bahagian Belanjawan dalam tempoh yang ditetapkan.

ii) Jawatankuasa Keutuhan Pengurusan

Selaras dengan Arahan YAB Perdana Menteri No. 1 Tahun 1998 dan Siri 2 No. 1 Tahun 2000, Jawatankuasa Keutuhan Pengurusan (JKP) hendaklah ditubuhkan di peringkat Jabatan/Agensi Negeri bagi tujuan mewujudkan pentadbiran Kerajaan/Jabatan/Agensi Negeri dan perkhidmatan awam yang cekap, berdisiplin serta berintegriti. Antara lainnya, Menteri Besar/Ketua Menteri/Ketua Jabatan hendaklah melantik ahli-ahli Jawatankuasa dan mempengerusikan mesyuarat berkenaan, bermesyuarat setiap 3 bulan, membincangkan perkara yang telah ditetapkan dan menyediakan Laporan Suku Tahun dengan lengkap untuk dikemukakan kepada pihak berkuasa berkenaan dalam tempoh yang ditetapkan.

iii) Unit Audit Dalam

Pekeliling Perbendaharaan Bil. 9 Tahun 2004 dan Arahan Kewangan Pihak Berkuasa Tempatan, Sabah 1961 (Pindaan Tahun 2007) Bab XVII menetapkan supaya Unit Audit Dalam ditubuhkan di Jabatan/Agensi Negeri untuk membantu Ketua Jabatan memantapkan pencapaian pengurusan dan memastikan pencapaian objektif organisasi secara cekap dan berhemat. Di Negeri Sabah, Pekeliling Perbendaharaan berkaitan belum dikuatkuasakan. Bagaimanapun, Kementerian Kewangan Negeri ada menubuhkan Unit Audit Dalam yang bertanggungjawab menjalankan pemeriksaan dan mengesan sebarang masalah yang berkaitan dengan kewangan dan pelaksanaan peraturan bagi tujuan penambahbaikan terhadap semua Jabatan/Agensi Negeri.

d) Pengurusan Sumber Manusia

Bagi memastikan pengurusan kewangan dikendalikan dengan baik, setiap Jabatan/Agensi Negeri hendaklah menguruskan sumber manusianya dengan cekap seperti menentukan bilangan jawatan dan gred yang sesuai, jawatan diisi sepenuhnya dan latihan dalam bidang kewangan diberi kepada mereka yang terlibat. Jabatan/Agensi Negeri juga dikehendaki memberi pengiktirafan kepada kakitangannya yang cemerlang dan sebaliknya mengambil tindakan tatatertib/surcaj terhadap mereka yang didapati gagal/cuai melaksanakan tanggungjawab yang telah ditetapkan.

6.8.2 Kawalan Bajet

Bagi menentukan sama ada Jabatan/Agensi Negeri telah menguruskan bajet dan peruntukannya dengan cekap, berhemat dan mengikut peraturan, semakan Audit telah dijalankan terhadap 5 aspek utama kawalan bajet iaitu penyediaan bajet, pengagihan peruntukan, kelulusan pindah/tambah peruntukan, pemantauan kemajuan/prestasi bajet dan pelaporan mengenainya seperti berikut:

a) Penyediaan Bajet

Peraturan kewangan mengenai penyediaan bajet oleh setiap Jabatan dikeluarkan melalui Pekeliling Kementerian Kewangan Bil. 6 Tahun 2007 (Cadangan Dan Pemeriksaan Anggaran Perbekalan Negeri Sabah, 2008-2009) dan Pekeliling Anggaran Perbelanjaan Pembangunan Negeri Sabah Bagi Tahun 2008-2009. Manakala bagi Agensi Negeri pula, peraturan kewangan mengenai penyediaan bajet adalah melalui Enakmen dan Arahan Kewangan masing-masing. Selain itu, AP 29 hingga 46 juga menetapkan peraturan penyediaan anggaran hasil dan perbelanjaan. Antara lainnya, peraturan kewangan mengenai penyediaan bajet menetapkan perkara-perkara mengenai justifikasi setiap anggaran yang disediakan, ketepatan anggaran yang disediakan, prosedur kelulusan bajet di peringkat Jabatan/Agensi Negeri serta pematuan tempoh yang ditetapkan untuk mengemukakan bajet kepada pihak berkuasa berkenaan.

b) Pengagihan Peruntukan

Pekeliling Perbendaharaan Bil. 1 Tahun 2008 antara lainnya menetapkan bahawa Pegawai Pengawal perlu mengagihkan peruntukan kepada pemegang-pemegang waran tertentu sebaik sahaja Waran Am diterima. Mengikut AP 94 pula, pemegang waran peruntukan tersebut boleh mengagihkan waran peruntukan/waran peruntukan kecil kepada pegawai yang berkenaan di mana perlu. Pengagihan waran ini perlu direkodkan dengan lengkap dan kemas kini.

c) Kelulusan Pindah/Tambahan Peruntukan

Peraturan kewangan mengenai pindah/tambah peruntukan antaranya menetapkan Waran Pindah Peruntukan hendaklah ditandatangani oleh Pegawai Pengawal sendiri atau bagi pihaknya oleh mana-mana pegawai bawahannya yang diberi kuasa secara bertulis selaras dengan kehendak Seksyen 15A(2) Akta Acara Kewangan 1957. Selain

itu, Seksyen 62(4) Ordinan Kerajaan Tempatan 1961, Arahan Kewangan PBT Bil. 20 dan 24 (Pindaan Tahun 2007) dan Seksyen 46, Enakmen Majlis Ugama Islam Sabah 2004 membenarkan Agensi Negeri membuat pindah/tambahan peruntukan dengan kelulusan Lembaga Pengarah/Kementerian/Yang di-Pertua Negeri. Semua pindah peruntukan oleh Jabatan hendaklah dibuat dalam tahun kewangan berkenaan dan semua Waran Pindah Peruntukan yang dikeluarkan hendaklah disampaikan kepada Perbendaharaan/Bendahari Negeri atau wakilnya tidak lewat dari 31 Disember bagi tahun kewangan berkenaan. Manakala bagi Agensi Negeri, pindah/tambah peruntukan dikemukakan kepada Kementerian/Yang di-Pertua Negeri mengikut tempoh yang ditetapkan oleh Ordinan dan Enakmen masing-masing. Pegawai Pengawal/Ketua Jabatan perlulah sentiasa mengawasi dan mengemas kini akaun serta memastikan pindah peruntukan dikemaskinikan dalam Buku Vot supaya kawalan perbelanjaan dapat diuruskan dengan berkesan. Peraturan juga menetapkan pindahan kepada butiran yang telah dikurangkan melalui pindah peruntukan atau pengurangan kepada butiran yang telah ditambah melalui pindah peruntukan adalah tidak dibenarkan kecuali mendapat kelulusan daripada Pegawai Kewangan Negeri terlebih dahulu.

d) Pemantauan Kemajuan/Prestasi Bajet

Peraturan kewangan menghendaki Pegawai Pengawal/Ketua Jabatan memantau pelaksanaan projek pembangunan dengan rapi bagi memastikan ia dilaksanakan mengikut jadual. Bagi tujuan ini, Pegawai Pengawal/Ketua Jabatan hendaklah memastikan data mengenai peruntukan dan perbelanjaan projek bagi setiap tahun diisi dan sentiasa dikemas kini dalam Sistem Maklumat Projek Negeri (*State Project Information System* atau *SPINS*) dan memastikan perbelanjaan tidak melebihi peruntukan yang telah diluluskan.

e) Pelaporan

Pegawai Pengawal dikehendaki menyediakan beberapa jenis laporan seperti Laporan Perbelanjaan Dan Tanggungan serta Laporan Suku Tahunan. Laporan-laporan ini perlu dikemukakan kepada Pegawai Kewangan Negeri/ Bendahari Negeri dalam tempoh yang ditetapkan. Bagi Ketua Jabatan yang bukan Pegawai Pengawal, laporan-laporan berkenaan akan dikemukakan kepada Pegawai Pengawal berkenaan untuk disatukan.

6.8.3 Kawalan Terimaan

Bagi menentukan sama ada segala terimaan telah dikendalikan mengikut peraturan dan diakaunkan dengan sempurna, semakan Audit telah dijalankan terhadap 5 aspek utama kawalan terimaan yang meliputi kawalan borang hasil, penerimaan wang, kemasukan kutipan ke bank, kawalan perakaunan terimaan/hasil dan penyediaan Akaun Belum Terima seperti berikut:

a) Kawalan Borang Hasil

Kawalan terhadap borang-borang hasil seperti buku resit adalah penting untuk memastikan ia tidak disalahgunakan.

b) Penerimaan Wang

Setiap Jabatan/Agensi Negeri perlu memastikan pegawainya yang dipertanggungjawabkan dengan urusan penerimaan wang mematuhi peraturan kewangan yang berkaitan. Semakan Audit telah dijalankan terhadap 4 aspek kawalan dalaman yang ditetapkan oleh Arahan Perbendaharaan bagi penerimaan wang iaitu dari segi kebenaran/kelulusan menerima wang, ciri-ciri keselamatan semasa menerima kutipan, penerimaan melalui mel dan penerimaan wang di kaunter.

c) Kemasukan Kutipan Ke Bank

Arahan Perbendaharaan telah menetapkan peraturan mengenai kemasukan wang kutipan ke bank bagi memastikan ketepatan dan keselamatan wang berkenaan. Antaranya adalah mengenai penetapan tempoh memasukkan wang ke bank, kawalan keselamatan penghantaran wang dan penyelenggaraan rekod mengenainya, semakan oleh pegawai bertanggungjawab terhadap slip kemasukan wang ke bank dan keselamatan wang yang tidak sempat dimasukkan ke bank.

d) Kawalan Perakaunan Terimaan/Hasil

Bagi memastikan peraturan mengenai perakaunan terimaan/hasil yang ditetapkan dalam Arahan Perbendaharaan dipatuhi, semakan Audit telah dijalankan terhadap penyerahan Akaun Tunai Bulanan kepada Perbendaharaan Negeri, ketepatan penyediaan Penyata Penyesuaian Hasil Bulanan dan ketepatan Buku Tunai.

e) Akaun Belum Terima

Dasar dan tatacara bagi menyelenggara dan melaporkan Akaun Belum Terima (ABT) ditetapkan oleh Kerajaan melalui Pekeliling Perbendaharaan Bil. 3 Tahun 2008 dan beberapa Arahan Perbendaharaan. Antara peraturan yang ditetapkan mengenai pengurusan ABT adalah penyediaan Penyata Tunggakan Hasil atau Penyata Akaun Belum Terima yang lengkap dan kemas kini, penyerahan Penyata Akaun Belum Terima kepada Perbendaharaan Negeri dalam tempoh ditetapkan dan tindakan susulan diambil terhadap jumlah terimaan/hasil yang tertunggak.

6.8.4 Kawalan Perbelanjaan

Bagi menentukan sama ada semua perbelanjaan mengurus dan pembangunan telah dibuat mengikut peraturan yang ditetapkan dan diperakaunkan dengan tepat, semakan Audit telah dijalankan terhadap 3 aspek utama kawalan perbelanjaan iaitu perakaunan, pengurusan perolehan dan pengurusan bayaran seperti berikut:

a) Perakaunan

Bagi menentukan sejauh mana Buku Vot dan Penyata Penyesuaian Perbelanjaan diselenggarakan oleh Jabatan/Agensi Negeri mengikut peraturan yang ditetapkan di dalam pekeliling dan Arahan Perbendaharaan yang berkaitan.

b) Pengurusan Perolehan

Setiap tahun, Jabatan/Agensi Negeri membelanjakan jutaan ringgit untuk tujuan perolehan bekalan, perkhidmatan dan kerja. Bagi menentukan sejauh mana pengurusan perolehan Jabatan/Agensi Negeri telah mematuhi peraturan yang berkaitan, semakan Audit dibuat terhadap pengurusan pembelian terus, sebut harga, tender, kontrak dan kontrak pusat.

c) Pengurusan Bayaran

Semakan Audit dijalankan terhadap kawalan dalaman bagi proses bayaran, kesempurnaan bayaran yang memerlukan kelulusan khas, penyediaan dan penyimpanan daftar/rekod pembayaran dan Daftar Bil, bayaran pukal serta panjar wang runcit.

6.8.5 Pengurusan Akaun Amanah/Kumpulan Wang Amanah Dan Deposit

Pengurusan dan kawalan terhadap Akaun Amanah/Kumpulan Wang Amanah dan deposit adalah penting untuk menentukan ia diurus dengan teratur, mengikut Pekeliling dan Arahan Amanah yang ditetapkan serta diakaunkan dengan betul dan kemas kini. Semakan Audit telah dijalankan terhadap pengurusan kumpulan wang seperti berikut:

a) Pengurusan Akaun Amanah/Kumpulan Wang Amanah

Tatacara Pengurusan Akaun Amanah ditetapkan melalui Surat Pekeliling Perbendaharaan Bil. 18 Tahun 2001. Semakan Audit telah dijalankan terhadap pengendalian Akaun Amanah/Kumpulan Wang Amanah di Jabatan/Agensi Negeri dari segi penyediaan dan penyerahan penyata tahunan untuk diaudit serta kesempurnaan rekod perakaunan/penyata penyesuaian akaun/transaksi akaun.

b) Pengurusan Kumpulan Wang Pinjaman

Jabatan/Agensi Negeri perlu menguruskan Kumpulan Wang Pinjaman dan Pendahuluan Diri/Pelbagai mengikut pekeling/surat pekeling yang berkaitan seperti berikut:

- i) Pinjaman kenderaan hendaklah diuruskan berdasarkan peraturan yang ditetapkan dalam Surat Pekeliling Jabatan Bendahari Negeri Sabah Bil. 4 Tahun 1997.
- ii) Pinjaman komputer hendaklah diuruskan berdasarkan peraturan yang ditetapkan dalam Surat Pekeliling Kementerian Kewangan Negeri Bil. FC.104/90/115 bertarikh 9 April 1990 dan FC. 104/90/126 bertarikh 2 Julai 1996.
- iii) Pendahuluan diri hendaklah diuruskan berdasarkan peraturan yang ditetapkan dalam Surat Pekeliling Perbendaharaan Bil. 2 Tahun 1993.
- iv) Pendahuluan pelbagai hendaklah diuruskan berdasarkan peraturan yang ditetapkan dalam Pekeling Perbendaharaan Bil. 13 Tahun 1990.

c) Pengurusan Akaun Deposit

Tatacara dan pengurusan akaun deposit ditetapkan melalui AP 156 hingga 163.

6.8.6 Pengurusan Aset Dan Stor

Aset yang diperolehi untuk kegunaan pejabat perlu direkodkan, dikawal dan dipantau dengan sempurna bagi mengelakkan dari berlakunya pembaziran dan penyalahgunaannya. Kerajaan Negeri belum menerima pakai Pekeliling Perbendaharaan Bil. 5 Tahun 2007 mengenai Tatacara Pengurusan Aset Alih Kerajaan. Sehubungan ini, semakan Audit telah dijalankan untuk menilai tahap pematuhan Jabatan/Agensi Negeri kepada peraturan-peraturan yang ditetapkan dalam Pekeliling Kementerian Kewangan Negeri/Surat Pekeliling Kementerian Kewangan Negeri/Pekeliling Perbendaharaan yang berkenaan dan Tatacara Pengurusan Stor berhubung dengan perkara-perkara berikut:

a) Penerimaan

Mengikut Tatacara Pengurusan Stor, seorang Pegawai Stor atau Pegawai Penerima hendaklah diberi kuasa untuk menerima dan mengesahkan aset yang diperolehi. Antara lainnya, tanggungjawab seseorang Pegawai Stor atau Pegawai Penerima adalah memastikan aset/bekalan pejabat diterima menepati spesifikasi, kualiti dan kuantiti yang telah ditetapkan sebelum pengesahan penerimaannya. Bagi penerimaan bekalan pejabat pula, Borang Terima Barang perlu disahkan dan direkodkan dalam Kad Kawalan Stok dan Kad Petak. Borang Laporan Terimaan Barang-barang hendaklah disedia, disahkan dan dihantar dengan serta merta kepada agen penghantaran atau syarikat pembekal. Bagi pembelian secara kontrak, aset hendaklah diterima berserta satu nota atau sijil yang menjamin mutu aset menepati penentuan seperti yang telah dipersetujui dalam perjanjian pembelian.

b) Pendaftaran

Aset perlu didaftarkan sebaik sahaja pengesahan telah dibuat oleh Pegawai Penerima. Aset tersebut juga perlu dilabelkan dengan tanda Hak Kerajaan dan nombor siri pendaftaran. Pekeliling Kementerian Kewangan Negeri Bil. 3 Tahun 1993 dan Tatacara Pengurusan Stor adalah berkaitan.

c) Penggunaan, Penyimpanan Dan Pemeriksaan Aset

Bagi memastikan penggunaan, penyimpanan dan pemeriksaan aset diurus dengan baik, setiap Jabatan/Agensi Negeri hendaklah memastikan peraturan-peraturan seperti yang ditetapkan dalam Pekeliling Perbendaharaan yang berkenaan dipatuhi:

- i) Aset digunakan hanya bagi tujuan rasmi sahaja dan mengikut tujuan asal perolehannya. Setiap aset hendaklah dikendalikan oleh pegawai yang mahir dan berkelayakan, pengeluaran/penggunaannya direkodkan dengan teratur serta kerosakan aset dilaporkan dengan menggunakan borang yang ditetapkan. Aset juga perlu disimpan di tempat yang selamat dan sesuai serta sentiasa di bawah kawalan pegawai yang bertanggungjawab.

- ii) Pegawai Pemeriksa/Lembaga Verifikasi Stok dilantik secara bertulis. Pemeriksaan aset dilaksanakan sekurang-kurangnya 1 kali setahun dan verifikasi stok dilaksanakan mengikut tempoh yang ditetapkan. Laporan Pemeriksaan Aset dan Verifikasi Stok disediakan dengan lengkap dan dikemukakan kepada Ketua Jabatan dan seterusnya kepada Pegawai Kewangan Negeri/Ketua Audit Negara atau wakilnya di mana berkenaan.
- iii) Pekeliling Perbendaharaan Bil. 2 Tahun 1980 menetapkan penggunaan kenderaan Jabatan dikawal dengan melantik seorang Pegawai Pengangkutan yang bertanggungjawab meluluskan kegunaan kenderaan dan menyediakan fail sejarah bagi setiap kenderaan, menyelenggara Buku Log dengan lengkap dan kemas kini serta menyediakan Cerakinan Bulanan Penggunaan Bahan Api setiap bulan bagi mengawal kegunaan bahan api.
- iv) Pekeliling Perbendaharaan Bil. 2 Tahun 1996 dan Pekeliling Perkhidmatan Negeri Sabah Bil. 2 Tahun 2005 pula menetapkan penggunaan kenderaan pegawai Gred JUSA/Ketua Organisasi perlu dikawal dengan teratur di mana pembelian minyak setahun tidak melebihi had yang ditetapkan/diluluskan.

d) Penyenggaraan Aset

Bagi memastikan aset disenggarakan dengan baik, setiap Jabatan/Agensi Negeri hendaklah memastikan:

- i) Satu program penyenggaraan untuk semua jenis mesin dan alat lain diadakan. Semua peralatan dan mesin pejabat dijaga, dibersihkan dan disenggara dari semasa ke semasa dan peraturan berkenaan penyenggaraan peralatan dan mesin diadakan. Jika berlaku kerosakan pada peralatan dan mesin, tindakan segera membaikinya hendaklah diambil. Arahan Perbendaharaan 290 dan Arahan Perkhidmatan Negeri Sabah, Bab 4, Perkara 16 dan 21 adalah berkaitan.
- ii) Kehendak Pekeliling Perbendaharaan Bil. 2 Tahun 1980 dan Surat Pekeliling Kementerian Kewangan Sabah Bil. 3 Tahun 2008 dipatuhi. Pekeliling ini menetapkan kenderaan perlu disenggara secara berjadual manakala kos penyenggaraan dan pembaikan perlu direkod dalam fail kenderaan serta Daftar Harta Modal. Kenderaan juga hendaklah disimpan dengan selamat. Selain itu, Jabatan Kerja Raya bertanggungjawab sebagai pusat bagi menyenggara semua kenderaan milik Kerajaan Negeri.

e) Pelupusan

Bagi memastikan pelupusan aset diuruskan dengan teratur dan selaras dengan Surat Pekeliling Kementerian Kewangan Negeri Sabah Bil. 2 Tahun 2007, setiap Jabatan/Agensi Negeri hendaklah memastikan:

- i) Lembaga Pemeriksa dilantik. Lembaga Pemeriksa perlu menyediakan jadual pemeriksaan dan memberitahu Jabatan untuk membuat persediaan. Laporan Lembaga Pemeriksa hendaklah disediakan dan ditandatangani. Lembaga Pemeriksa juga perlu mengesyorkan kaedah pelupusan yang sesuai.

- ii) Kaedah pelupusan aset dibuat dengan teratur dan dilaksanakan dalam tempoh 3 bulan dari tarikh surat kelulusan dikeluarkan. Sijil Pelupusan Aset disediakan dan dikemukakan kepada pihak yang meluluskannya. Seterusnya, rekod aset yang telah dilupuskan itu perlu dikemaskinikan.

f) Kehilangan Dan Hapus Kira

Bagi memastikan kehilangan dan hapus kira aset diuruskan dengan teratur serta selaras dengan Surat Pekeliling Kementerian Kewangan Negeri Bil. 3 Tahun 1991 dan AP 315 hingga 317, setiap Jabatan/Agensi Negeri hendaklah memastikan:

- i) Kehilangan aset dilaporkan kepada Ketua Jabatan dengan serta merta dan laporan polis dibuat dalam tempoh 24 jam dari waktu kehilangan. Ketua Pejabat menyediakan Laporan Awal dan dikemukakan kepada Pegawai Pengawal dan Pegawai Kewangan Negeri dalam tempoh 2 hari bekerja. Sesalinan Laporan Awal dikemukakan kepada Pegawai Pengawal, Pegawai Kewangan Negeri dan Ketua Audit Negara atau wakil tempatan Ketua Audit Negara.
- ii) Jawatankuasa Penyiasat dilantik secara bertulis oleh Pegawai Pengawal dalam tempoh 2 minggu dari tarikh Laporan Awal disediakan. Laporan Akhir disediakan dalam tempoh 2 bulan dari tarikh lantikan jawatankuasa tersebut walaupun Laporan Hasil Penyiasatan Polis belum diperoleh. Laporan Akhir yang lengkap hendaklah dikemukakan kepada pihak yang menerima Laporan Awal. Laporan ini perlu dikemukakan dalam tempoh 4 bulan dari tarikh Laporan Awal dihantar.

6.8.7 Pengurusan Pelaburan

Pelaburan merupakan tindakan melabur dana bagi satu tempoh untuk memperoleh kadar pulangan yang dikehendaki dengan menyedari sepenuhnya risiko yang terbabit. Pelaburan yang dibuat hendaklah mengikut peraturan yang berkaitan. Rekod perlu diselenggara dengan lengkap dan kemas kini bagi memudahkan kawalan dan pemantauan. Antara elemen kawalan yang perlu diwujudkan adalah penubuhan Jawatankuasa Pelaburan yang berfungsi menguruskan pelaburan Agensi. Antara perkara yang perlu diberi perhatian adalah kuasa melabur, had pelaburan, sasaran pelaburan dan pemantauan pelaburan. Seksyen 54, Ordinan Kerajaan Tempatan 1961, Seksyen 2, Enakmen No.5 Tahun 1986, Seksyen 83(c), Enakmen Pentadbiran Undang-Undang Islam 1992 dan Seksyen 18(1), Enakmen Perbadanan Baitulmal 1998 adalah berkaitan.

6.8.8 Pengurusan Pinjaman

Pinjaman dibuat bagi membiayai pelbagai projek untuk pembangunan ekonomi Negeri, menampung perbelanjaan dan meningkatkan taraf pembangunan serta kemajuan penduduk. Pinjaman tersebut hendaklah digunakan mengikut maksud pinjaman dipohon. Antara perkara yang perlu diberi perhatian adalah kuasa untuk meminjam, penyelenggaraan rekod pinjaman yang lengkap dan kemas kini, perjanjian pinjaman disediakan dan mekanisme kawalan serta pemantauan pinjaman. Seksyen 28(1), Enakmen No. 21 Tahun 1981, Seksyen 9(1), Enakmen Pentadbiran Undang-Undang Islam 1992 dan Seksyen 22, Enakmen Perbadanan Baitulmal 1998 adalah berkaitan.

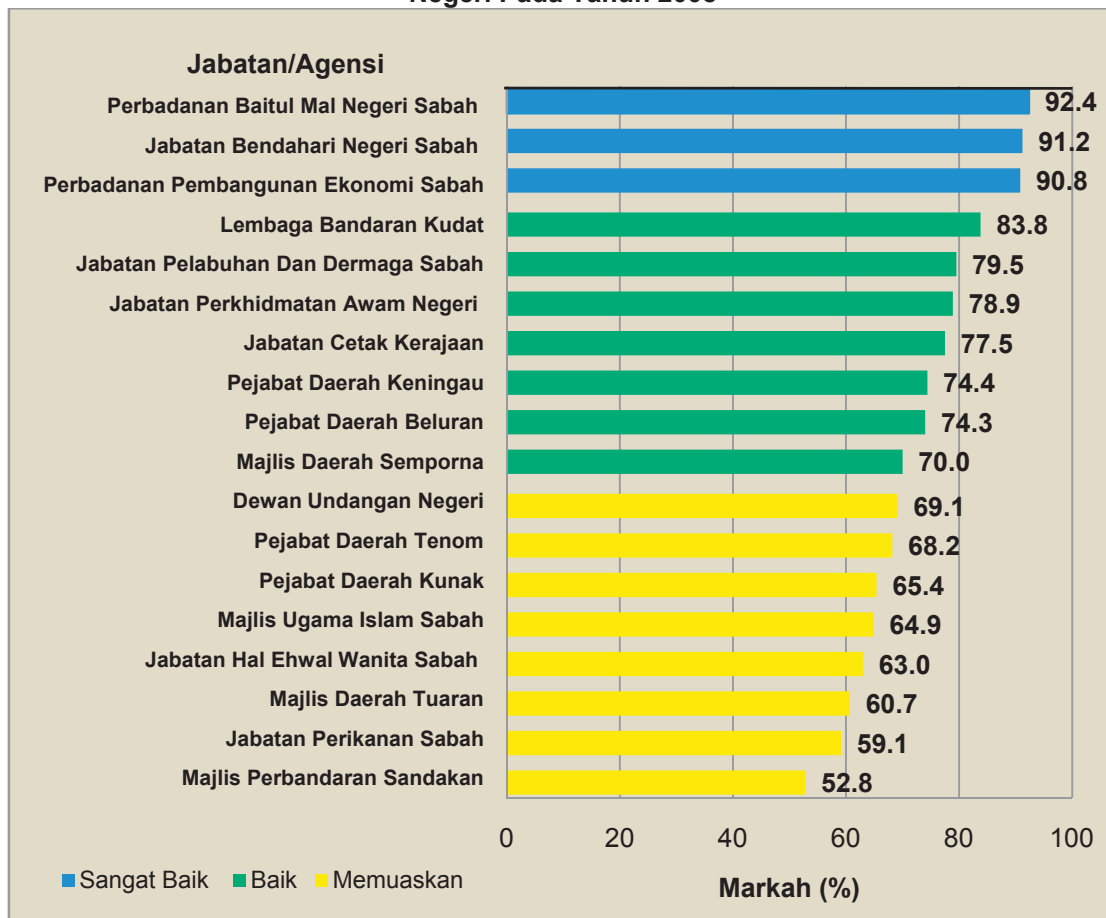
6.8.9 Penyata Kewangan

Pekeliling Perbendaharaan Bil. 4 Tahun 2007 dan Arahan Kewangan PBT Bil. 272 menghendaki Penyata Kewangan dikemukakan kepada Ketua Audit Negara tidak lewat dari 30 April setiap tahun. Manakala Perkara 4(1), Enakmen Badan-Badan Berkanun (Peruntukan-Peruntukan Tambahan 1997) menyatakan Penyata Kewangan Majlis dikemukakan untuk diaudit tidak lewat daripada 31 Julai setiap tahun. Ini membolehkan penyata kewangan dan laporan tahunan Agensi Negeri dibentang di Dewan Undangan Negeri pada tahun yang sama dan tidak lewat dari 31 Disember setiap tahun. Pekeliling/Arahan ini bertujuan untuk meningkatkan akauntabiliti dan tadbir urus yang baik di semua Agensi Negeri. Di samping itu, pembentangan awal membolehkan *stakeholders* menilai prestasi Agensi Negeri yang lebih jelas, lengkap dan relevan.

6.9 TAHAP PENCAPAIAN PENGURUSAN KEWANGAN JABATAN/AGENSI NEGERI

Hasil daripada pengauditan yang telah dijalankan di 18 Kementerian/Jabatan/Agensi Negeri pada tahun 2008 mendapati pencapaian pengurusan kewangan di 3 Jabatan/Agensi Negeri iaitu Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah, Jabatan Bendahari Negeri dan Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sabah (SEDCO) adalah pada tahap pencapaian sangat baik dengan diberi penarafan 4 bintang, 5 Jabatan dan 2 Agensi Negeri iaitu Lembaga Bandaran Kudat, Jabatan Pelabuhan Dan Dermaga Sabah, Jabatan Perkhidmatan Awam Negeri, Jabatan Cetak Kerajaan, Pejabat Daerah Keningau, Pejabat Daerah Beluran serta Majlis Daerah Semporna adalah pada tahap pencapaian baik dengan diberi penarafan 3 bintang. Manakala pencapaian pengurusan kewangan di 5 Jabatan dan 3 Agensi Negeri iaitu Dewan Undangan Negeri Sabah, Pejabat Daerah Tenom, Pejabat Daerah Kunak, Majlis Ugama Islam Sabah, Jabatan Hal Ehwal Wanita Sabah, Majlis Daerah Tuaran, Jabatan Perikanan Sabah serta Majlis Perbandaran Sandakan adalah pada tahap memuaskan dengan diberi penarafan 2 bintang. Tahap pencapaian pengurusan kewangan Jabatan/Agensi Negeri adalah seperti di **Carta 6.1**. Kedudukan pencapaian ini adalah bertambah baik berbanding pencapaian pengurusan kewangan di 15 Kementerian/Jabatan/Agensi Negeri pada tahun 2007 iaitu sebanyak sembilan Kementerian/Jabatan/Agensi Negeri telah mendapat pencapaian tahap baik dan enam Kementerian/Jabatan/Agensi Negeri telah mencapai tahap memuaskan.

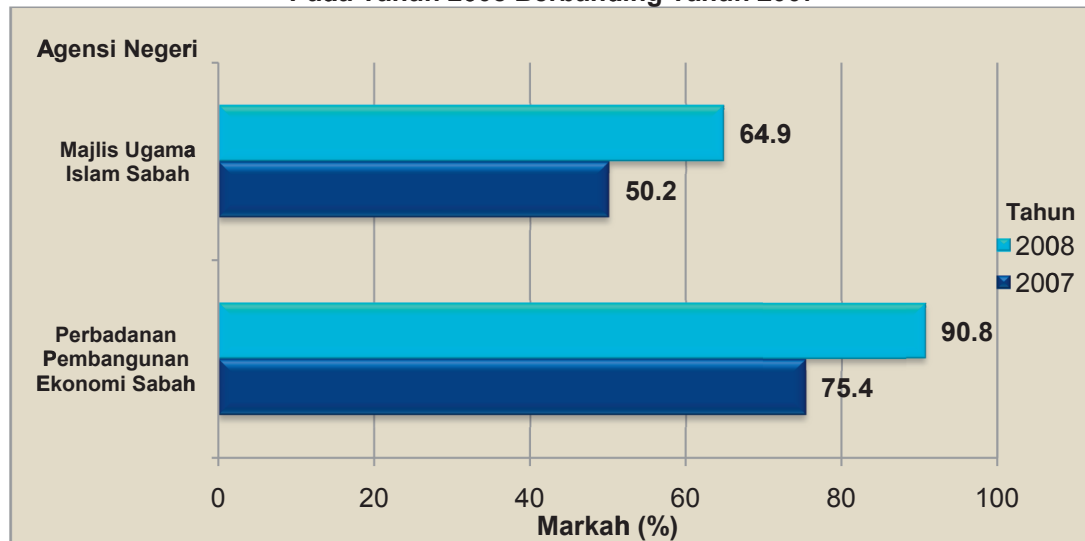
Carta 6.1
Tahap Pencapaian Pengurusan Kewangan Berdasarkan Indeks Akauntabiliti Jabatan/Agensi Negeri Pada Tahun 2008

Sumber: Rekod Jabatan Audit Negara

Bagi Agensi Negeri yang diaudit setiap tahun iaitu Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sabah dan Majlis Ugama Islam Sabah, adalah didapati pencapaian pengurusan kewangan kedua-dua Agensi Negeri tersebut telah menunjukkan peningkatan berbanding pencapaian pada tahun 2007. Pencapaian pengurusan kewangan Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sabah meningkat ke tahap sangat baik manakala pencapaian pengurusan kewangan Majlis Ugama Islam Sabah kekal di tahap memuaskan pada tahun 2008. Secara keseluruhannya, peratusan pencapaian bagi kedua-dua Agensi didapati telah meningkat kerana penambahbaikan telah dibuat terhadap kawalan pengurusan, kawalan bajet, kawalan terimaan, kawalan perbelanjaan dan pengurusan Akaun Amanah/Kumpulan Wang Amanah dan deposit. Kedudukan tahap pencapaian adalah seperti di **Carta 6.2**.

Carta 6.2
Tahap Pencapaian Pengurusan Kewangan Berdasarkan Indeks Akauntabiliti
Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sabah Dan Majlis Ugama Islam Sabah
Pada Tahun 2008 Berbanding Tahun 2007

Sumber: Rekod Jabatan Audit Negara

6.10 RUMUSAN DAN SYOR AUDIT

Secara umumnya, pencapaian pengurusan kewangan di 10 Jabatan/Agensi Negeri yang diaudit bertambah baik manakala pencapaian bagi 8 Jabatan/Agensi masih boleh dipertingkatkan lagi sekiranya Pegawai Pengawal/Ketua Jabatan mengambil tindakan memperbetulkan kelemahan-kelemahan yang telah dibangkitkan oleh pihak Audit. Jabatan/Agensi Negeri disaran mengambil tindakan *preventive* bagi memastikan kelemahan yang sama tidak berulang. Bagi memantapkan lagi pencapaian pengurusan kewangan, pertimbangan perlu diberi terhadap perkara-perkara berikut:

- a) Pegawai Pengawal/Ketua Jabatan hendaklah memantapkan sistem dan prosedur bagi membantu Jabatan/Agensi Negeri terutamanya Manual Prosedur Kerja, Fail Meja serta pemeriksaan mengejut diwujudkan dan dilaksanakan dengan teratur, lengkap dan kemas kini.
- b) Di peringkat Jabatan/Agensi Negeri, Jawatankuasa Pengurusan Kewangan Dan Akaun (JPKA) antara lainnya telah dipertanggungjawabkan untuk membincangkan isu-isu yang dibangkitkan oleh pihak Audit. Oleh itu, adalah disyorkan Jawatankuasa Audit ditubuhkan untuk memantau dan menangani perkara yang dibangkitkan oleh pihak Audit.
- c) Pegawai Pengawal/Ketua Jabatan hendaklah memastikan jawatankuasa-jawatankuasa yang telah diwujudkan berfungsi dengan berkesan dengan mematuhi Panduan Pengurusan Mesyuarat Dan Urusan Jawatankuasa-jawatankuasa Kerajaan yang dikeluarkan melalui Pekeliling Kemajuan Pentadbiran Awam Bil. 2 Tahun 1991.

- d) Memandangkan pengauditan terhadap pengurusan kewangan yang dijalankan oleh Jabatan Audit Negara bagi tujuan memberi penarafan adalah terhad kepada 18 Jabatan/Agensi Negeri sahaja, Pegawai Kewangan Negeri perlu mengarahkan Unit Audit Dalamnya menjalankan pengauditan di Jabatan yang lain untuk memastikan sama ada kelemahan yang sama juga berlaku di pejabat berkenaan. Sehubungan ini, adalah disyorkan supaya Unit Audit Dalam (UAD) bekerjasama dengan Jabatan Audit Negara untuk melaksanakan pengauditan bagi tujuan memberi penarafan terhadap tahap pengurusan kewangan Jabatan Negeri yang berkenaan.
- e) Pegawai Kewangan Negeri perlu memastikan UAD berfungsi dengan lebih cekap dan berkesan. Bagi tujuan ini, Pegawai Kewangan Negeri hendaklah memastikan UAD mempunyai kakitangan yang mencukupi dari segi bilangan, gred dan kepakaran. UAD hendaklah diberi kebebasan untuk melaksanakan pengauditan dan melaporkan penemuannya. Setiap proses kerja pengauditan mesti mempunyai mekanisme yang boleh menjamin kualiti dan integritinya.
- f) Pegawai Pengawal/Ketua Jabatan perlu memastikan segala terimaan dikendalikan mengikut peraturan terutamanya dari segi kawalan borang hasil dan penerimaan wang serta seterusnya mengambil tindakan yang proaktif untuk mengurangkan tunggakan hasil.
- g) Pegawai Pengawal/Ketua Jabatan perlu memastikan peraturan berkaitan pengurusan perolehan sentiasa dipatuhi untuk mengelakkan perolehan yang dipecah kecil dan di luar aturan.
- h) Pegawai Pengawal/Ketua Jabatan disyorkan untuk menerima pakai Pekeliling Perbendaharaan Bil. 5 Tahun 2007 mengenai Pengurusan Aset Alih Kerajaan agar Jawatankuasa Pengurusan Aset Alih Kerajaan (JKPAK) dapat ditubuhkan dan pengurusan aset dilaksanakan dengan lebih teratur dan kemas kini.
- i) Bagi memperbaiki tahap pengurusan kewangan, penglibatan Pegawai Pengawal/Ketua Jabatan perlu dipertingkatkan. Mereka perlu terlibat secara *hands on* dalam urusan tersebut.
- j) Tindakan surcaj dikenakan terhadap mereka yang gagal memungut hasil/membuat bayaran yang tidak teratur. Surcaj juga patut diambil terhadap Ketua Jabatan/Bahagian yang gagal mengambil tindakan terhadap pegawai bawahan yang cuai/gagal melaksanakan tanggungjawab.

BAHAGIAN V PENYERAHAN, PENGESAHAN, PEMBENTANGAN PENYATA KEWANGAN DAN PRESTASI KEWANGAN AGENSI NEGERI

BAHAGIAN V

PENYERAHAN, PENGESAHAN, PEMBENTANGAN PENYATA KEWANGAN DAN PRESTASI KEWANGAN AGENSI NEGERI

7. PENDAHULUAN

Bahagian ini melaporkan status penyerahan, pengesahan dan pembentangan penyata kewangan Badan Berkanun Negeri, Majlis Ugama Islam Sabah, Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah dan Pihak Berkuasa Tempatan.

7.1 PENGAUDITAN PENYATA KEWANGAN

Ketua Audit Negara bertanggungjawab melaksanakan pengauditan terhadap 41 Agensi Negeri iaitu 17 Badan Berkanun Negeri, satu Majlis Ugama Islam Sabah, satu Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah dan 22 Pihak Berkuasa Tempatan di Negeri Sabah selaras dengan kehendak Akta Audit 1957. Daripada jumlah tersebut, pengauditan bagi 17 Badan Berkanun Negeri dan 21 Pihak Berkuasa Tempatan telah dijalankan oleh Firma Audit Swasta bagi pihak Ketua Audit Negara. Lantikan Firma Audit Swasta itu adalah selaras dengan peruntukan Seksyen 7(3) Akta Audit 1957, yang memberi kuasa kepada Ketua Audit Negara melantik pihak yang berkebolehan untuk menjalankan pengauditan bagi pihak beliau. Manakala pengauditan penyata kewangan Majlis Ugama Islam Sabah, Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah dan Majlis Daerah Kunak dijalankan oleh Jabatan Audit Negara sendiri.

7.2 KEDUDUKAN PENYERAHAN PENYATA KEWANGAN

7.2.1 Mengikut undang-undang tubuh Badan Berkanun Negeri berkenaan, Enakmen Badan-badan Berkanun (Peruntukan-peruntukan Tambahan) 1997 dan Ordinan Kerajaan Tempatan 1961 (Sabah No. 11 Tahun 1961), penyata kewangan Badan Berkanun Negeri, Pihak Berkuasa Tempatan, Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah dan Majlis Ugama Islam Sabah hendaklah diaudit oleh Ketua Audit Negara. Penyata Akaun Tahunan Badan Berkanun Negeri dikehendaki dikemukakan kepada Jabatan Audit Negara dalam tempoh 7 bulan selepas penutupan akaun tahunan. Manakala Penyata Akaun Tahunan Pihak Berkuasa Tempatan pula perlu dikemukakan selewat-lewatnya pada 30 April tahun berikutnya. Sehingga 30 April 2009, sebanyak 18 penyata kewangan Badan Berkanun Negeri dan 9 penyata kewangan Pihak Berkuasa Tempatan bagi tahun berakhir 31 Disember 2007 dan 31 Disember 2008 belum diserahkan untuk pengauditan. Butiran lanjut kedudukan penyerahan dan pengauditan penyata kewangan Agensi setakat 30 April 2009 adalah seperti di **Jadual 7.1** dan **Jadual 7.2**.

Jadual 7.1
Kedudukan Penyerahan Dan Pengauditan Penyata Kewangan Tahunan
Badan Berkanun Negeri Setakat 30 April 2009

Badan Berkanun Negeri Getah 30 April 2009					
Bil.	Akaun	Penyata Terakhir Disahkan	Penyata Sedang Diaudit	Penyata Belum Serah	
				Tahun	Bil.
1.	Yayasan Tun Fuad	2008	-	-	-
2.	Perbadanan Pinjaman Sabah	2007	2008	-	-
3.	Korporasi Kemajuan Perikanan Dan Nelayan Sabah	2007	-	2008	1
4.	Lembaga Kemajuan Tanah Negeri Sabah	2007	-	2008	1
5.	Lembaga Sukan Negeri Sabah	2007	-	2008	1
6.	Lembaga Kebudayaan Negeri Sabah	2007	-	2008	1
7.	Lembaga Kemajuan Perhutanan Negeri Sabah	2007	-	2008	1
8.	Lembaga Pelabuhan-Pelabuhan Sabah	2007	-	2008	1
9.	Majlis Perkhidmatan Masyarakat Sabah	2007	-	2008	1
10.	Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sabah	2007	-	2008	1
11.	Lembaga Pelancongan Sabah	2007	-	2008	1
12.	Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah	2007	-	2008	1
13.	Korporasi Pembangunan Desa Sabah	2006	2007	2008	1
14.	Kumpulan Wang Penanaman Semula Getah Sabah	2006	2007	2008	1
15.	Lembaga Industri Getah Sabah	2006	2007	2008	1
16.	Majlis Ugama Islam Sabah	2006	2007	2008	1
17.	Taman-Taman Sabah	2006	2007	2008	1
18.	Yayasan Sabah	2006	2007	2008	1
19.	Lembaga Pembangunan Perumahan Dan Bandar	2006	-	2007-2008	2
20.	Kumpulan Wang Amanah Warisan Negeri Sabah	Belum Beroperasi			
Jumlah					18

Nota : Seksyen 4(1) Enakmen Badan Berkanun (Peruntukan Tambahan 1997), Penyata Kewangan hendaklah diserahkan untuk diaudit sebelum 31 Julai tahun berikutnya.

Sumber: Rekod Jabatan Audit Negara

Jadual 7.2
Kedudukan Penyerahan Dan Pengauditan Penyata Kewangan Tahunan
Pihak Berkuasa Tempatan Setakat 30 April 2009

Bil.	Akaun	Penyata Terakhir Disahkan	Penyata Sedang Diaudit	Penyata Belum Serah	
				Tahun	Bil.
1.	Majlis Daerah Kota Marudu/Pitas	2008	-	-	-
2.	Majlis Daerah Sipitang	2008	-	-	-
3.	Majlis Daerah Tenom	2008	-	-	-
4.	Majlis Perbandaran Tawau	2007	2008	-	-
5.	Lembaga Bandaran Kudat	2007	2008	-	-
6.	Majlis Daerah Beaufort	2007	2008	-	-
7.	Majlis Daerah Kota Belud	2007	2008	-	-
8.	Majlis Daerah Kuala Penyu	2007	2008	-	-
9.	Majlis Daerah Papar	2007	2008	-	-
10.	Majlis Daerah Penampang	2007	2008	-	-
11.	Majlis Daerah Ranau	2007	2008	-	-
12.	Majlis Daerah Semporna	2007	2008	-	-
13.	Majlis Daerah Tambunan	2007	2008	-	-
14.	Dewan Bandaraya Kota Kinabalu	2006	2007	2008	1
15.	Majlis Daerah Tuaran	2006	2007	2008	1
16.	Majlis Perbandaran Sandakan	2007	-	2008	1
17.	Majlis Daerah Beluran	2007	-	2008	1
18.	Majlis Daerah Keningau	2007	-	2008	1
19.	Majlis Daerah Kinabatangan	2007	-	2008	1
20.	Majlis Daerah Kunak	2007	-	2008	1
21.	Majlis Daerah Lahad Datu	2007	-	2008	1
22.	Majlis Daerah Nabawan	2007	-	2008	1
Jumlah					9

Sumber: Rekod Jabatan Audit Negara

7.2.2 Kelewatan penyerahan penyata kewangan Badan Berkanun Negeri adalah berpunca daripada masalah teknikal dalam sistem perakaunan berkomputer. Masalah teknikal tersebut perlu diatasi dengan segera agar kelewatan penyerahan penyata kewangan dapat diselesaikan. Bagi Pihak Berkuasa Tempatan, kelewatan penyerahan penyata kewangan lazimnya disebabkan oleh masalah kekurangan kakitangan yang berkemahiran dalam penyediaan penyata kewangan.

7.3 PENGESAHAN PENYATA KEWANGAN

Pengauditan penyata kewangan Agensi Negeri dijalankan untuk memberi pendapat sama ada penyata kewangan Agensi menggambarkan kedudukan yang benar dan saksama serta rekod perakaunan yang berkaitan telah diselenggarakan dengan teratur dan kemas kini. Pendapat yang dikeluarkan terhadap penyata kewangan adalah dijelaskan melalui persijilan iaitu sama ada Sijil Tanpa Teguran, Berteguran, Bertentangan atau Penafian. Kedudukan persijilan penyata kewangan bagi Agensi di Negeri Sabah adalah seperti berikut:

7.3.1 Badan Berkanun Negeri, Majlis Ugama Islam Sabah Dan Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah

Sehingga 30 April 2009, sejumlah 24 penyata kewangan bagi Badan Berkanun Negeri, Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah dan Majlis Ugama Islam Sabah telah disijilkan yang melibatkan 16 Sijil Tanpa Teguran dan 8 Sijil Berteguran. Perkara yang dibangkitkan dalam Sijil Berteguran antaranya adalah seperti berikut:

- a) Peruntukan hutang ragu dan rosot nilai pelaburan tidak dibuat.
- b) Perbezaan baki antara rekod Badan Berkanun Negeri dan syarikat subsidiari tidak diselaraskan.
- c) Pelunasan perbelanjaan pembangunan tidak selaras dengan piawaian perakaunan yang diluluskan.
- d) Penyata yang disatukan bagi Agensi yang mempunyai subsidiari tidak disediakan.
- e) Daftar Aset Tetap dan rekod deposit tidak diselenggarakan.
- f) Kesilapan mengambil kira pendapatan dan perbelanjaan dalam penyata kewangan.
- g) Aset tetap untuk tanah belum dibuat penilaian.

Butiran lengkap kedudukan persijilan penyata kewangan Badan Berkanun Negeri, Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah dan Majlis Ugama Islam Sabah sehingga 30 April 2009 adalah seperti di **Jadual 7.3**.

Jadual 7.3
Kedudukan Persijilan Terhadap Penyata Kewangan Tahunan Badan Berkanun Negeri,
Majlis Ugama Islam Sabah Dan Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah
Setakat 30 April 2009

Bil.	Nama Agensi	Penyata Kewangan			Jenis Sijil
		Tahun	Bil.	Tarikh	
1.	Lembaga Sukan Negeri Sabah	2007	1	20.11.2008	Tanpa Teguran
2.	Lembaga Kebudayaan Negeri Sabah	2007	1	03.11.2008	Tanpa Teguran
3.	Lembaga Kemajuan Perhutanan Negeri Sabah	2007	1	19.11.2008	Tanpa Teguran
4.	Majlis Perkhidmatan Masyarakat Sabah	2007	1	14.11.2008	Tanpa Teguran
5.	Perbadanan Pinjaman Sabah	2007	1	21.4.2008	Tanpa Teguran

Bil.	Nama Agensi	Penyata Kewangan			Jenis Sijil
		Tahun	Bil.	Tarikh	
6.	Lembaga Pelancongan Sabah	2007	1	18.11.2008	Tanpa Teguran
7.	Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah	2007	1	29.10.2008	Tanpa Teguran
8.	Lembaga Pelabuhan-Pelabuhan Sabah	2006	1	5.3.2008	Tanpa Teguran
		2007	1	3.11.2008	Tanpa Teguran
9.	Korporasi Pembangunan Desa Sabah	2006	1	8.4.2008	Tanpa Teguran
10.	Lembaga Industri Getah Sabah	2006	1	11.12.2008	Tanpa Teguran
11.	Taman-Taman Sabah	2006	1	28.4.2008	Tanpa Teguran
12.	Yayasan Sabah	2006	1	14.4.2008	Tanpa Teguran
13.	Yayasan Tun Fuad	2006	1	29.2.2008	Berteguran
		2007	1	15.7.2008	Tanpa Teguran
		2008	1	16.4.2009	Tanpa Teguran
14.	Lembaga Kemajuan Tanah Negeri Sabah	2006	1	1.4.2008	Berteguran
		2007	1	13.11.2008	Tanpa Teguran
15.	Korporasi Kemajuan Perikanan Dan Nelayan Sabah	2007	1	29.10.2008	Berteguran
16.	Perbadanan Pembangunan Ekonomi Negeri Sabah	2006	1	25.1.2008	Berteguran
		2007	1	17.9.2008	Berteguran
17.	Kumpulan Wang Penanaman Semula Getah Sabah	2006	1	2.12.2008	Berteguran
18.	Lembaga Pembangunan Perumahan Dan Bandar	2006	1	21.1.2008	Berteguran
19.	Majlis Ugama Islam Sabah	2006	1	05.1.2009	Berteguran
20.	Kumpulan Wang Amanah Warisan Negeri Sabah	Belum Beroperasi			
Jumlah			24		

Sumber : Rekod Jabatan Audit Negara

7.3.2 Pihak Berkuasa Tempatan

a) Persijilan Penyata Kewangan

Sehingga 30 April 2009, sebanyak 27 penyata kewangan Pihak Berkuasa Tempatan telah disijilkan yang melibatkan 22 Sijil Tanpa Teguran dan 5 Sijil Berteguran. Perkara yang sering dibangkitkan dalam Sijil Berteguran adalah baki bank tidak dapat disahkan kerana Penyata Penyesuaian Bank tidak disediakan. Butiran lengkap kedudukan persijilan penyata kewangan Pihak Berkuasa Tempatan adalah seperti di **Jadual 7.4**.

Jadual 7.4
Kedudukan Persijilan Penyata Kewangan Tahunan
Pihak Berkuasa Tempatan Setakat 30 April 2009

Bil.	Nama Agensi	Penyata Kewangan			Jenis Sijil
		Tahun	Bil.	Tarikh	
1.	Majlis Daerah Kota Marudu/Pitas	2007	1	18.11.2008	Tanpa Teguran
		2008	1	30.4.2009	Tanpa Teguran
2.	Majlis Daerah Sipitang	2008	1	1.4.2009	Tanpa Teguran
3.	Majlis Daerah Tenom	2007	1	11.4.2008	Tanpa Teguran
		2008	1	30.4.2009	Tanpa Teguran
4.	Majlis Perbandaran Sandakan	2007	1	30.3.2009	Tanpa Teguran
5.	Majlis Perbandaran Tawau	2007	1	2.2.2009	Tanpa Teguran
6.	Lembaga Bandaran Kudat	2007	1	19.1.2009	Tanpa Teguran
7.	Majlis Daerah Beaufort	2007	1	15.7.2008	Tanpa Teguran
8.	Majlis Daerah Beluran	2007	1	30.3.2009	Tanpa Teguran
9.	Majlis Daerah Kinabatangan	2007	1	13.4.2009	Tanpa Teguran
10.	Majlis Daerah Kota Belud	2007	1	9.9.2008	Tanpa Teguran
11.	Majlis Daerah Kuala Penyu	2007	1	29.8.2008	Tanpa Teguran
12.	Majlis Daerah Kunak	2006	1	25.9.2008	Tanpa Teguran
		2007	1	25.9.2008	Tanpa Teguran
13.	Majlis Daerah Lahad Datu	2007	1	16.4.2009	Tanpa Teguran

Bil.	Nama Agensi	Penyata Kewangan			Jenis Sijil
		Tahun	Bil.	Tarikh	
14.	Majlis Daerah Papar	2007	1	5.9.2008	Tanpa Teguran
15.	Majlis Daerah Penampang	2007	1	5.3.2009	Tanpa Teguran
16.	Majlis Daerah Ranau	2007	1	15.7.2008	Tanpa Teguran
17.	Majlis Daerah Semporna	2007	1	31.3.2008	Tanpa Teguran
18.	Majlis Daerah Tambunan	2007	1	21.5.2008	Tanpa Teguran
19.	Majlis Daerah Nabawan	2005	1	26.9.2008	Berteguran
		2006	1	26.9.2008	Berteguran
		2007	1	28.4.2009	Tanpa Teguran
20.	Dewan Bandaraya Kota Kinabalu	2006	1	29.1.2008	Berteguran
21.	Majlis Daerah Keningau	2007	1	31.3.2009	Berteguran
22.	Majlis Daerah Tuaran	2006	1	23.1.2009	Berteguran
Jumlah			27		

Sumber : Rekod Jabatan Audit Negara

b) Asas Penyediaan Penyata Kewangan

Pada masa ini, penyata kewangan Pihak Berkuasa Tempatan disediakan mengikut asas penerimaan dan pembayaran tunai. Menurut asas ini, hasil dan harta berkaitan diiktiraf semasa diterima dan bukan semasa diperolehi, manakala perbelanjaan diiktiraf semasa dibayar dan bukan semasa dilakukan. Penggunaan asas perakaunan tunai ini dibenarkan di bawah Arahan Kewangan Pihak Berkuasa Tempatan Negeri Sabah 1961 Bil. 273 (*Appendix T*). Bagaimanapun, penggunaan asas tunai ini menyebabkan kelemahan-kelemahan berikut:

- i) Kedudukan aset tetap dari segi penambahan atau pengurangan serta susut nilai tidak diambil kira.
- ii) Prestasi kutipan hasil dan perbelanjaan secara menyeluruh tidak dapat dinilai kerana hasil dan perbelanjaan terakru tidak didedahkan.
- iii) Penilaian terhadap liabiliti Pihak Berkuasa Tempatan tidak dapat dibuat kerana liabiliti semasa dan liabiliti jangka panjang tidak diambil kira di dalam Penyata Harta Dan Tanggungan.
- iv) Polisi perakaunan dan nota kepada akaun tidak disediakan dengan lengkap yang menjelaskan butiran di penyata kewangan.

Bagi membolehkan penilaian yang tepat terhadap keberkesanan pengurusan dan prestasi kewangan Pihak Berkuasa Tempatan, penyata kewangan perlu disediakan mengikut asas akruan. Di samping itu, perubahan ini amat penting dan relevan dengan perkembangan perakaunan global masa kini. Sistem perakaunan yang diterima umum berdasarkan piawaian antarabangsa adalah asas akruan manakala sistem pelaporan penyata kewangan adalah mengikut *Financial Reporting Standards (FRS)* dan bagi entiti kecil menggunakan *Public Entity Reporting Standards (PERS)*. Justeru selaras dengan perkembangan ini, Kementerian Kerajaan Tempatan Dan Perumahan Negeri serta Pihak Berkuasa Tempatan sendiri perlu mengambil inisiatif untuk mengguna pakai pelaporan kewangan antarabangsa.

Kementerian Kerajaan Tempatan Dan Perumahan Negeri harus mempertimbangkan secara serius untuk meminda Arahan Kewangan Pihak Berkuasa Tempatan Bil. 273 (*Paragraph 3 of Appendix T*) supaya penyata kewangan Pihak Berkuasa Tempatan disediakan mengikut asas akruan dan mengambil inisiatif membantu Pihak Berkuasa

Tempatan dengan menganjurkan kursus dan latihan berkaitan penyediaan rekod-rekod kewangan/penyata kewangan berasaskan akruan. Kementerian Kerajaan Tempatan Dan Perumahan Negeri juga boleh mempertimbangkan untuk menyediakan peruntukan bagi membiayai pembangunan perisian sistem perakaunan akruan yang seragam untuk kegunaan semua Pihak Berkuasa Tempatan. Pihak Berkuasa Tempatan pula hendaklah komited untuk menjayakan peralihan asas penyediaan penyata kewangan ini dengan sentiasa mengemaskinikan rekod-rekod kewangan dan berusaha mempelajari kaedah penyediaan penyata kewangan berasaskan akruan. Sebagai permulaan, Pihak Berkuasa Tempatan boleh mempertimbangkan untuk melantik firma perakaunan swasta untuk menyediakan penyata kewangan berasaskan akruan.

7.4 PEMBENTANGAN PENYATA KEWANGAN

Mengikut Enakmen Badan-badan Berkanun (Peruntukan-peruntukan Tambahan) 1997 dan Ordinan Kerajaan Tempatan 1961, penyata kewangan Badan Berkanun Negeri dan Pihak Berkuasa Tempatan yang telah diaudit hendaklah dibentangkan di Dewan Undangan Negeri. Sebanyak 37 penyata kewangan bagi 25 Agensi Negeri yang telah disahkan sehingga 30 April 2009 belum dibentangkan. Butiran lanjut seperti di **Jadual 7.5** dan **Jadual 7.6**.

Jadual 7.5
Kedudukan Pembentangan Penyata Kewangan Badan Berkanun Negeri,
Majlis Ugama Islam Dan Perbadanan Baitulmal Negeri
Setakat 30 April 2009

Bil.	Akaun	Penyata Terakhir Disahkan	Penyata Terakhir Dibentang	Penyata Belum Dibentangkan	
				Tahun	Bil.
1.	Korporasi Pembangunan Desa Sabah	2006	2006	-	-
2.	Lembaga Pembangunan Perumahan Dan Bandar	2006	2006	-	-
3.	Perbadanan Pinjaman Sabah	2007	2007	-	-
4.	Perbadanan Pembangunan Ekonomi Negeri Sabah	2007	2007	-	-
5.	Taman-Taman Sabah	2006	2006	-	-
6.	Yayasan Tun Fuad	2007	2007	-	-
7.	Yayasan Sabah	2006	2006	-	-
8.	Korporasi Kemajuan Perikanan Dan Nelayan Sabah	2007	2006	2007	1
9.	Lembaga Kemajuan Tanah Negeri Sabah	2007	2006	2007	1
10.	Lembaga Sukan Negeri Sabah	2007	2006	2007	1
11.	Lembaga Kebudayaan Negeri Sabah	2007	2006	2007	1
12.	Lembaga Kemajuan Perhutanan Negeri Sabah	2007	2006	2007	1
13.	Lembaga Pelabuhan-Pelabuhan Sabah	2007	2006	2007	1
14.	Majlis Perkhidmatan Masyarakat Sabah	2007	2006	2007	1
15.	Lembaga Pelancongan Sabah	2007	2006	2007	1
16.	Kumpulan Wang Penanaman Semula Getah Sabah	2006	2005	2006	1
17.	Lembaga Industri Getah Sabah	2006	2005	2006	1
18.	Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah	2007	-	2005-2007	3
19.	Majlis Ugama Islam Sabah	2006	2001	2002-2006	5
20.	Kumpulan Wang Amanah Warisan Negeri Sabah	Belum Beroperasi			
Jumlah					18

Sumber : Rekod Jabatan Audit Negara

Jadual 7.6
Kedudukan Pembentangan Penyata Kewangan
Pihak Berkuasa Tempatan Setakat 30 April 2008

Bil.	Akaun	Penyata Terakhir Disahkan	Penyata Terakhir Dibentang	Penyata Belum Dibentangkan	
				Tahun	Bil.
1.	Dewan Bandaraya Kota Kinabalu	2006	2006	-	-
2.	Majlis Daerah Beaufort	2007	2007	-	-
3.	Majlis Daerah Kinabatangan	2007	2006	-	-
4.	Majlis Daerah Kota Belud	2007	2007	-	-
5.	Majlis Daerah Kuala Penyu	2007	2007	-	-
6.	Majlis Daerah Papar	2007	2007	-	-
7.	Majlis Daerah Ranau	2007	2007	-	-
8.	Majlis Daerah Semporna	2007	2007	-	-
9.	Majlis Daerah Tambunan	2007	2007	-	-
10.	Majlis Perbandaran Sandakan	2007	2006	2007	1
11.	Majlis Perbandaran Tawau	2007	2006	2007	1
12.	Lembaga Bandaran Kudat	2007	2006	2007	1
13.	Majlis Daerah Beluran	2007	2003-2004	2007	1
14.	Majlis Daerah Keningau	2007	2006	2007	1
15.	Majlis Daerah Lahad Datu	2007	2006	2007	1
16.	Majlis Daerah Penampang	2007	2006	2007	1
17.	Majlis Daerah Sipitang	2008	2007	2008	1
18.	Majlis Daerah Kota Marudu/Pitas	2008	2006	2007-2008	2
19.	Majlis Daerah Kunak	2007	2001-2005	2006-2007	2
20.	Majlis Daerah Tenom	2008	2006	2007-2008	2
21.	Majlis Daerah Tuaran	2006	2003	2005-2006	2
22.	Majlis Daerah Nabawan	2007	2004	2005-2007	3
Jumlah					19

Sumber : Rekod Jabatan Audit Negara

7.5 PRESTASI KEWANGAN

7.5.1 Analisis Kedudukan Kewangan

Sehingga 30 April 2009, penyata kewangan bagi 11 Badan Berkanun Negeri, satu Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah dan 20 Pihak Berkuasa Tempatan bagi tahun berakhir 31 Disember 2007 telah disahkan. Pada tahun berakhir 31 Disember 2007, sebanyak 9 Badan Berkanun Negeri telah berjaya mengurangkan perbelanjaan dengan mempunyai surplus pendapatan. Sebanyak 10 Badan Berkanun Negeri dan satu Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah dapat menampung liabiliti semasa dan mengakhiri tahun kewangan dengan lebih harta bersih semasa. Sementara itu, sebanyak 14 Pihak Berkuasa Tempatan mengakhiri tahun kewangan 2007 dengan lebih pendapatan, manakala 6 Pihak Berkuasa Tempatan lagi mengalami kurangan/defisit. Namun begitu, sebanyak 18 Pihak Berkuasa Tempatan jumlah aset semasanya dapat menampung liabiliti semasa sementara 2 yang lain mengalami kurangan harta semasa. Butiran lengkap adalah seperti di **Jadual 7.7** dan **Jadual 7.8**.

Jadual 7.7
Prestasi Kewangan
Badan Berkanun Negeri Dan Perbadanan Baitulmal Negeri
Bagi Tahun Berakhir 31 Disember 2007

Bil.	Nama Agensi	Penyata Pendapatan			Lembaran Imbangan		
		Hasil (RM Juta)	Perbelanjaan (RM Juta)	Surplus/ (Defisit) (RM Juta)	Aset Semasa (RM Juta)	Liabiliti Semasa (RM Juta)	Harta/ (Liabiliti) Bersih Semasa (RM Juta)
1.	Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah	0.47	1.17	(0.70)	3.80	0.03	3.77
2.	Korporasi Kemajuan Perikanan Dan Nelayan Sabah	11.99	8.29	3.70	40.47	65.77	(25.30)
3.	Yayasan Tun Fuad	0.41	0.05	0.36	12.52	0.003	12.51
4.	Lembaga Kemajuan Tanah Negeri Sabah	302.55	83.11	219.44	348.85	60.08	288.77
5.	Lembaga Sukan Negeri Sabah	13.01	11.38	1.63	6.42	2.08	4.34
6.	Lembaga Kebudayaan Negeri Sabah	7.18	7.39	(0.19)	2.69	0.32	2.37
7.	Lembaga Kemajuan Perhutanan Negeri Sabah	11.64	14.99	(3.35)	14.95	4.04	10.91
8.	Lembaga Pelabuhan-Pelabuhan Sabah	42.57	31.84	10.73	337.57	43.18	294.39
9.	Majlis Perkhidmatan Masyarakat Sabah	2.59	1.75	0.84	2.42	0.11	2.31
10.	Perbadanan Pinjaman Sabah	78.88	60.62	18.26	1,070.78	977.39	93.39
11.	Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sabah	168.97	68.45	100.52	345.70	261.67	84.03
12.	Lembaga Pelancongan Sabah	28.30	22.64	5.66	48.05	4.19	43.86

Sumber : Penyata Kewangan Badan Berkanun Negeri Dan Perbadanan Baitulmal Negeri Sabah

Jadual 7.8
Prestasi Kewangan Pihak Berkuasa Tempatan
Bagi Tahun Berakhir 31 Disember 2007

Bil.	Nama Agensi	Penyata Pendapatan			Lembaran Imbangan		
		Hasil (RM Juta)	Perbelanjaan (RM Juta)	Surplus/ (Defisit) (RM Juta)	Aset Semasa (RM Juta)	Liabiliti Semasa (RM Juta)	Harta/ (Liabiliti) Bersih Semasa (RM Juta)
1.	Majlis Perbandaran Sandakan	33.86	34.54	(0.68)	5.61	81.81	(76.20)
2.	Majlis Perbandaran Tawau	37.59	30.40	7.19	34.99	3.07	31.92
3.	Lembaga Bandaran Kudat	4.60	4.28	0.32	3.81	1.70	2.11
4.	Majlis Daerah Beaufort	3.51	3.18	0.33	2.88	0.05	2.83
5.	Majlis Daerah Beluran	2.11	1.22	0.89	4.04	1.75	2.29
6.	Majlis Daerah Keningau	9.84	6.06	3.78	4.04	0.95	3.09
7.	Majlis Daerah Kinabatangan	3.67	3.13	0.53	2.02	0.50	1.52

Bil.	Nama Agensi	Penyata Pendapatan			Lembaran Imbangan		
		Hasil (RM Juta)	Perbelanjaan (RM Juta)	Surplus/ (Defisit) (RM Juta)	Aset Semasa (RM Juta)	Liabiliti Semasa (RM Juta)	Harta/ (Liabiliti) Bersih Semasa (RM Juta)
8.	Majlis Daerah Kota Belud	2.93	3.08	(0.15)	5.90	1.92	3.98
9.	Majlis Daerah Kota Marudu/Pitas	2.12	2.43	(0.31)	1.02	0.51	0.51
10.	Majlis Daerah Kuala Penyu	1.27	1.12	0.15	0.34	0.31	0.03
11.	Majlis Daerah Kunak	1.12	1.08	0.04	0.31	0.10	0.21
12.	Majlis Daerah Lahad Datu	13.40	12.48	0.92	5.09	2.15	2.94
13.	Majlis Daerah Nabawan	0.52	0.68	(0.16)	0.06	0.63	(0.57)
14.	Majlis Daerah Papar	5.00	3.94	1.06	1.72	0.76	0.96
15.	Majlis Daerah Penampang	20.33	13.29	7.04	24.51	0.27	24.24
16.	Majlis Daerah Ranau	2.39	1.71	0.68	1.42	0.02	1.40
17.	Majlis Daerah Sipitang	2.17	2.09	0.08	2.77	0.07	2.70
18.	Majlis Daerah Semporna	4.88	5.28	(0.40)	2.06	0.13	1.93
19.	Majlis Daerah Tambunan	1.79	1.39	0.40	1.02	0.04	0.98
20.	Majlis Daerah Tenom	2.45	2.77	(0.32)	2.01	0.34	1.67

Sumber : Penyata Kewangan Pihak Berkuasa Tempatan

7.5.2 Analisis Tunggakan Hasil Cukai Perkara Am

Analisis Tunggakan Hasil Cukai Perkara Am adalah disedia berdasarkan Penyata Tunggakan Hasil Cukai Perkara Am dan Penyata Kewangan bagi tahun 2007 yang telah disahkan. Secara keseluruhan, Tunggakan Hasil Cukai Perkara Am Pihak Berkuasa Tempatan meningkat sejumlah RM2.73 juta iaitu daripada tunggakan sejumlah RM42.01 juta pada tahun 2006 menjadi RM44.72 juta pada tahun 2007. Hasil analisis tersebut mendapati 2 Pihak Berkuasa Tempatan mencatat penurunan dalam tunggakan Hasil Cukai Perkara Am pada tahun 2007. Manakala 15 Pihak Berkuasa Tempatan yang lain telah mencatatkan pertambahan dalam Tunggakan Hasil Cukai Perkara Am. Peningkatan Tunggakan Hasil Cukai Perkara Am antara lainnya disebabkan oleh masalah kekurangan kakitangan untuk melaksanakan penguatkuasaan terhadap pembayar cukai yang tidak membuat bayaran dan penambahan bilangan bangunan dalam kawasan perkadaran. Berdasarkan kepada analisis tersebut juga menunjukkan Tunggakan Hasil Cukai Perkara Am Majlis Daerah Penampang mencatat peningkatan paling tinggi iaitu daripada RM6.89 juta pada tahun 2006 menjadi RM8.30 juta pada tahun 2007. Majlis Daerah Kinabatangan dan Majlis Daerah Beluran pula belum mengenakan Cukai Perkara Am pada tahun 2006 dan 2007, manakala Tunggakan Hasil Cukai Perkara Am bagi Majlis Daerah Kunak tidak diketahui kerana Majlis berkenaan tidak menyediakan Penyata Tunggakan Hasil pada akhir tahun 2006 dan 2007. Butiran lanjut seperti di **Jadual 7.9**.

Jadual 7.9
Analisis Tunggakan Hasil Cukai Perkara Am Pada Tahun 2006 Dan 2007

Bil.	Nama Agensi Pihak Berkuasa Tempatan	Tahun		Peningkatan/ (Penurunan) (RM Juta)
		2006 (RM Juta)	2007 (RM Juta)	
1.	Majlis Perbandaran Sandakan	11.30	11.99	0.69
2.	Majlis Perbandaran Tawau	8.30	9.24	0.94
3.	Lembaga Bandaran Kudat	0.97	1.13	0.16
4.	Majlis Daerah Beaufort	1.11	1.19	0.08
5.	Majlis Daerah Keningau	4.13	4.74	0.61
6.	Majlis Daerah Kota Belud	0.26	0.25	(0.01)
7.	Majlis Daerah Kota Marudu/Pitas	0.46	0.48	0.02
8.	Majlis Daerah Kuala Penyu	0.09	0.12	0.03
9.	Majlis Daerah Lahad Datu	4.72	2.80	(1.92)
10.	Majlis Daerah Papar	2.00	2.54	0.54
11.	Majlis Daerah Penampang	6.89	8.30	1.41
12.	Majlis Daerah Ranau	0.49	0.51	0.02
13.	Majlis Daerah Semporna	0.32	0.35	0.03
14.	Majlis Daerah Sipitang	0.02	0.07	0.05
15.	Majlis Daerah Tambunan	0.12	0.13	0.01
16.	Majlis Daerah Tenom	0.83	0.88	0.05
17.	Majlis Daerah Nabawan	~*	0.02	-
Jumlah		42.01	44.74	2.73

Sumber : Rekod Jabatan Audit Negara

Nota: *Tunggakan Cukai Perkara Am Majlis Daerah Nabawan pada tahun 2006 adalah berjumlah RM2,800

7.6 RUMUSAN DAN SYOR AUDIT

Secara keseluruhannya, prestasi penyerahan penyata kewangan Badan Berkanun Negeri dan Pihak Berkuasa Tempatan bertambah baik. Dalam aspek persijilan penyata kewangan, Agensi yang telah diberi Sijil Berteguran hendaklah meningkatkan pencapaian pengurusan kewangan dan perakaunan Agensi selaras dengan standard perakaunan dan peraturan kewangan yang diluluskan. Selain itu, tunggakan hasil Cukai Perkara Am masih tinggi dan Pihak Berkuasa Tempatan hendaklah mengambil tindakan yang lebih tegas untuk mengutip tunggakan hasil cukai. Ketua-ketua Agensi hendaklah meningkatkan penyeliaan di Bahagian Kewangan serta memberikan latihan kepada penjawat awam di Bahagian Kewangan dan operasi supaya mereka lebih kompeten, berintegriti dan berakauntabiliti dalam melaksanakan tugas.

**BAHAGIAN VI
PEMBENTANGAN
LAPORAN KETUA AUDIT NEGARA
DAN MESYUARAT JAWATANKUASA
KIRA-KIRA WANG AWAM NEGERI**

BAHAGIAN VI
PEMBENTANGAN LAPORAN KETUA AUDIT NEGARA
DAN MESYUARAT JAWATANKUASA KIRA-KIRA WANG AWAM NEGERI

8. PEMBENTANGAN LAPORAN KETUA AUDIT NEGARA MENGENAI PENYATA KEWANGAN

Mengikut perkara 112(A) Perlembagaan Persekutuan, Laporan Ketua Audit Negara mengenai Penyata Kewangan Kerajaan Negeri hendaklah dibentangkan di Dewan Undangan Negeri. Laporan Ketua Audit Negara mengenai Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah bagi tahun 2007 telah dibentangkan di Dewan Undangan Negeri pada 25 Ogos 2008.

9. MESYUARAT JAWATANKUASA KIRA-KIRA WANG AWAM NEGERI

Jawatankuasa Kira-kira Wang Awam Negeri tidak mengadakan mesyuarat pada tahun 2008 kerana Dewan Undangan Negeri dibubarkan dan pilihanraya umum diadakan pada bulan Mac 2008. Jawatankuasa Kira-kira Wang Awam Negeri yang baru telah dilantik pada 12 Jun 2008. Mesyuarat pertama diadakan pada 19 Mac 2009 dan Jabatan Audit Negara telah membentangkan isu-isu Laporan Ketua Audit Negara tahun 2006 dan 2007 untuk tindakan Jawatankuasa memanggil Ketua Jabatan terlibat memberi penjelasan. Mesyuarat kedua diadakan pada 19 dan 20 Mei 2009 untuk membincangkan isu yang dibangkitkan dalam Laporan Ketua Audit Negara tahun 2006. Sebanyak 6 Jabatan telah dipanggil untuk memberi penjelasan dan keterangan berhubung isu berbangkit.

PENUTUP

PENUTUP

Pelaksanaan Indeks Akauntabiliti Pengurusan Kewangan yang dilaksanakan buat kali kedua pada tahun 2008 telah menunjukkan pencapaian pengurusan kewangan Jabatan/Agensi Negeri yang bertambah baik namun masih berlaku beberapa kelemahan seperti yang dilaporkan.

Kelemahan dalam penyediaan penyata kewangan Agensi Negeri dan pengurusan kewangan yang dilaporkan dalam Laporan ini menggambarkan bahawa tahap akauntabiliti pengurusan wang awam masih perlu dipertingkatkan. Langkah pembetulan perlu diambil bagi memastikan wujudnya akauntabiliti dan integriti dalam pengurusan kewangan.

Antara faktor utama yang menyebabkan wujudnya kelemahan dalam penyediaan penyata kewangan Agensi Negeri dan pengurusan kewangan adalah ketiadaan penyeliaan yang rapi dan latihan yang bersesuaian tidak diberi kepada pegawai. Oleh itu, adalah disyorkan Pegawai Pengawal yang terlibat mematuhi standard perakaunan dan prosedur kewangan, menyelia kerja yang dilaksanakan oleh pegawai, menyediakan prosedur kerja yang lengkap dan mengadakan program latihan/kursus yang berterusan kepada pegawai yang terlibat dalam pengurusan kewangan agar mereka dapat meningkatkan pengetahuan dan kompetensi dalam melaksanakan tugas.

Memandangkan pengauditan yang dijalankan oleh Jabatan Audit Negara adalah berdasarkan persampelan dan skop tertentu, Pegawai Pengawal yang terlibat juga perlu mengaturkan supaya pemeriksaan secara menyeluruh dijalankan untuk menentukan sama ada kelemahan yang sama juga berlaku di bahagian lain yang tidak diaudit dan seterusnya mengambil tindakan pembetulan.

JABATAN AUDIT NEGARA
Putrajaya

8 Julai 2009

LAMPIRAN

**SIJIL KETUA AUDIT NEGARA
MENGENAI PENYATA KEWANGAN
KERAJAAN NEGERI SABAH
BAGI TAHUN BERAKHIR 31 DISEMBER 2008**

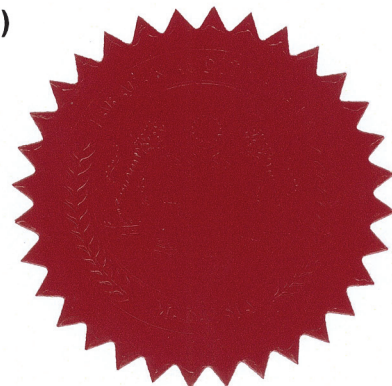
Penyata Kewangan Kerajaan Negeri Sabah bagi tahun berakhir 31 Disember 2008 telah diaudit atas arahan saya selaras dengan Akta Audit 1957. Pihak pengurusan Kerajaan Negeri adalah bertanggungjawab terhadap Penyata Kewangan ini dan tanggungjawab saya adalah mengaudit dan memberi pendapat terhadap Penyata Kewangan tersebut. Pengauditan telah dilaksanakan dengan berpandukan piawaian pengauditan yang diluluskan.

Pada pendapat saya, Penyata Kewangan ini memberi gambaran yang benar dan saksama mengenai kedudukan kewangan Kerajaan Negeri Sabah pada 31 Disember 2008; hasil operasi serta aliran tunainya bagi tahun tersebut berdasarkan piawaian perakaunan yang diluluskan. Rekod perakaunannya telah diselenggarakan dengan teratur dan kemas kini.

(TAN SRI DATO' SETIA HAJI AMBRIN BIN BUANG)

Ketua Audit Negara
Malaysia.

Putrajaya
23 Jun 2009

LEMBARAN IMBANGAN
seperti pada 31 Disember 2008

<u>Penyata</u>		<u>Nota</u>	<u>2008</u>	<u>2007</u>
			RM	RM
WANG AWAM				
A	WANGTUNAI	8	87,290,862	65,553,900
B	PELABURAN	9	1,966,574,497	1,497,574,497
			<u>2,053,865,359</u>	<u>1,563,128,397</u>
DIPEGANG BAGI: KUMPULANWANG DISATUKAN				
C	AKAUN HASIL DISATUKAN	10	2,407,438,021	1,769,953,955
D	AKAUN PINJAMAN DISATUKAN	11	-	-
E	AKAUN AMANAH DISATUKAN	12	(353,572,662)	(206,825,558)
			<u>2,053,865,359</u>	<u>1,563,128,397</u>

Lembaran Imbangan ini hendaklah dibaca bersama dengan penyata dan nota yang dilampirkan.

CHUI NGET NGO
Bendahari Negeri Sabah

17 April 2009

DATUK HAJI YUSOFF BIN DATUK HAJI MOHD. KASSIM
Setiausaha Tetap
Kementerian Kewangan Sabah

17 April 2009

PENYATA PENERIMAAN DAN PEMBAYARAN WANGTUNAI
seperti pada 31 Disember 2008

	<u>Nota</u> 13	<u>2008</u> RM	<u>2007</u> RM
TERIMAAN			
Hasil	Penyata C1		
Hasil Cukai	1,370,952,519.54		1,091,088,529.40
Hasil Bukan Cukai	1,651,454,918.61		1,411,843,354.38
Terimaan Bukan Hasil	<u>318,903,175.65</u>	<u>3,341,310,613.80</u>	<u>276,172,431.67</u>
			2,779,104,315.45
Pinjaman	Penyata E1a		
Wang Pinjaman Persekutuan	536,770,923.00	536,770,923.00	425,816,565.00
			425,816,565.00
Terimaan Lain	Penyata E/E1a		
Terimaan Amanah	75,037,419.36		80,377,764.04
Bayaran Balik Pemberian Persekutuan	35,655,011.63		56,181,960.78
Hasil Pembangunan Yang Lain	<u>55,412,054.55</u>	<u>166,104,485.54</u>	<u>71,626,139.15</u>
			208,185,863.97
Jumlah Terimaan		<u>4,044,186,022.34</u>	<u>3,413,106,744.42</u>
BAYARAN			
Perbelanjaan Mengurus	Penyata C2		
Emolumen	556,925,000.67		497,273,589.52
Perbelanjaan Berulang	862,746,457.27		606,182,395.82
Perbelanjaan Khas	<u>795,402,271.22</u>	<u>2,215,073,729.16</u>	<u>593,099,142.27</u>
			1,696,555,127.61
Perbelanjaan Pembangunan	Penyata E1		
Langsung	762,851,589.68		970,268,869.85
Pinjaman	<u>536,770,923.00</u>	<u>1,299,622,512.68</u>	<u>425,816,565.00</u>
			1,396,085,434.85
Perbelanjaan Modal	Penyata B		
Pembelian Instrumen Kewangan	469,000,000.00	469,000,000.00	225,956,268.80
			225,956,268.80
Bayaran Balik Pinjaman	Penyata C2		
Pinjaman Dalam Negeri	38,752,818.45		97,050,745.02
Pinjaman Luar Negeri	<u>-</u>	<u>38,752,818.45</u>	<u>-</u>
			97,050,745.02
Jumlah Bayaran		<u>4,022,449,060.29</u>	<u>3,415,647,576.28</u>
Tambahan/(Kurangan) Wangtunai		<u>21,736,962.05</u>	<u>(2,540,831.86)</u>
Wangtunai Pada 01 Januari	Penyata A	65,553,900.02	68,094,731.88
Tambah/(Kurang) Wangtunai		<u>21,736,962.05</u>	<u>(2,540,831.86)</u>
WANGTUNAI PADA 31 DISEMBER		<u>87,290,862.07</u>	<u>65,553,900.02</u>

Penyata Penerimaan dan Pembayaran Wangtunai ini hendaklah dibaca bersama dengan penyata dan nota yang dilampirkan.

CHUI NGET NGO
Bendahari Negeri Sabah

17 April 2009

DATUK HAJI YUSOFF BIN DATUK HAJI MOHD. KASSIM
Setiausaha Tetap
Kementerian Kewangan Sabah

17 April 2009

PENYATA AKAUN MEMORANDUM
seperti pada 31 Disember 2008

<u>Penyata</u>	<u>Nota</u>	<u>2008</u>	<u>2007</u>
		RM	RM
ASET			
F1 PINJAMAN BOLEH DITUNTUT	14a	1,649,512,434	1,554,682,969
F2 PELABURAN	14b	3,173,693,597	2,942,558,374
F3 TUNGGAKAN HASIL	14c	460,106,971	448,664,223
TANGGUNGAN			
G1 HUTANG AWAM	15a	2,364,520,671	1,879,871,309

Penyata Akaun Memorandum ini hendaklah dibaca bersama dengan penyata dan nota yang dilampirkan.

CHUANGET NGO
 Bendahari Negeri Sabah

17 April 2009

DATUK HAJI YUSOFF BIN DATUK HAJI MOHD. KASSIM
 Setiausaha Tetap
 Kementerian Kewangan Sabah

17 April 2009

C PENYATA AKAUN HASIL YANG DISATUKAN

bagi tahun berakhir 31 Disember 2008

Perihal	2008			2007	
	Anggaran Disemak RM	Sebenar		Sebenar	
		RM	% Anggaran	RM	% Anggaran
Baki Pada 1 Januari		1,769,953,954.60		1,184,455,511.78	
C1 HASIL					
Hasil Cukai	1,106,193,320.00	1,370,952,519.54	123.93	1,091,088,529.40	139.66
Hasil Bukan Cukai	1,494,875,090.00	1,651,454,918.61	110.47	1,411,843,354.38	116.16
Terimaan Bukan Hasil	294,557,160.00	318,903,175.65	108.27	276,172,431.67	102.66
JUMLAH HASIL	2,895,625,570.00	3,341,310,613.80	115.39	2,779,104,315.45	122.66
C2 PERBELANJAAN MENGURUS					
Emolumen	603,231,316.30	556,925,000.67	92.32	497,273,589.52	88.39
Perbelanjaan-perbelanjaan Lain Berulang Tiap-tiap Tahun	951,108,916.02	862,746,457.27	90.71	703,233,140.84	88.25
Perbelanjaan Khas	936,651,986.88	834,155,089.67	89.06	593,099,142.27	90.53
Perbelanjaan Mengurus (Tanpa Pindahan)	2,490,992,219.20	2,253,826,547.61	90.48	1,793,605,872.63	89.03
Pindahan Lebihan Hasil dari Perbelanjaan Mengurus		450,000,000.00		400,000,000.00	
Jumlah Perbelanjaan Mengurus		2,703,826,547.61		2,193,605,872.63	
Lebihan/(Kurangan) Bagi Tahun (C1-C2)		637,484,066.19		585,498,442.82	
BAKI PADA 31 DISEMBER		2,407,438,020.79		1,769,953,954.60	

Butir Lanjut : Penyata C1 dan C2

CHUI NGET NGO
Bendahari Negeri Sabah

17 April 2009

DATUK HAJI YUSOFF BIN DATUK HAJI MOHD. KASSIM
Setiausaha Tetap
Kementerian Kewangan Sabah

17 April 2009

**NOTA KEPADA AKAUN AWAM NEGERI SABAH
Bagi tahun berakhir 31 Disember 2008**

(Nota ini merupakan sebahagian daripada Akaun Awam Negeri dan perlu dibaca bersama dengannya)

**DASAR DAN KAEDAH
PERAKAUNAN KERAJAAN NEGERI YANG PENTING**

1. Dasar Perakaunan

Dasar Perakaunan adalah tertakluk kepada undang-undang dan peraturan yang berkaitan dengan pengurusan perakaunan dan kewangan Kerajaan Negeri.

2. Asas Perakaunan

Akaun Awam Negeri disediakan berasaskan tunai ubahsuai.

3. Kaedah Perakaunan

Kaedah Perakaunan Kerajaan Negeri adalah berasaskan kepada Perlembagaan Negeri, iaitu:-

- a. Segala hasil atau wang yang diperolehi atau diterima yang seumpamanya hendaklah dimasukkan ke dalam Kumpulanwang Negeri Disatukan (Fasal 29 Perlembagaan Negeri); dan
- b. Tiada wang kecuali perbelanjaan tanggungan tertentu, boleh dikeluarkan dari Kumpulanwang Negeri Disatukan melainkan diperuntukkan atau dibenarkan dengan cara lain oleh Dewan Undangan Negeri.

4. Pembentangan Akaun Awam Negeri

Penyata-penyata Akaun Awam yang disediakan adalah mengikut kehendak Akta Prosidur Kewangan 1957 (Disemak) Seksyen 16(1) seperti berikut:-

- a. Akaun Hasil Disatukan.
- b. Akaun Pinjaman Disatukan.
- c. Akaun Amanah Disatukan.
- d. Kumpulanwang lain di bawah Seksyen 10.

NOTA KEPADA AKAUN AWAM NEGERI SABAH

Bagi tahun berakhir 31 Disember 2008

(Nota ini merupakan sebahagian daripada Akaun Awam Negeri dan perlu dibaca bersama dengannya)

---

e. Akaun Memorandum yang terdiri daripada penyata aset dan tanggungan.

Persembahan Penyata Kewangan adalah selaras dengan format Akaun Awam Persekutuan.

5. Entiti Perakaunan

Entiti Perakaunan adalah terdiri daripada semua Kementerian dan Jabatan Kerajaan Negeri.

6. Tahun Kewangan

Tahun Kewangan adalah untuk suatu tempoh dua belas bulan yang berakhir 31 Disember setiap tahun seperti mana yang diperuntukan oleh Akta Prosidur Kewangan 1957 (Disemak)

7. Urusniaga dalam Matawang Asing

Urusniaga dilaksanakan dalam matawang asing diakaunkan berdasarkan nilai setara dalam Ringgit Malaysia yang sebenar pada kadar pertukaran yang berkuatkuasa pada masa pertukaran dibuat. Urusniaga lain yang dilaksana dalam matawang asing diterjemahkan ke Ringgit Malaysia atas kadar piawai yang ditetapkan oleh Akauntan Negara. Keuntungan dan kerugian akibat terjemahan matawang asing diselaraskan kepada akaun hasil.

LEMBARAN IMBANGAN

8. Wangtunai

Wangtunai adalah terdiri daripada Wangtunai Dalam Tangan, Wangtunai Dalam Perjalanan dan Wangtunai Dalam Bank.

9. Pelaburan

Pelaburan yang dilaporkan di dalam Lembaran Imbangan adalah pelaburan yang dibuat daripada lebihan Kumpulanwang Disatukan. Pelaburan diambilkira pada nilai buku.

NOTA KEPADA AKAUN AWAM NEGERI SABAH

Bagi tahun berakhir 31 Disember 2008

(Nota ini merupakan sebahagian daripada Akaun Awam Negeri dan perlu dibaca bersama dengannya)

---

10. Akaun Hasil Disatukan

a. Akaun Hasil

Kutipan Hasil diakaunkan berdasarkan asas tunai dengan mengambilkira jumlah kasar hasil yang diterima.

b. Perbelanjaan Mengurus

Perbelanjaan Mengurus yang terdiri daripada perbelanjaan bagi maksud Tanggungan dan Bekalan adalah merupakan semua kenaaan kepada peruntukan Anggaran bagi bayaran seperti berikut:-

- i. Gaji-gaji, barang-barang dan perkhidmatan;
- ii. Pindahan seperti caruman kepada Kumpulanwang Pembangunan dan Kumpulanwang Pinjaman; dan
- iii. Pemberian kepada Badan Berkanun dan Pihak Berkuasa Tempatan.

Perbelanjaan bagi Maksud Tanggungan terdiri daripada perbelanjaan yang dikenakan ke atas Kumpulanwang Disatukan mengikut undang-undang Negeri.

11. Akaun Pinjaman Disatukan

Pinjaman yang diperolehi oleh Kerajaan Negeri adalah daripada Kerajaan Persekutuan di bawah undang-undang Negeri. Terimaan daripada pinjaman dipindah kepada Hasil Pembangunan dan Hasil Disatukan bergantung kepada tujuan pinjaman tersebut. Hutang Awam seperti yang dilaporkan dalam Penyata Memorandum terdiri daripada baki belum selesai.

NOTA KEPADA AKAUN AWAM NEGERI SABAH

Bagi tahun berakhir 31 Disember 2008

(Nota ini merupakan sebahagian daripada Akaun Awam Negeri dan perlu dibaca bersama dengannya)

---

12. Akaun Amanah Disatukan

a. *Kumpulanwang Pembangunan*

Ditubuhkan di bawah Akta Kumpulanwang Pembangunan. Terimaan bagi kumpulanwang ini adalah terdiri daripada Pinjaman daripada Kerajaan Persekutuan, Caruman Negeri daripada Anggaran Perbekalan, Pemberian Persekutuan, Pemberian Balik (imbuhan balik) daripada Kerajaan Persekutuan bagi projek-projek pembangunan dan bayaran balik pinjaman mengikut Seksyen 2(c) Akta Kumpulanwang Pembangunan No 70 (1966). Perbelanjaan daripada Kumpulanwang ini merangkumi perbelanjaan langsung pinjaman dan imbuhan balik.

b. *Pelbagai Kumpulanwang Amanah Kerajaan*

Ditubuhkan mengikut peruntukan di bawah Seksyen 10 Akta Prosidur Kewangan 1957 (Disemak) bagi maksud tertentu selaras dengan Akta Prosidur Kewangan. Kumpulanwang ini bercorak Kumpulanwang Pusingan yang diwujudkan daripada wang yang diluluskan oleh Dewan Undangan Negeri untuk dikeluarkan dari Kumpulanwang Negeri Disatukan.

c. *Akaun Kena Bayar*

Akaun Kena Bayar merupakan jumlah yang dipertanggungkan oleh Kerajaan Negeri sehingga 31 Disember 2008 dimana bayarannya dibuat dalam bulan Januari tahun 2009.

d. *Akaun Amanah Kumpulanwang Khas*

Ditubuhkan mengikut peruntukan di bawah Seksyen 9 Akta Prosidur Kewangan 1957 (Disemak). Kumpulanwang ini diamanahkan kepada Kerajaan untuk maksud tertentu dan dilaburkan dalam Simpanan Tetap.

NOTA KEPADA AKAUN AWAM NEGERI SABAH

Bagi tahun berakhir 31 Disember 2008

(Nota ini merupakan sebahagian daripada Akaun Awam Negeri dan perlu dibaca bersama dengannya)

---

e. Akaun Wang Amanah Pelbagai

Wang Amanah ini yang diamanahkan kepada Kerajaan bagi maksud tertentu dan Akaun Amanah ini akan ditutup sebaik sahaja maksudnya telah dicapai.

f. Wang Deposit

Akaun Wang Deposit mengakaunkan wang yang diterima khusus bagi sesuatu maksud di bawah undang-undang tertentu atau mengikut perjanjian dan wang yang diterima secara potongan daripada gaji kakitangan Kerajaan Negeri di bawah undang-undang tertentu atau mengikut arahan daripada Kementerian Kewangan Negeri. Wang yang diterima daripada orang awam akan dipegang untuk jangka masa tertentu dan akan dibayar kembali atau dijadikan hasil apabila ianya tidak dikehendaki lagi. Bagi wang yang diterima dari potongan gaji, ianya akan dibayar daripada Akaun Wang Deposit mengikut undang-undang tertentu atau arahan Kementerian Kewangan Negeri.

PENYATA PENERIMAAN DAN PEMBAYARAN WANGTUNAI

13. Penyata Penerimaan dan Pembayaran Wangtunai

Semua penerimaan dan pembayaran wangtunai ditunjukkan dalam penyata ini. Terimaan wangtunai terdiri daripada terimaan hasil, pinjaman dan terimaan lain. Bayaran wangtunai terdiri daripada bayaran perbelanjaan mengurus, pembangunan, modal dan bayaran balik pinjaman.

AKAUN MEMORANDUM

14. Akaun Memorandum - Aset

Perolehan Aset yang dikenakan kepada perbelanjaan mengurus dan pembangunan mengikut asas tunai, seperti pelaburan, hutang boleh dituntut dan tunggakan hasil tidak dilaporkan sebagai aset di dalam Lembaran Imbangan.

NOTA KEPADA AKAUN AWAM NEGERI SABAH

Bagi tahun berakhir 31 Disember 2008

(Nota ini merupakan sebahagian daripada Akaun Awam Negeri dan perlu dibaca bersama dengannya)

---

a. *Pinjaman Boleh Dituntut*

Baki pinjaman diberi yang masih belum dibayar balik kepada Kerajaan dan boleh dituntut pembayarannya daripada peminjam.

b. *Pelaburan*

Pelaburan Kerajaan dalam Badan-badan Berkanun, Syarikat dan Agensi-agensi lain dikenakan kepada perbelanjaan mengurus dan perbelanjaan pembangunan.

c. *Tunggakan Hasil*

Merupakan hasil-hasil yang sepatutnya diterima oleh Kerajaan tetapi belum diterima.

15. Akaun Memorandum - Tanggungan

Baki hutang Kerajaan yang belum kena bayar tidak dilaporkan dalam Lembaran Imbangan mengikut asas tunai, seperti Hutang Awam dan Jaminan Kerajaan.

a. *Hutang Awam*

Hutang Awam terdiri daripada baki hutang kepada Kerajaan Persekutuan yang belum selesai.